ISSN 2409-9805

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія

Library Science. Record Studies. Informology

Науковий журнал
Виходить щоквартально
Заснований у лютому 2004 р.

№ 4
2014

Київ – 2014

**БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО.
ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО.
ІНФОРМОЛОГІЯ**

Засновник і видавець – Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

Головний редактор – Литвин С.Х.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Литвин С.Х. – доктор історичних наук, професор (головний редактор)
Харченко С.В. – кандидат філологічних наук, доцент (заступник головного редактора)
Добровольська В.В. – кандидат наук із соціальних комунікацій (відповідальний секретар)
Бездрабко В.В. – доктор історичних наук, професор
Боряк Г.В. – доктор історичних наук, професор
Боряк Т.Г. – кандидат історичних наук
Давидова І.О. – доктор наук із соціальних комунікацій
Дубровіна Л.А. – доктор історичних наук, член-кореспондент НАН України
Єсипенко Р.Н. – доктор історичних наук, професор
Кириленко О.Г. – кандидат історичних наук, доцент
Кулешов С.Г. – доктор історичних наук, професор
Кушнаренко Н.М. – доктор педагогічних наук, професор
Маркова В.А. – доктор наук із соціальних комунікацій
Мотульський Р.С. – доктор педагогічних наук, професор (Білорусь, Мінськ)
Папакін Г.В. – доктор історичних наук, професор
Соколов А.В. – доктор педагогічних наук, професор, академік Російської академії природничих наук (Росія, Санкт-Петербург)
Столяров Ю.М. – доктор педагогічних наук, професор (Росія, Москва)
Федотова О.О. – доктор історичних наук, професор
Швецова-Водка Г.М. – доктор історичних наук, професор
Шемаєва Г.В. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор
Шинкарук В.Д. – доктор філологічних наук, академік Академії вищої школи України

Відповідальний секретар – Добровольська В.В.

Редактор – Будаш Л.П.

Комп'ютерне складання та верстка – Кравченко Т.В.

Дизайн обкладинки – Саприкін О.А.

Рекомендовано до друку вченою радою НАКККіМ
Протокол № 10 від 11.12.2014 року

Затверджено:
постановою президії ВАК України від 10.02.2010 р. №1-05/1
як фахове видання з історичних наук;
постановою президії ВАК України від 10.03.2010 р. №1-05/2
як фахове видання з соціальних комунікацій

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 8451,
видане 17.02.04 Державним комітетом телебачення і радіомовлення України

Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліковані в журналі, узгоджується з редакцією.
Посилання на видання обов'язкові.
Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей

Адреса редакції та видавця: 01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корп.15
E-mail: kravta@ukr.net

© Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2014

Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія

Науковий журнал	Виходить щоквартально	Заснований у лютому 2004 р.	№ 4 2014 р.

ЗМІСТ

Вітаємо ювіляра. Творчий шлях науковця, педагога, наставника (до 65-річчя М.С. Слободяника) 4

Бібліотекознавство

Апшай М.В. Регіональна тематика в бібліотекознавчих дослідженнях в Україні 8

Зверевич В.В. Библиотечное пространство: понятие, структура, функционирование, вектор развития 15

Пастушенко О.В. Преса та періодика як об'єкт історичних і соціокомунікаційних дисертацій у галузі бібліотекознавства й бібліографознавства: до розподілу предмета досліджень 20

Документознавство

Вдовіна О.О. Нормативно-правові засади впровадження автоматизованого судового документообігу 29

Зоряна А.М. Бібліографічний покажчик ЮНЕСКО «INDEX TRANSLATIONUM» як джерело дослідження документного потоку перекладів 33

Пархоменко Н.В. Документознавчий аспект банківських операцій Державного банку Російської імперії в XIX – на початку XX століття: прийняття та повернення безстрокових вкладів 44

Шевченко О.В. Сучасні проблеми нормативного забезпечення класифікації торговельної документації 51

Спрінсян В.Г. Документаційний менеджмент як інноваційна діяльність у комунікаційному середовищі підприємства 57

Архівознавство

Вєдєнєєв Д.В. Архівно-документальні джерела з дослідження структур розвідки й безпеки руху ОУН та УПА 62

Гончаренко І.В. Аналіз фондів документів архіві з теми «Нацистська окупаційна політика у сфері освіти на теренах райхскомісаріату «Україна» (1941-1944)» 70

Соціальні комунікації

Філіпова Л.Я. Наукові підходи комунікативістики для досліджень інтернетдокументних комунікацій 76

Палеха Ю.І., Мурейко Н.В. Роль документально-інформаційних комунікацій у розвитку суспільства 79

Зуб В.М., Дем'яненко М.М. Плагіат: його різновиди та заходи протидії 86

Степченко М.М. Електронні інформаційні ресурси з питань історії державотворення в Україні 91

Удовик В.М. Мережеві інформаційні ресурси електронного урядування в Україні: проблеми та перспективи 96

Відомості про авторів 102

Покажчик змісту за 2014 рік 103

X Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «Документознавство та інформаційна діяльність: історія, сучасність, перспективи» 106

Вимоги до оформлення статей 108

ВІТАЄМО ЮВІЛЯРА

ТВОРЧИЙ ШЛЯХ НАУКОВЦЯ, ПЕДАГОГА, НАСТАВНИКА
(ДО 65-РІЧЧЯ М.С. СЛОБОДЯНИКА)

21 грудня 2014 р. виповнюється 65 років від дня народження видатного науковця в галузі бібліотекознавства, документознавства та інформаційної діяльності, доктора історичних наук, професора, члена-кореспондента Міжнародної академії інформатизації при ООН, академіка Національної академії вищої освіти України, талановитого педагога ***Михайла Семеновича Слободяника***. Водночас ця подія збігається з 40-річчям його наукової діяльності. Постать цієї людини привертає до себе увагу своєю фундаментальністю не тільки ззовні, а й грандіозністю думок, поглядів, ідей. Його творче життя можна розглядати у різних паралельних професійних вимірах: науковому, педагогічному, адміністративному. Ці сфери діяльності співіснують у житті М.С. Слободяника з певними специфічними особливостями в різні періоди життя.

Михайло Семенович народився у м. Поліське Київської обл. у сім'ї службовців. Його трудове життя відрізняється різноманітністю та напруженістю. У період з 1968 р. по 1973 р. – без відриву від виробництва навчався у Київському державному інституті культури. Вже 1972 р. прийшов працювати за спеціальністю у відділ НТІ галузевого сільськогосподарського інституту.

Від середини 1970-х рр. М.С. Слободяник почав узагальнювати практичний досвід інформаційного забезпечення аграрної науки, що спонукало до вступу 1979 р. до аспірантури Московського державного інституту культури. Під науковим керівництвом доктора технічних наук, професора Костянтина Васильовича Тараканова, він 1982 р. захистив кандидатську дисертацію зі спеціальності «Бібліотекознавство та бібліографія» на тему «Вдосконалення системи інформаційно-бібліографічного обслуговування спеціалістів НДІ (за матеріалами НДІ з механізації сільського господарства)». Автор уперше у вітчизняній бібліотечній науці використав пізнавальні можливості системного аналізу, невід'ємною частиною якого є імітаційне моделювання.

Самостійна науково-педагогічна робота ювіляра розпочалася 1982 р. з організації нової кафедри бібліотекознавства і бібліографії в Наманганському факультеті Ташкентського державного інституту культури. Територіальна віддаленість від основних центрів не відірвала М.С. Слободяника від активної участі в обговоренні актуальних теоретичних проблем бібліотечної науки і практики. Він не лише безпосередньо займався інструктивно-методичним забезпеченням навчального процесу, а й брав активну участь у фаховому обговоренні найбільш гострих і дискусійних проблем організації вищої бібліотечної освіти. Зокрема, незважаючи

© Збанацька О.М., Кириленко О.Г., Добровольська В.В.

на несприятливу кон'юнктуру, молодий кандидат наук був чи не єдиним завідувачем кафедри, який наважився підняти бібліотечну громадськість на захист галузевого бібліографознавства, яке на той час, під впливом ідей професора О.П. Коршунова, вважалося безперспективним. На наступних етапах своєї наукової діяльності М.С. Слободяник продовжує брати участь у підготовці кадрів і розвитку бібліотечної професіології як наукової дисципліни.

Найбільш продуктивний у творчому відношенні період у науковій діяльності М.С. Слободяника припадає на час його роботи в Національній бібліотеці України ім. В.І. Вернадського (1986-1997 рр.), де він займав посади заввідділу бібліотекознавства, а з 1992 р. – директора Інституту бібліотекознавства. У цей період значно розширилося коло його наукових інтересів. Значну увагу М.С. Слободяник приділив розробці загальнотеоретичних проблем бібліотекознавства, а також прикладним аспектам технології формування фондів та інформаційно-бібліотечного обслуговування. Пріоритетний напрям його діяльності у цей період – наукове забезпечення трансформації бібліотеки в умовах інформатизації. Результатом цієї роботи стала розробка та реалізація якісно нової моделі функціонування бібліотеки в системі наукових комунікацій. Творчі здобутки М.С. Слободяника були покладені в основу його першої такої за змістом в Україні докторської дисертації «Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій в період інформатизації», захист якої відбувся 1995 р. До речі, Михайло Семенович був першим в Україні бібліотекознавцем, який захистив докторську дисертацію.

Подальша професійна діяльність у провідних бібліотеках і відомих вишах сприяли формуванню М.С. Слободяника як ученого, педагога і керівника. Новим етапом професійного зростання вченого стала робота на посаді директора однієї з провідних бібліотек в Україні – Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української Академії аграрних наук (ЦНСГБ УААН). Під його керівництвом бібліотека одержала статус наукової установи. Це дозволило розгорнути дослідження з широкого кола проблем, серед яких центральне місце посіла інформатизація. Спираючись на попередній досвід із урахуванням нових практичних завдань, М.С. Слободяник запропонував перспективну модель функціонування бібліотеки в умовах інформатизації. У бібліотеці розгорнулася практична робота з реалізації запропонованої моделі: було розроблено концептуальні засади та ескізний проект мережі електронних сільськогосподарських бібліотек України, налагоджено випуск загальноакадемічного реферативного журналу «Агропромисловий комплекс України», започатковано інформаційне супроводження наукових досліджень.

Важливою особливістю професійної діяльності М.С. Слободяника є постійне поєднання наукової та адміністративної діяльності з педагогічною, яка поступово захоплювала його все більше. Новий етап його діяльності пов'язаний із переходом на постійну роботу в систему підготовки кадрів. За короткий час роботи у Київському національному університеті культури і мистецтв (КНУКіМ) він розробив інформаційну концепцію підготовки бібліотечних кадрів, яка знайшла практичну реалізацію у навчальних планах. 2002 р. доля привела його до Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв (нині – Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв), де і розпочався якісно новий етап трудової діяльності Михайла Семеновича. Він почав працювати в новому для себе науково-освітньому напрямі – «Документознавство та інформаційна діяльність». Для досягнення успіху насамперед потрібно було стати помітною постаттю в цьому напрямі науки, і він це завдання успішно виконав.

Здобута роками важкої праці педагогічна майстерність у поєднанні з толерантністю, вимогливим і доброзичливим ставленням до студентів дозволили йому завоювати повагу студентської молоді та педагогічного колективу. Як директор Інституту державного управління та інформаційної діяльності й завідувач кафедри документальних комунікацій, М.С. Слободяник узяв активну участь у підготовці навчальних планів, що були покладені в основу стандарту

освіти зі спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність»; залучив до навчального процесу провідних докторів наук, відомих керівників і талановиту молодь.

Михайло Семенович є не тільки засновником кафедри, якій 1 вересня цього року виповнилося 10 років, але й міжнародного наукового журналу «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія» та щорічних Міжнародних наукових конференцій «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики» (2004-2011 рр.)

Під науковим керівництвом М.С. Слободяника захистили кандидатські дисертації 17 аспірантів та пошукачів, і частина з них продовжує працювати над докторськими дисертаціями.

У науковій школі М.С. Слободяника можна виокремити сформовані ним два наукових напрями: бібліотекознавчий і документознавчий.

Представниками бібліотекознавчого напряму школи є: к.і.н. О.Г. Кириленко («Еволюція наукових уявлень про бібліотечну технологію в Україні (80-90-ті рр.)», 1996); к.і.н. Л.О. Черепуха («Регіональна система бібліотечно-бібліографічного забезпечення вчителів історії (80-90-ті рр.)», 1996); к.і.н. В.П. Ярощук («Система обслуговування читачів обласних універсальних наукових бібліотек України (80-90-ті рр.)», 1997); к.і.н. О.Б. Виноградова («Науково-методична діяльність публічних бібліотек України (70-80-ті рр.)», 1998); к.і.н. Т.В. Коваль («Журнали України 1917-1928 рр. у фонді Національної бібліотеки України ім.В.І. Вернадського як історико-книгознавче джерело», 1998); к.і.н. Л.А. Пинда («Українські сільськогосподарські журнали Східної Галичини як джерело бібліографічної інформації: 20-30-ті роки ХХ ст.», 1999); к.і.н. С.Л. Зворський («Видавнича та бібліотечна діяльність Київського товариства «Просвіта» (1906-1920 рр.)», 2000); к.і.н. Л.С. Прокопенко («Бібліографічна секція Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та закладів як осередок дослідження національної бібліографії (1965-2002 рр.)», 2004).

Представників документознавчого напряму наукової школи М.С. Слободяника можна згрупувати за трьома науковими напрямами: електронне документознавство, галузеве документознавство, історія документознавства.

1. Електронне документознавство: к.і.н. В.В. Рудюк («Система керування електронною документацією у Федеративній Республіці Німеччина (1990-2006 рр.)», 2008); к.і.н. Ю.П. Якімюк (Юхименко) («Комунікаційна система документаційного забезпечення управління вищим навчальним закладом», 2011), к.і.н. О.А. Кравцова («Архівний портал ЮНЕСКО: засада створення, структура, інформаційний ресурс», 2009).

2. Галузеве документознавство: к.н. із соціальних комунікацій М.В. Вилегжаніна («Нормативно-правові акти в комунікаційному середовищі сучасної України», 2011), к.і.н. Л.В. Климчук («Документальні ресурси краєзнавчих досліджень Поділля (1991-2010 рр.)», 2012), к.н. із соціальних комунікацій В.В. Добровольська («Керування документацією в органах управління культурою України: соціально-комунікаційний аспект», 2012); к.н. із соціальних комунікацій А.Т. Матвієнко («Документально-інформаційне забезпечення туристичної галузі в Україні: соціально-комунікаційний аспект», 2012).

3. Історичне документознавство: к.і.н. І.О. Петрова («Документаційне забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку», 2008); к.і.н. О.М. Збанацька («Архівні інформаційно-пошукові системи: розширення пошукових можливостей (1991-2008 рр.)», 2010).

Про наукову школу також свідчить той факт, що вихованці М.С. Слободяника вже мають своїх захищених аспірантів. Зокрема, під керівництвом О.Б. Виноградової захистилися – к.і.н. О.А. Політова («Вторинна документальна інформація з історії України в бібліографічних посібниках і архівних довідниках 90-х рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст.)», 2009) та к.і.н. Л.А. Сокур («Державна політика України у сфері діловодства (1917-2010): основні риси й напрями», 2010).

Михайло Семенович є автором понад 200 наукових та навчально-методичних публікацій, членом редколегій багатьох вітчизняних фахових часописів. Результати праці вченого знайшли широке професійне визнання. Міжнародний біографічний інститут нагородив його почесним званням «Людина 1998 року», медаллю «За заслуги у XX столітті» та включив до міжнародної ради наукових експертів. Він член науково-методичної ради зі спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» Міністерства науки і освіти України, член науково-технічної ради програми інформатизації галузі культури і мистецтв при Міністерстві культури України.

Як наставник, Михайло Семенович є унікальною людиною, вимогливою і водночас доброзичливою. Ми ніколи не могли передбачити рішення, яке він запропонує в певній складній ситуації, бо воно завжди є несподіваним шляхом для вирішення проблеми. Михайло Семенович, як ніхто, зрозуміє свого підлеглого, і у більшості випадків намагається, щоб кожен був небайдужим до спільної справи. Всі, хто працював чи працює з М.С. Слободяником, знають, що його не можуть не хвилювати особисті життєві проблеми кожного працюючого з ним в одному ланцюгу. Найбільш людяним є життєве кредо Михайла Семеновича – наші діти понад усе.

Із погляду на унікальність особистості нашого наукового керівника і просто наставника в професійному житті, ми цілком згодні з професором Ю.Л. Афанасьєвим: «... Слободяник – это не фамилия. Такую фамилию могут носить и другие, но не надо путать. В нашем случае Слободяник – это роль, это миссия и предназначение, это даже отчасти должность, это, если хотите, хоть и видимая, но все же трансцендентная сущность и много еще чего, чему все равно одно обозначение – Слободяник. Слободяник и все, ничего с этим не поделаешь».

Досягнення ювіляра є віддзеркаленням його головних особистісних рис – професіоналізму, небайдужості, доброти, порядності. Михайло Семенович – всебічно розвинена і цілеспрямована людина, авторитетний учений, талановитий керівник, мудрий наставник, у якого є чому повчитися і взяти приклад.

Шановний Михайле Семеновичу! Бажаємо Вам довгих років життя і процвітання, козацького здоров'я, наснаги на нові здобутки, а також надалі блискуче втілювати свої задуми.

О.М. Збанацька, О.Г. Кириленко, В.В. Добровольська

БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО

УДК 021.62 (477)

М.В. Апшай

РЕГІОНАЛЬНА ТЕМАТИКА В БІБЛІОТЕКОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються питання стану регіональних бібліотекознавчих досліджень в Україні. Застосовано бібліометричний аналіз до вивчення регіональних аспектів у дисертаційних дослідженнях з бібліотекознавства періоду 2000-2014 рр. Доводиться необхідність зберігання цілісності методологічного апарату наукових досліджень із бібліотекознавства.

Ключові слова: *регіональне бібліотекознавство, загальне бібліотекознавство, бібліометричний аналіз, дослідження, соціально-комунікаційний підхід.*

M.V. Apshay

REGIONAL THEMES IN LIBRARY SCIENCE STUDIES IN UKRAINE

The article considers questions about the state of the regional library science research in Ukraine. The bibliometric analysis is applied to the study of regional aspects in dissertation researches in library science for the period 2000-2014. The necessity of preserving the integrity of the methodological apparatus of scientific research in the field of library science is proved.

Keywords: *regional library science, general library science, bibliometric analysis, research, socio-communicative approach.*

Регіональна тематика є досить актуальною в усіх сферах соціокультурної діяльності в Україні. Вивчення регіонального рівня функціонування бібліотек у єдиній національній системі України відіграє важливу роль у процесах освоєння інновацій комунікаційної сфери суспільства. Найчастіше, саме регіональні проекти ініціюють новації в діяльності бібліотек із питань модернізації та розвитку всіх основ-них напрямів їхньої діяльності. На це звертають увагу українські дослідники І. Давидова, Л. Пілко, Л. Петрова, О. Воскобойнікова-Гузєва, М. Слободяник. Все частіше регіональні бібліо-течні системи включаються до розгляду як інтегральна частина бібліотечного соціального інституту країни. Аналіз змін у бібліотечній сфері України за всіма напрямами свідчить про те, що регіональні бібліотечні системи досягли певних успіхів [1].

Високу оцінку регіональних досліджень, за результатами аналізу наукової діяльності в регіонах Росії, дала у своїй роботі І. Осіпова [2]. При цьому, автор наголошує на тому, що у реалізації проектних дій у бібліотеках виявилося певне розходження між теорією питання та рівнем їхнього засвоєння бібліотекарями-практиками у регіонах [2, 268]. На нашу думку, подібна ситуація є одним із моментів, що стосується взаємозв'язку загального бібліотекознавства та його регіональної теоретичної підсистеми. Тобто, постає питання про те, як пов'язані між собою методологічні установки загального бібліотекознавства та практика їхнього використання в регіональних наукових дослідженнях. Залишаються невизначеними протиріччя між вивченням загальнобібліотекознавчих проблем функціонування та розвитку бібліотечного

© *Апшай М.В.*

соціального інституту та його регіональних складових.

Важливість регіонального розгляду діяльності бібліотек в Україні зумовлюється необхідністю підтримки інформаційної рівноваги в забезпеченні потреб регіонів, як одного з показників якості життя населення нашої країни. Додамо, що до переліку показників якості життя територій мають бути включені: діяльність органів місцевого самоврядування, функціонування бізнесу та розвиток культури. З огляду на традиції українського бібліотекознавства, виникає потреба вивчення методологічного рівня забезпечення досліджень в ОУНБ. Підкреслимо, що регіональні аспекти теоретичних та практичних узагальнень наукової роботи ОУНБ зробили вагомий внесок у розвиток загального бібліотекознавства ще в період його теоретичного та методологічного оформлення в середині XX ст. В теорії це знайшло відображення в регіональному бібліотекознавстві як складової загального бібліотекознавства. Ґрунтовно та глибоко регіональне бібліотекознавство отримало розвиток у працях відомого російського бібліотекознавця М.С. Карташова [3, 4].

Метою статті є бібліометричний аналіз потоку регіонально-бібліотекознавчих досліджень в Україні в масиві дисертаційних досліджень із бібліотекознавства. Завданням є виявлення структури регіонального дискурсу бібліотекознавчих досліджень в Україні.

Проблемна ситуація полягає в тому, що наукові доробки в цих аспектах дозволили бібліотечним фахівцям регіональних бібліотек, зокрема ОУНБ, визначити пріоритети у формуванні своєї науково-дослідної роботи та реалізації практичних заходів щодо вдосконалення системи документально-інформаційного забезпечення своїх користувачів. Про регіональний підхід як основу бачення проблем регіональних особливостей розвитку регіональних бібліотечних систем згадують автори роботи [5]. На думку фахівців, регіональний підхід відбиває тенденцію інтеграції предметних знань, що відтворюють цілісну картину бібліотечних процесів та явищ і відповідають більш адекватному висвітленню бібліотечної дійсності. При цьому, кожний бібліотечний об'єкт і процес є елементом територіальної бібліотечної системи (ТБС), в якій усі елементи тісно взаємопов'язані.

Теоретичне підґрунтя виконання нашого дослідження становить також комунікаційний підхід, який значно поширює наукові можливості вивчення явищ та фактів у бібліотечній сфері та виявлення суттєвих ознак її інтеграції до комунікаційного простору сучасності. Поширення комунікаційного підходу в бібліотекознавстві є відображенням трансформаційних змін у бібліотечній діяльності та стає методологічною базою сучасних бібліотекознавчих досліджень, оскільки, крім системних положень бібліотекознавства і теорії регіонального бібліотекознавства, включає інтеграційний погляд на весь бібліотечний процес у системі соціальних комунікацій. На розгортання комунікаційного підходу впливає стратегія перетворень бібліотечної діяльності [6].

Для визначення проявів регіональних аспектів у бібліотекознавчих дослідженнях як головний було використано бібліометричний метод, який дозволяє скоординувати аналіз обраного масиву за певними ознаками. До його застосування бібліотекознавці звертаються все частіше. Треба згадати ґрунтовні бібліометричні дослідження О.М. Кобєлєва, Л.А. Литвинової, Л.Г. Глазунової, а також роботи російських дослідників О.Л. Лаврик, О. Воверене, О.М. Зусьмана, А.В. Нестерова, Н.Л. Рженцевої. Можна казати про певний досвід його використання у традиційному вигляді, а також з використанням спеціальних інформаційних програм.

Відзначимо, що аналіз бібліотечної практики протягом останніх років дозволили встановити фактори і підходи до визначення актуальних завдань бібліотек з адаптації до нових умов і подальшого розвитку [6]. Особлива увага в публікаціях приділяється вивченню зовнішніх та внутрішніх факторів функціонування та розвитку бібліотек. При цьому, комунікаційні системи регіонів та суспільства в цілому отримали теоретичне обґрунтування, що базувалося на досвіді роботи бібліотек у період інформатизації та засвоєння комунікаційної технології. Головним висновком численних досліджень регіональних бібліотечних систем (РБС) було досягнення загального розуміння того, що бібліотеки є базовими установами в соціально-культурних процесах у регіонах. На думку В. Ільганаєвої, це є наслідком пе-

ріоду суттєвих трансформацій бібліотек як соціально-комунікаційних структур [7]. Фахівці вважають, що бібліотеки мають зосереджувати свою увагу на поширенні інформаційно-аналітичного забезпечення регіонів, вивченні інформаційних потреб нових груп споживачів інформації та знань, освоювати нові способи надання інформації та представлення інформаційних послуг у комунікаційному просторі країни [8, 9].

Регіональні аспекти вивчення бібліотечної практики діяльності бібліотек становлять важливий сегмент бібліотекознавчих досліджень в Україні. Однак, він є недостатньо визначеним у сучасному українському бібліотекознавстві, а також відсутні будь-які оцінки або обговорення його використання в наукових розвідках або дослідженнях регіонального рівня. Коріння основних положень концепцій регіонального бібліотекознавства пов'язується з ім'ям російського науковця М.С. Карташова. Йому належать ґрунтовні роботи з розробки регіональної бібліотекознавчої теорії, її методології, завдань, методики. В російському бібліотекознавстві цей напрям підтримується у роботах інших дослідників. У ході аналізу публікацій ми не виявили теоретичних розробок представників українського бібліотекознавства, або практиків з питань регіонального бібліотекознавства. Це підтверджують і оглядово-аналітичні роботи відомих українських дослідників О.В. Воскобойникової-Гузєвої, Л.В. Глазунової, Л.А. Литвинової, М.С. Слободяника [10-14].

М.С. Слободяник у роботі «Библиотековедческие исследования в современной Украине: проблематика, основные результаты» відмічає, що найбільш активно бібліотекознавцями України розробляється історична проблематика [14]. Серед визначених автором тематичних спрямувань докторських та кандидатських дисертацій, починаючи з 90-х рр. XX ст., регіональна проблематика не згадується. Теж ми спостерігаємо і в роботах інших дослідників. Наприклад, О.В. Воскобойнікова-Гузєва зазначає, що вагоме місце у науково-дослідній роботі НБУВ займають бібліотекознавчі дослідження, спрямовані на організаційну, технологічну та управлінську модернізацію всіх напрямів діяльності наукових бібліотек в умовах інформатизації, оскільки технологічні, методичні й організаційні проблеми входження бібліотек як рівноправних науково-інформаційних партнерів у суспільство, що стрімко розвивається, потребують концентрації фахових зусиль саме у конкретно-практичному напрямі [10].

Ми звернулися до аналізу дисертаційних досліджень із бібліотекознавства, що були захищені протягом 2000-2014 рр. Ми також виходили з того, що дисертації в системі наукової комунікації об'єктивно відображають думку експертів щодо стану справ у науці. Те саме значення мають автореферати дисертацій, що в концентрованому вигляді представляють методологічну й експериментальну частини досліджень, а також отримані результати, висновки та рекомендації. Вони повною мірою можуть слугувати інформаційною базою для виявлення стану, особливостей, тенденцій розвитку об'єкта дослідження.

З огляду на той факт, що макромасив дисертацій, виконаних в Україні з кінця 90-х рр. XX ст. по наш час, було вже досить ретельно вивчено, ми обмежуємося лише дисертаціями, що містять у назві «конструкт» регіональний аспект. Крім того, ми враховували факт, що питання регіонального бібліотекознавства в потоці літератури з регіональної тематики українського сегменту фактично не були виявлені. При складанні параметрів контент-аналізу змісту дисертацій ми виходили саме з цього. Огляд літератури, аналіз тематики та цільового спрямування НДР бібліотек у регіонах, аналіз методологічної частини дисертаційних досліджень із бібліотекознавства дозволив нам визначити кілька дискурсів розглядання бібліотечної регіоналізації: 1 – Регіональне бібліотекознавство; 2 – Регіональний підхід; 3 – Регіональний напрям у бібліотекознавстві; 4 – Регіональний аналіз. Саме ці конструкти буди використані для визначення структури регіонального дискурсу бібліотекознавчих досліджень в Україні.

У нашій роботі ми обираємо підмасив дисертацій з бібліотекознавства зі спеціальності 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство і зі спеціальності 07.00.08 з історичних наук теорія та історія бібліотечної справи. Терміном відбору дисертацій є 2000-2014 рр. Використовуючи

контентаналіз авторефератів дисертаційних досліджень, ми сподіваємося встановити стан дискурсивної єдності бібліотекознавчих досліджень на загальнобібліотекознавчому та регіональному рівнях. Для цього ми використовуємо дезінтеграцію методологічної частини авторефератів дисертацій для фіксування тематичної, концептуальної, інструментально-пізнавальної та теоретичної близькості досліджень. Для відбору підмасиву обрано маркери, відповідно до гіпотетичної дискурсивності дослідницьких робіт: *регіональний досвід, регіональний аспект, регіональний аналіз, регіональне бібліотекознавство, регіональний підхід* згадані в темі дисертації або в її методологічній частині. До маркерів для аналізу змісту віднесено такі: тема дослідження, мета, об'єкт, предмет, методологія (наукові підходи та методи), завдання, стратегії, концепції, напрями вдосконалення роботи бібліотек або розвитку бібліотечної діяльності. Всі маркери застосовувалися тільки по відношенню до регіонального дискурсу. В статті розглядаються результати тільки статистичної обробки виявлених маркерів. Обробка змістовних маркерів, що дозволить визначити якісний рівень їхнього розкриття та цільового використання для вирішення регіональних проблем, є наступним етапом роботи.

Усього нами було виявлено 220 одиниць авторефератів дисертаційних досліджень із бібліотекознавства. У підмасив тих, що відповідали нашим завданням, було віднесено 14 авторефератів. При цьому тільки 3 автореферати були означені маркером «регіон», 2 – «регіональний». Це наступні дослідження: О.В. Башун «Трансформація універсальної бібліотеки як культурно-інформаційного центру регіону» (2001); С.О. Денисенко «Інтеграція краєзнавчих фондів бібліотек регіону в умовах інформатизації» (2003); В.В. Лучанська «Формування системи інформаційно-бібліотечного забезпечення екологічної сфери Кримського регіону» (2004); Т.М. Костирко «Система бібліотечно-інформаційних ресурсів вищих навчальних закладів: концептуалізація регіональних механізмів функціонування» (2008); А.І. Сидоренко «Формування документного масиву для публічних бібліотек мовами національних меншин: етнорегіональний аспект» (2002). При зверненні до тексту авторефератів додатково виявлено ще одну роботу за маркером «регіональний»: Тавальбех Алі Халід Алі «Стратегічне управління діяльністю бібліотеки» (2001), методологічна частина якої включала вивчення стратегічного регіонального управління. Регіональних питань торкається Г.В. Шемаєва у дисертаційному дослідженні галузевого спрямування «Трансформація галузевої інформаційно-бібліотечної системи в умовах інформатизації (на прикладі галузі ветеринарної медицини)» (2000). Останні 7 дисертацій мали чітке краєзнавче спрямування та представляли для нас інтерес уже при аналізі авторефератів за допомогою маркерів змісту. Але відзначимо, що майже всі вони були захищені з історичної спеціальності в галузі бібліотекознавства.

Додатково були вивчені автореферати докторських дисертацій. Встановлено, що з 2006 р. з 13 захищених дисертацій з бібліотекознавства жодна не мала регіонального спрямування. Тобто вони не відповідають визначеним нами регіональним дискурсам. У подальшому для більш глибокого вивчення використання регіонального аспекту необхідно провести їхній змістовний аналіз, на що нас скеровує О.В. Воскобойнікова-Гузєва, яка аналізує науково-дослідну роботу Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського та відмічає її методологічне спрямування на узагальнення досвіду бібліотек України в його історичні й ретроспективі та інноваційному змісті [10].

Відповідно до висновків робіт Л.А. Литвинової [12, 13], за період 2008-2010 рр. доведеним фактом є те, що проблеми соціальної значущості та відповідності бібліотек реаліям інформаційного суспільства з його глобальними преференціями, значно підвищує роль бібліотек у формуванні нової комунікативної реальності. Підтвердженням цього факту є напрями бібліотекознавчих досліджень останніх років, серед яких посилюються теоретико-методологічні засади управління інноваційним розвитком бібліотек України, включаючи їхнє функціонування на документно-інформаційному й інформаційно-когнітивному рівнях, процеси коеволюційного розвитку бібліотеки та системи наукової

комунікації, теоретико-організаційні засади виховної діяльності бібліотек ВНЗ за умов розширення їхніх соціально-комунікаційних функцій, теоретичні та методологічні засади управління професійно-діяльнісним середовищем бібліотек, теоретико-методологічні алгоритми адаптації комунікаційних технологій до бібліотечної діяльності, утворення єдиного інформаційно-комунікаційного простору [12]. Л.А. Литвинова доходить висновку про те, що основною метою бібліотечної діяльності стає формування бібліотечно-інформаційного простору, що передбачає колективне створення та використання спільних ресурсів, тому в сучасних умовах виникає потреба в зміцненні інформаційної взаємодії між бібліотеками на основі перспективних інформаційних технологій та стандартів, створення комфортного інформаційного середовища бібліотек.

Відсутність науково спеціального методологічного статусу в регіонального бібліотекознавства підтверджує також структура заявленого до друку ретроспективного науково-допоміжного бібліографічного покажчика «Бібліотекознавство України (1991-2008)», в якій відсутній розділ або підрозділ «регіональне бібліотекознавство», «регіональні аспекти» і т. ін. [15].

Слід додати, що основними центрами організації та проведення регіональних бібліотекознавчих досліджень є Обласні універсальні наукові бібліотеки. Звісно, що науково-дослідна робота (НДР) є невід'ємною складовою діяльності ОУНБ. Бібліотеки національного та регіонального рівнів мають усі необхідні можливості для проведення самостійних наукових досліджень, на відміну від публічних бібліотек, що залучаються до інституціональних досліджень у межах регіону або країни. Так чи інакше, в результаті НДР формується важливий контент, який використовується для вирішення поточних та стратегічних завдань бібліотек із виконання ними їхніх соціально-комунікаційних функцій. Питання підвищення соціокультурного значення обласних універсальних наукових бібліотек (ОУНБ) пояснюється тим, що регіони в розбудові держави відіграють важливу роль. Вони впливають на концентрацію місцевих ресурсів, зокрема інформаційних, на вирішення суспільно значущих проблем, а також впливають на економічний та культурний розквіт. Регіональні аспекти вивчення бібліотечної практики діяльності бібліотек становлять важливий сегмент бібліотекознавчих досліджень в Україні. Однак, він не є досить визначеним у сучасному українському бібліотекознавстві та потребує свого окремого вивчення. Поки що превалюють регіональні характеристики діяльності бібліотек у територіально-галузевому або функціональному аспекті, які виводяться з особливостей територій. Останнім часом спостерігається тенденція до системно-функціонального розгляду діяльності бібліотек у межах певних територій, зокрема в частині формування регіонального інформаційного ресурсу та корпоративних систем його використання.

Отже, на основі проведеного нами бібліометричного аналізу авторефератів бібліотекознавчих досліджень, можна дійти наступних висновків. Складається припущення про наявність певної принципової відмінності регіонального підходу М.С. Карташова та його наступників, від того, що ми можемо спостерігати при розгляді методологічних основ бібліотекознавчих досліджень в Україні. Розбіжності виявляються також у площині соціально-комунікаційної теорії бібліотекознавства, використання якої все більше починає вибудовуватися в методологічному баченні дослідницьких програм в Україні. Вони полягають у тому, що системна єдність бібліотечних об'єктів та явищ у концепції регіонального бібліотекознавства розглядається в зовнішньому контурі бібліотечної діяльності, тобто через зв'язки з територією, без урахування цілісності бібліотечної системи країни й єдності дії закономірностей розвитку бібліотечної системи та її складових. Треба підкреслити, що це положення підтверджується матеріалами вищезгаданих робіт з аналізу бібліотекознавчих досліджень. Те саме стосується бібліографічних досліджень, де також не було згадано про регіональний аспект або регіональне бібліотекознавство як підрозділ загального бібліотекознавства. Таким чином, ми можемо стверджувати, що регіонального бібліотекознавства як підсистеми в структурі українського бібліотекознавства не існує, оскільки воно не відповідає загальній дис-

курсивності бібліотекознавчих досліджень в Україні. Виникає необхідність пошуку нових підходів до організації та методологічного обґрунтування науково-дослідної діяльності бібліотек у регіонах, виходячи з нової проблематики та стану узагальнення традиційних аспектів бібліотечної діяльності, потреб визначення бібліотеками свого місця в комунікаційній інфраструктурі суспільства, організації та змісту бібліотечної освіти, формування державної політики в бібліотечній сфері з урахуванням процесів інтеграції в соціально-комунікаційній підсистемі суспільства.

Виникає важливе питання сприймання бібліотечною спільнотою методологічно-теоретичних зсувів у сучасному бібліотекознавстві, відповідності методичного інструментарію НДР, що проводять у бібліотеках, зокрема регіонального рівня, об'єктом вивчення яких стає їхнє функціонування в системі бібліотечно-інформаційної, соціально-комунікаційної діяльності в цілому. Питання місця та ролі бібліотек у соціокультурному житті регіону залишаються важливим аспектом бібліотечної теорії та практики. При цьому, комунікаційне спрямування бібліотекознавчих досліджень значно поширює коло об'єктів та предметних напрямів вивчення. Системне бачення бібліотеки як частини комунікаційного середовища сучасності стає необхідним підґрунтям аналізу та теоретичних узагальнень у бібліотекознавстві, так само як у його часткових складових, зокрема на регіональному рівні. Отже, рішення цих проблем може бути здійснено лише з державного втручання та при врахуванні системного рівня розвитку регіональних і національної бібліотечної системи України в цілому, а також на основі виконанні цільових науково-дослідних робіт. Завдання прискорення втілення інноваційних розробок і досвіду потребують пошуку все більш оптимальних і більш практичних рекомендацій щодо реалізації бажаних цілей діяльності бібліотек у регіонах.

Соціально-комунікаційний напрям бібліотекознавчих досліджень, що сформувався протягом останніх років, дає бібліотекарям необхідні методологічні, теоретичні, методичні підґрунтя для комплексного вирішення практичних завдань функціонування бібліотек. Розуміння бібліотеки як соціально-комунікаційного центру відкриває потребу у вивченні внутрішніх та зовнішніх зв'язків бібліотеки в комунікаційній структурі регіону; визначенні можливостей співпраці бібліотек у єдності організаційної структури бібліотечної системи регіону, країни та світу; налагодженні техніко-технологічної бази функціонування на основі медіатехнологій; інтегруванні до світових бібліотечно-інформаційних консорціумів.

Подальші напрями досліджень пов'язані з визначенням методологічної єдності формування програм бібліотекознавчих досліджень, моніторингу наукових досліджень, що проводяться в бібліотеках і наукових бібліотечно-інформаційних установах України, а також з установленням співвідношення та характеру зв'язків методологічного базису в бібліотекознавчих дослідженнях відносно об'єктів, що вивчаються.

Використані джерела

1. Апшай М.В. Науково-дослідницька робота як основа організації формалізованого спілкування в бібліотеках / М.В. Апшай ; редкол.: В.М. Шейко та ін. ; Харк. держ. акад. культури, Акад. мистецтв України, Ін-т культурології, Упр. культури і туризму Харк. облдержадмін. // КУЛЬТУРА та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, 19 – 20 квіт. 2012 р. – Х. : ХДАК, 2012. – С. 239.

2. Осипова И.П. Проектная деятельность библиотек: общие проблемы. Региональный опыт / И.П. Осипова // Библиотечное дело. XXI век: науч. и практ. сб. Вып. 26. – 2003. – С. 243-269.

3. Карташов Н.С. Региональное библиотековедение как наука / Н.С. Карташов // Библиотековедение. – 2005. – № 5. – С. 110-121.

4. Карташов С.М. Региональное библиотековедение : науч.-практ. пособие / Н.С. Карташов. – М. : Либерея, 2004. – 224 с.

5. Карташов Н.С. Специфичность регионального библиотековедения / Н.С. Карташов, О.Н. Лукьянова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http//libconfs.narod.ru/2005/s1/s1_p15/htm. – Заголовок з екрана.

6. Апшай М.В. Бібліотечна діяльність в структурі регіональних бібліотекознавчи досліджень / М.В. Апшай // Вісник ХДАК : зб. наук. пр. – Вип. 39 – Х., 2013. – С. 101-109.

7. Ільганаєва В.О. Хроніка реформування бібліотечної діяльності : 80 – 90-ті роки XX – початку XXI століття / В.О. Ільганаєва // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2005. – № 4. – С. 16-21.

8. Анохина Л. Создаём новое пространство. Яркие идеи – яркие проекты / Л. Анохина, Н. Никулина, Л. Завальная // Дело. – 2011. – № 9 (147). – С. 14-17.

9. Свобода А. Бібліотека як середовище формування інтелектуальних та інформаційних ресурсів суспільства знань / А. Свобода // Бібліотечний вісник. – 2005. – № 6. – С. 39-42.

10. Воскобойнікова-Гузєва О.В. Бібліотекознавчі дослідження в національній бібліотеці України ім. В.І. Вернадського Українське бібліотекознавство в історичному вимірі : до 140-річчя від дня народження Л.Б. Хавкіної: (за матеріалами міжнар. наук. читань з нагоди 105-ої річниці від. бібліотекознавства) / О.В. Воскобойнікова-Гузєва ; Держ. закл. «Харк. держ. наук. б-ка ім. В.Г. Короленка». – Х., 2011. – С. 30-34.

11.Глазунова Л.В. Дисертаційні дослідження як індикатор розвитку бібліографічної науки в Україні на сучасному етапі / Л.В. Глазунова // Вісн. Харк. держ. акад. культури. – 2009. – Вип. 28. – С. 86-99.

12. Литвинова Л.А. Розвиток книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства: бібліометричний аналіз авторефератів (1994–2012) / Л.А. Литвинова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?litera&id=8663&navStart=1. – Заголовок з екрана.

13. Литвинова Л. Основні напрями дисертаційних досліджень з бібліотекознавства за спеціальністю 27.00.03 – Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство / Л. Литвинова // Матеріали третьої науково-практичної конференції з міжнародною участю «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», Львів, 29 вересня 2011 р. / Нац. ун-т «Львів. політехніка», Наук.-техн. б-ка. – Л. : Львів. політехніка, 2011. – С. 398-410.

14. Слободяник М.С. Библиотековедческие исследования в современной Украине: проблематика, основные результаты / М.С. Слободяник // Библиотечное дело – 2003 : Научная конференция 24-25 апреля 2003 г.: тезисы докл. М., 2003. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://libconfs.narod.ru/1997/5s/5s_p8.htm. – Заголовок з екрана.

15. Політова О. Покажчик «Бібліотекознавство України (1991-2008)» : [до вид. ретросп. наук.-допом. бібліогр. покажч. «Українське бібліотекознавство (1991-2008)», НПБУ] / О. Політова // Бібл. планета. – 2010. – № 3. – С. 38-39.

УДК 0,21

В.В. Зверевич

БИБЛИОТЕЧНОЕ ПРОСТРАНСТВО: ПОНЯТИЕ, СТРУКТУРА, ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ, ВЕКТОР РАЗВИТИЯ

Дается определение библиотечного пространства (БП). Показывается, что БП делится на две части – «реальную» и «виртуальную». «Виртуальную» часть БП предлагается называть «Электронное библиотечное пространство» (ЭБП). Анализируются части ЭБП, которые библиотека занимает на своем веб-сайте, в социальных сетях и «мобильных» приложениях. Анализируется вектор развития БП в XXI веке, включающий в себя: усиление экспансии библиотек во внешнее пространство, развитие представительства библиотечного сообщества в социальных сетях, развитие «мобильных библиотек» и «облачных технологий» в библиотечном деле.

Ключевые слова: *библиотечное пространство (БП), электронное библиотечное пространство (ЭБП), организация БП, веб-сайт, социальные сети, «мобильные библиотеки», проектирование библиотек.*

V.V. Zverevich

LIBRARY SPACE: CONCEPT, STRUCTURE, OPERATION DEVELOPMENT VECTOR

The definition of library space (BP). It is shown that PD is divided into two parts – the «real» and «virtual». The «virtual» part of the BP offered to call «electronic library space» (EFPs). Analyzes of the EFPs, which the library takes on its website, in social networks and «mobile» applications. Analyzes the vector of development of PD in the XXI century, including: strengthening the expansion of libraries in outer space, the development of representation of the library community in social networks, the development of «mobile libraries» and «cloud computing» in librarianship.

Keywords: *library space (BP), an electronic library space (EFPs), the organization of BP, website, social networking, «mobile library», design libraries.*

Что такое библиотечное пространство? На этот вопрос в мировом библиотековедении можно найти столько же ответов, сколько исследователей занимаются изучением этой проблемы. В течение долгого времени понятие *библиотечное пространство* ассоциировалось, главным образом, с архитектурой библиотечного здания, планировкой прилегающей территории и/или дизайном интерьера библиотеки. Целью организации библиотечного пространства было предоставление пользователям библиотечной услуги в комфортной среде. Этимологию термина «библиотечное пространство» наглядно представила в одной из своих последних работ С.Г. Матлина [1].

Раз термин *библиотечное пространство* принят библиотечным сообществом и прочно вошел в его терминосистему, важной теоретической задачей библиотековедения и практической задачей библиотечной деятельности становится организация библиотечного пространства. Это именно научно-практическая проблема, поскольку проектирование библиотечного здания и/или пространства не только ориентировано на получение практического результата в виде предоставления читателям (пользователям) библиотечной услуги, но и влияет на сохранение и развитие библиотеки как социального института.

Этой проблемой российские ученые-библиотековеды и практики стали активно интересоваться с начала 2000-х гг. Начало было положено проведением в Санкт-Петербурге в 2000 г. международного се-

© *Зверевич В.В.*

минара и мастер-класса «Библиотека-2000: технология и дизайн». Тот семинар был посвящен проблемам социального пространства библиотеки. По итогам того семинара и мастер-класса наше сообщество реально осознало, что для разработки концепции современной библиотеки и соответствующих проектов необходимо привлекать специалистов различных направлений (архитекторов, дизайнеров, производителей мебели и др.) и учить их совместно разрабатывать и реализовывать библиотечные проекты. В результате, Петербургское библиотечное общество (ПБО) разработало долгосрочный проект «Социальное пространство библиотечного здания», информация о котором была помещена на сайт ЦГПБ им. В.В. Маяковского.[1]

На следующий год в рамках конференции «Крым-2001» состоялся специальный семинар «Библиотека-2001: архитектура, дизайн и технологии». Об этом семинаре и мастер-классе рассказала в своем докладе «В поисках пространства и света» Т.И. Новикова (Санкт-Петербург, Россия). По ее мнению, главным результатом этого мероприятия было то, что «… удалось привлечь внимание архитекторов и дизайнеров к проблемам проектирования библиотек, установить контакты между архитектурными школами Санкт-Петербурга и библиотеками города и области».[2] На том семинаре с докладами также выступили В.И. Гнездилов (РГБ, Москва, Россия) и Г.А. Войцеховская (Киев, Украина).

После этого в изучении вопросов библиотечного пространства в течение ряда лет наблюдалось некоторое затишье. Однако за последние годы в России заметно усилился интерес к вопросам библиотечного пространства, его организации и развития. В марте 2008 г. в Государственной библиотеке Югры (г. Ханты-Мансийск) состоялся межрегиональный научно-практический семинар «Организация библиотечного пространства в библиотеках малых городов». В октябре 2009 г. проблемам было посвящено Ежегодное совещание руководителей федеральных и центральных региональных библиотек России (тема Совещания звучала как «Библиотечное строительство на современном этапе»). В декабре 2009 г. в рамках II Всероссийского форума публичных библиотек в Санкт-Петербурге состоялся Круглый стол «Библиотечное пространство: поиск смысла и формы». В декабре 2010 г. в Санкт-Петербурге состоялся научно-практический семинар «Новое в организации пространства библиотек». В марте 2011 г. тоже в Санкт-Петербурге состоялся международный научно-практический семинар «Современная библиотека: пространство, дизайн, ресурсы». Наконец, в марте 2012 г. опять же в Санкт-Петербурге, в ЦГПБ им. В.В. Маяковского состоялся межрегиональный семинар «Библиотечное пространство: поиск смысла и формы». На научных конференциях вспоминаются почти забытые имена и концепции [2]. В 2008 г. в составе Секции публичных библиотек Российской библиотечной ассоциации (РБА) создается специальный Круглый стол «Библиотечные здания: архитектура, дизайн, организация пространства».[3]

Однако научных исследований по данной проблематике по-прежнему проводится недостаточно и отечественной литературы по вопросам организации библиотечного пространства, библиотечного дизайна и библиотечной архитектуры по-прежнему публикуется крайне мало.

В последние годы в библиотеках разных стран мира имеет место существенный рост инновационных нововведений, сопровождающихся созданием новых структурных подразделений (медиатек, специализированных консультационных центров, читательских зон, зон для отдыха и общения, «виртуальной справки», услуги «спроси библиотекаря», доступной на веб-сайте библиотеки, «мобильных библиотек», «облачных технологий» и др.). Эти структуры нередко создаются и функционируют в «виртуальном» режиме. Соответственно, им требуются свои пространства нового типа. Поэтому библиотеки разных стран в плане организации своего пространства все чаще задумываются о том, как сочетать тради-

[1] http://www.pl.spb.ru/projects/soc/. Дата вхождения: 13.10.13

[2] http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2001/tom/sem2/Doc60.HTML. Дата вхождения: 13.10.13

[3] http://www.rba.ru/content/activities/section/14-a/index.php?papka=14-a&id_sec=44. Дата вхождения: 13.10.13

ционные зоны пространства библиотеки (читальные залы, абонемент, книгохранилище) с развитием «виртуальных» сервисов, которые располагаются в «виртуальной» части пространства библиотеки. Это характерная черта библиотечного дела начала XXI ст.

Чтобы охарактеризовать эти реалии современного библиотечного дела, автор предложил следующее определение библиотечного пространства. Библиотечное пространство – это «… совокупность имеющихся в ее [библиотеки] распоряжении площадей (объемов), в которых хранятся документы на твердых носителях и осуществляется операционно-технологическая и коммуникационная деятельность библиотеки, а также неосязаемые физически места, в которых происходит обращение электронных ресурсов, включающие в себя память библиотечного компьютера и телекоммуникационные каналы связи (как проводные, так и беспроводные). Вторая составляющая находится как внутри площадей (объемов) библиотеки (внутренняя составляющая), так и за их пределами (внешняя составляющая) [3, 10]». Это определение, по мнению С.Г. Матлиной, «… сформулировано как операциональное, важное для уяснения самого представления о содержании нового понятия и вряд ли претендует на терминологическую завершенность» [1, 6]. Действительно, вводя это определение в научный оборот на данном этапе, автор отдает себе отчет в том, что для достижения терминологической завершенности понятия «библиотечное пространство» предстоит еще работать и работать, и не факт, что эта завершенность может быть когда-либо достигнута.

Из представленного определения видно, что пространство библиотеки делится на две части: физически имеющуюся в наличии перед глазами («реальную») и ту, что не видна человеческому глазу, физически неощущаемая («виртуальную»). «Реальная» составляющая пространства библиотеки включает в себя площади для хранения фонда на «физических» носителях (печатной основе, дисках, аудио- и видеокассетах и т.д.), серверные для хранения собственных электронных ресурсов библиотеки, зоны обслуживания, общественные зоны, служебные (офисные) зоны, внутренние интерьеры, прилегающие территории. Вторая составляющая пространства библиотеки имеет дело с электронными ресурсами, доступ к которым осуществляется в режиме онлайн, а также информационной коммуникацией и кооперацией. В профессиональном сообществе эта часть библиотечного пространства получила устойчивое наименование «виртуальное библиотечное пространство». Автор выступает против «…использования прилагательного «виртуальный» в качестве синонима прилагательному «электронный» применительно к любому аспекту библиотечной или информационной деятельности» [3, 11]. Ведь *виртуальный* значит *несуществующий в реальности,* а применительно к библиотечной и/или информационной деятельности это совсем не так. Посудите сами, дорогие читатели. Электронные ресурсы создаются человеческими руками, имеют вполне материальное выражение, передаются по вполне материальным каналам связи и выводятся на дисплей конечного компьютера вполне материальным способом, доступным для зрительного восприятия человека» [4].

Соответственно, пространство как внутри, так и за пределами конкретной библиотеки, в котором обращаются электронные ресурсы, не может называться *виртуальным* (реально несуществующим). По этой причине вместо прилагательного *виртуальный* предлагается использовать прилагательное *электронный,* а указанную выше часть пространства библиотеки предлагается называть *электронным библиотечным пространством (ЭБП).* Она находится как внутри имеющихся площадей (объемов) библиотеки (внутренняя составляющая ЭБП), так и за их пределами (внешняя составляющая ЭБП). Внутренняя составляющая ЭБП включает в себя размещенные в «реальном» пространстве АРМы и точки доступа для портативных компьютеров, зоны *wi-fi* внутри «реального» пространства библиотеки, память библиотечных компьютеров, с дисплеев которых считывается информация при удаленном доступе и библиотечных серверов, на которых хранятся электронные каталоги, базы данных и иные ресурсы, произведенные библиотекой, а также веб-сайт библиотеки. Внешняя составляю-

щая ЭБП включает в себя сервер провайдера электронных ресурсов, телекоммуникационные каналы связи, библиотечные блоги, профессиональные группы в социальных сетях, а также «мобильные библиотеки», «облачные технологии» и другой ежедневный интерактив интернета.

Веб-сайт – весьма важный элемент пространства библиотеки. Он служит мостом для связи между внутренней и внешней составляющими ЭБП, хотя физически находится только во внутренней. Веб-сайт расположен на сервере библиотеки (внутренняя составляющая ЭБП) и доступен пользователям через телекоммуникационные каналы связи (внешняя составляющая ЭБП). Как постоянно обновляемый информационный, коммуникационный и образовательный ресурс, веб-сайт библиотеки, как отмечает С.Г. Матлина, «… формирует пространственно-временной континуум культуры, четко определяя место в нем библиотеки, адекватно создавая ее образ» [5, 7]. Это утверждение весьма важно в контексте функционирования библиотеки как культурного центра местного сообщества.

В настоящее время библиотеки усиливают свою экспансию во внешнее пространство через развитие своих сайтов, а также путем увеличения количества профессиональных групп и форумов в социальных сетях. В сети «Фейсбук», например, есть вполне репрезентативное количество профессиональных библиотечных групп (для примера можно назвать группы «Современная библиотека» и «Информационная гигиена»). То же самое можно сказать и про другие социальные сети («Одноклассники», «В контакте», другие). А в сети YouTube можно увидеть видеоотчеты о прошедших конференциях и/или семинарах. Собственную страницу в «Фейсбуке» и/или других социальных сетях имеет чуть ли не всякая сколько-нибудь заметная библиотека в любой стране мира. Деятельность профессиональных библиотечных групп в социальных сетях – тема отдельного исследования.

Существенным трендом, который весьма важен для формирования парадигмы развития библиотековедения и библиотечного дела в будущем, следует считать также развитие в мире в последние несколько лет «мобильных библиотек». Это понятие впервые ввел в научный оборот Я.Л. Шрайберг в 2011 г. Как он отметил в своем ежегодном докладе конференции «Крым-2011», мобильная библиотека в современном мире понимается как «…библиотека в мобильном гаджете, через которую можно получить доступ к библиотечно-информационным ресурсам Интернет [6]». Через мобильные устройства (смартфоны, планшетные компьютеры и др.) можно пользоваться библиотечными ресурсами как во внутреннем пространстве библиотеки, так и в ее веб-пространстве. Так работает «мобильная библиотека», благодаря которой для читателей становится возможным пользование электронными ресурсами любой библиотеки как в ее внутреннем пространстве, так и во внешнем (веб-пространстве).

В 2012 г. издательство «Профессия» (Санкт-Петербург) выпустило сборник переводов публикаций работ специалистов европейских стран под названием «Мобильная библиотека» [7]. Современные библиотеки, говорится в сборнике, «… ищут новые способы, с помощью которых библиотечное пространство могло бы поддержать гибкие и социально-ориентированные способы работы мобильных средств коммуникации, предоставляя конфигурируемые пространства, которые можно было бы использовать и для обучения и для встреч» [7, 39]. Ожидается, что использование мобильных телефонов повлечет за собой расширение традиционного библиотечного пространства и спектра традиционных библиотечных услуг. Перед библиотеками встанет задача создания ресурсов для предоставления на мобильные устройства своих пользователей. И конечно, по мере распространения мобильных собраний библиотекам неизбежно придется изменить свое отношение к тому, что читатели приносят с собой в библиотеку мобильные телефоны и другие мобильные устройства и работают с ними в стенах библиотеки. Ведь мобильные библиотеки существуют и развиваются в современной информационной среде, где ведущие позиции занимают интерактивные технологии Интернета.

Современная библиотека должна стремиться быть привлекательной для читателей, рационально организуя свое пространство и

создавая разным категориям читателей комфортные условия для работы, общения и др. Исходя из этого условия, выдающийся киевский архитектор-библиотековед Л.З. Амлинский, проживающий в настоящее время в Берлине, выводит «формулу успеха» библиотеки информационного общества: «… правильная организация библиотечного пространства, дружелюбная атмосфера, предоставление читателям необходимых и достаточных условий для продуктивного пользования библиотекой [8, 34]». Соответственно, при проектировании библиотеки информационного общества основное внимание должно уделяться следующим зонам: доконтрольная зона и прилегающая территория, читательская зона, зона информационно-коммуникационных технологий (ИКТ), рабочие места библиотекарей и библиографов, библиотечные фондохранилища. А «... начальной точкой при проектировании библиотеки должно быть удобство представления и получения библиотечной услуги: в это понятие входит и *дружелюбная (курсив Л.А.)* по отношению к читателю организация библиотечного пространства» [9, 101], утверждает Л.З. Амлинский в другой своей работе.

Библиотека все больше выходит за пределы своего внутреннего «реального» пространства во внешнее (как «реальное», так и электронное), становясь настоящим центром жизни своего сообщества. Библиотека и ее пространство (обе составляющие) начинают выступать как социальный ресурс, как «… фактор институционализации самой библиотеки в обществе в целом и в местном сообществе, в частности, как фактор пространственной экспансии библиотеки» [10, 21]. Это необходимо учитывать при проектировании новых библиотечных зданий и организации библиотечного пространства, в том числе, ЭБП. А развитие концепции пространства современной библиотеки означает переход от традиционного понимания библиотеки как физического пространства для книг к пониманию ее как пространства для людей (читателя, библиотекаря, случайных посетителей, зашедших в библиотеку пообщаться и др.), принимающего различные формы и не обязательно ограниченного «реальными» рамками здания библиотеки.

Исходя из вышеизложенного, в качестве выводов можно очертить вектор развития пространства библиотек XXI ст. Он включает в себя усиление экспансии библиотек во внешнее пространство, развитие представительства библиотечного сообщества в социальных сетях, формирование в библиотеках гибкой высокотехнологичной среды без жестко регламентированного пространства, развитие «мобильных библиотек» и «облачных технологий» в библиотечном деле. Каждая библиотека должна делать все возможное, чтобы соответствовать этим тенденциям.

Використані джерела

1. Матлина С.Г. Библиотечное пространство: в поисках определения. (Социокультурные аспекты) / С.Г. Матлина // Науч. и техн. б-ки, 2013. – №7. – С. 3-20.

2. Зверевич В.В. В память о выдающемся библиотековеде. Вторые Сахаровские чтения / В.В. Зверевич // Науч. и техн. б-ки, 2010. – №5. – С. 76-90.

3. Зверевич В.В. Пространство современной библиотеки: «реальное» и «виртуальное» / В.В. Зверевич // Науч. и техн. б-ки, 2012. – №11. – С. 7-17.

4. Зверевич В.В. Библиотечное пространство для электронных ресурсов: от идеи виртуальности к практике организации / В.В. Зверевич // Корпоративные библиотечные системы: технологии и инновации : Труды VIII научно-практической конференции, 14-20 июня 2010 г., Санкт-Петербург – Выборг – Лаппеенранта – Миккели – Куопио – Санкт-Петербург / Ассоциация региональных библиотечных консорциумов (АРБИКОН), Санкт-Петербургский государственный политехнический университет (СПбГПУ). – СПб., 2010. – С. 22-27.

5. Матлина С.Г. Завоевывать и преодолевать или обживать и осваивать? Социально-культурные аспекты формирования библиотечного пространства / С.Г. Матлина // Библиотечное дело, 2009. – № 4 (94). – С. 2-9.

6. Шрайберг Я.Л. Электронная информация, библиотеки и общество: что нам ждать от нового десятилетия информационного века / Я.Л. Шрайберг // Ежегодный Доклад Конференции «Крым», год 2011. – Судак – М. : Б.и., 2011. – 79 с.

7. Мобильные библиотеки. Мобильные библиотечные онлайновые услуги : сб. публ. / под ред. Дж. Нидхем, М. Элли; науч. ред. д-р техн. наук, проф. Я.Л. Шрайберг; пер. Е.В. Малявская, В.В. Зверевич, Т.О. Зверевич. – СПб. : Профессия, 2012. – 368 с.

8. Амлинский Л.З. Организация внутреннего пространства научных библиотек информационного общества / Л.З. Амлинский // Науч. и техн. б-ки, 2011. – № 8. – С. 25-35.

9. Амлинский Л.З. Научная библиотека: пространство для читателя и библиотекаря / Л.З. Амлинский // Науч. и техн. б-ки, 2013. – № 1. – С. 100-107.

10. Лаврова К.Б. И храм, и мастерская. Библиотека как «третье здание» / К.Б. Лаврова // Библиотечное дело, 2009. – № 4 (94). – С. 21-23.

УДК 001.847:050(477)”19-20”:004

О.В. Пастушенко

ПРЕСА ТА ПЕРІОДИКА ЯК ОБ’ЄКТ ІСТОРИЧНИХ І СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНИХ ДИСЕРТАЦІЙ У ГАЛУЗІ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА Й БІБЛІОГРАФОЗНАВСТВА: ДО РОЗПОДІЛУ ПРЕДМЕТА ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті розглянуто деякі методологічні питання дисертацій у галузі бібліотекознавства та бібліографознавства, що входять до нового наукового напряму – соціальні комунікації і об’єктом яких є преса та періодика, проаналізовано історіографічний аспект питання, надано статистичні відомості щодо кількості дисертацій, захищених із цих спеціальностей в 2008-2013 рр., окреслено предмет досліджень в історичних науках та соціальних комунікаціях.

Ключові слова: *дисертація, преса та періодика, бібліотекознавство та бібліографознавство, соціальні комунікації.*

O.V. Pastushenko

PRESS AND PERIODICALS AS AN OBJECT OF HISTORICAL AND OF SOTSIOKOMUNIKATSIYNYH THESES LIBRARY SCIENCE AND BIBLIOGRAPHY: SUBJECT TO DISTRIBUTION RESEARCH

In this article discussed some methodological dissertation questions in the field of library scienses and bibliography included in the new scientific direction - social communication and the object of which is the press and periodicals, historiographical aspect of the question are analysing, given the statistics, the number of dissertations defended these specialties in 2008-2013., outlines the historical subject of research in the sciences and social communications.

Keywords: *dissertation, the press and periodicals, library scienses and bibliography, social communications.*

Розвиток пресознавчих дисертаційних досліджень в Україні, з огляду на специфіку періодичної преси як об’єкта гуманітарної науки, соціокультурного та наукового джерела, представлений у різних галузях знань, передусім в історії, філології, педагогіці, мистецтвознавстві, а з 2008 р. – соціальних комунікацій, які взяли на себе основний відсоток цих досліджень [1]. Це пояснює й використання методологічних засад, які складаються з комплексу загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, методик та прийомів,

© *Пастушенко О.В.*

відповідно до специфіки дисертаційної роботи та її профілю, паспорта обраної спеціальності, предмета дослідження, сформульованої мети та поставлених завдань. Врахування спільного та відмінного під час підготовки дисертацій гарантує здобувачеві отримання результатів, що відповідають галузі науки, за якою присвоюються наукові звання, дозволяє уникнути зайвого дублювання в розробці проблем пресознавства.

Це питання набуває актуальності у зв'язку з тим, що з 2008 р. здійснилося певне переформатування дисциплін та наук, що вивчали історію, теорію та практику пресознавства. Об'єктивно сформувався новий науковий напрям – окрема галузь соціальних комунікацій, де було відкрито кілька спеціальностей, що своїм об'єктом обирають пресу і періодику: 27.00.01 – Теорія та історія соціальних комунікацій; 27.00.02 – Документознавство, архівознавство; 27.00.03 – Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство; 27.00.04 – Теорія та історія журналістики; 27.00.05 – Теорія та історія видавничої справи та редагування. Теорія та історія журналістики та теорія й історія видавничої справи та редагування були перенесені з філологічних наук, а книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство – з історичних та педагогічних.

Виокремлення галузі соціальних комунікацій супроводжувалося розвитком методологічного апарату дисциплін, що стали підґрунтям нових спеціальностей. Питання методології книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства в Україні вже порушувалися в окремих статтях бібліотекознавців та істориків бібліотечної справи [2]. З відкриттям нової галузі це питання актуалізувалося в аспектах розвитку загальної теорії соціальних комунікацій та її конкретних розділів. Уже на початковій стадії інституалізації соціальних комунікацій Н.Н. Кушнаренко та А.А. Соляник [3] гостро поставили питання про нерозробленість теоретичних засад соціальних комунікацій у контексті затвердженого паспорта та формули спеціальності, де чітко прописано, що предметом її вивчення є сутність, закономірності, процеси, форми і стратегії розвитку системи соціальних комунікацій суспільства, комунікаційні канали та засоби трансляції соціальної інформації та знань. Вони підкреслили, що наявним є «розмивання» сутності теорії та методології соціальних комунікацій, штучно і необґрунтовано посилюється масмедійна концепція їхнього розвитку, в проблематиці дисертаційних досліджень домінує розробка проблем функціонування лише масової інформації і засобів її розповсюдження, відбувається підміна розуміння сутності соціальної комунікації як феномена. Автори звертали увагу на необхідність розкриття сутності та закономірностей еволюції соціокомунікаційних систем, комунікаційної природи соціальної реальності форми, рівнів та видів соціальної комунікації, моделей соціокомунікаційних процесів і резервів їхньої оптимізації та відзначили досягнення у цій сфері російських колег – А.В. Соколова, Ю.Н. Столярова, Ф.І. Шаркова та ін. [4].

На цьому етапі виходить довідник «Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность): словарь-справочник», укладений бібліотекознавцем В.А. Ільганаєвою, яка узагальнила в ньому досвід відомих учених, у т. ч. А.В. Соколова, відомого бібліотекознавця, який працював у цій сфері знання [5].

Інтегральний характер галузі соціальних комунікацій викликав необхідність уточнення теоретичних засад, що обґрунтовувало їхнє поєднання в окрему галузь у працях таких учених, як Г.Г. Почепцов, В.В. Різун, О.М. Холод, Ф.І. Шарков [6], В.М. Горовий [7], В.М. Бебік [8], а також у згаданій праці В.О. Ільганаєвої та інших дослідників, які розглядали це поняття з соціологічної, філософської, інформаційно-діяльнісної позицій. Огляд основних концепцій вказаних авторів щодо змісту та обсягу поняття *соціальні комунікації* здійснене в статті О.М. Холода «Соціальні комунікації як поняття в науковій галузі «соціальні комунікації», опублікованій в електронному вигляді (2012) [9], та в статті Л.В. Яремчук «Соціальна комунікація: становлення термінологічних засад галузі» [10].

В.В. Різун конкретизував це поняття як систему суспільної взаємодії, яка включає визначені шляхи, способи, засоби, принципи встановлення та підтримання контактів на основі професійно-технологічної діяльності, що спрямована на розробку, провадження,

організацію, вдосконалення, модернізацію відносин у суспільстві [11]. Він цілком справедливо звернув особливу увагу на функціонування суспільної комунікаційної системи, що діє за законами спілкування і включає соціальнокомунікаційні інститути, які спеціалізуються на комунікаційній діяльності й організують цю взаємодію, продукують соціальну інформацію, зберігають і поширюють її, орієнтуючись на потреби суспільства [12].

В.М Горовий вводить в обіг поняття *соціальні інформаційні бази* як інформаційний ресурс суспільства та визначає місце сучасних бібліотек у системі соціальних баз та соціальних комунікацій як фактора підвищення ефективності інформаційних ресурсів та соціальних комунікацій сучасності [13]. В спеціальній статті «Соціальні інформаційні комунікації: їх наповнення і ресурс» він розглядає їх як цілеспрямований обмін суспільно значущою інформацією посередництвом інформаційних каналів, аналізує попередні досягнення соціальної інформатики, обговорює проблеми матеріальності об'єктів комунікації тощо [13]. Автор має на увазі під соціальними інформаційними комунікаціями «комплекс матеріальних засобів, що передає інформацію в соціальній структурі суспільства, організований у відповідності до запитів даної структури, необхідних для її існування та розвитку». В.М. Горовий аналізує сучасні уявлення про інформаційні комунікації, які, на його думку, базуються на виробничих відносинах та залежать від їхнього рівня розвитку і де задіяні соціальні інститути, окремі групи та члени суспільства, які створюють та обмінюються інформацією, що функціонує в суспільстві, будь-якими засобами та формами, які є найзручнішими для мети комунікації [14]. Він звертає увагу дослідників соціальних комунікацій на значну розробленість цих питань у межах соціальної інформатики, зокрема посилається на праці В.Г. Афанасьєва, А.Д. Урсула, Б.А. Родіонова та ін. [15]

Класифікація видів інформаційної комунікації була запропонована В.М. Бебіком, який розподілив їх на три типи: політичну, соціальну та масову, а також визначив основні принципи, що характеризують кожен вид комунікацій. Його бачення соціальної комунікації полягає в розумінні її як процесу передання, переробки та прийняття соціальної інформації, здійснюваного суб'єктами та об'єктами суспільної сфери. «Зрозуміло, що даний процес соціальної комунікації, – пише він, – відбувається під час багатостороннього та різнорівневого обміну соціальною інформацією (якщо там є людина, – процес набуває соціальності) між політичною, економічною та духовною сферами суспільства та їхніми окремими структурами» [16], однак він не розгортає надалі обсяг поняття, приділяючи увагу політичним комунікаціям та медіакомунікаціям. Питання класифікації соціальних комунікацій і досі є відкритим.

На деякі бібліотекознавчі та бібліографічні аспекти соціальних комунікацій звертали увагу А.В. Соколов та В.О. Ільганаєва, Н.М. Кушнаренко, Г.М. Швецова, В. Шейко, А. Соляник, І.В. Давидова, М.С. Слободяник, Г.В. Шемаєва та ін. [17], які розглядали загальнотеоретичні питання, види та форми бібліотечних комунікацій як багатофункціонального соціального інституту, зокрема наукові, інформаційні, міжкультурні, документні, електронні, архівні, музейні, маркетингові. Теоретико-методологічні аспекти дослідження бібліотек у системі масової комунікації розглянуто А.В. Печеною [18].

Можна в цілому констатувати, що методологічні питання, які об'єднували б цей напрям соціальних комунікацій як галузь наукового знання в системі підготовки спеціалістів вищої кваліфікації, поки ще перебувають на стадії загальних концептуальних положень. За ці роки захищена лише одна кандидатська дисертація за спеціальністю «Теорія та історія соціальних комунікацій» [19], де розглядаються часткові питання теорії комунікацій, пов'язані з комунікаційним аспектом християнського виховання молоді, ґрунтуючись на теорії переконання й інших концепціях медіавпливу на базі аналізу громадсько-політичного тижневика «Освіта».

Основний зміст різних підходів полягає у визнанні соціальних комунікацій як засобів соціально значимого обміну між людьми або іншими соціальними суб'єктами цілісними знаковими повідомленнями, в яких відображені інформація, знання, ідеї, емоції тощо, що здійснюється в конкретних умовах, комунікатив-

них сферах і нормах спілкування, прийнятих у даному суспільстві. Цей обмін відбувається в різний спосіб через посередництво окремих соціальних структур, серед котрих є як особи та колективи, так і різні соціальні інститути, де, з одного боку, в ролі ініціаторів спілкування виступають соціально-комунікаційні інститути, служби, а з другого – організовані спільноти (соціум, соціальні групи) як повноправні учасники соціальної взаємодії.

Аналіз 55-ти захищених за 5 років (2008-2013) (часу виокремлення спеціальностей соціальних комунікацій – 27 галузей знань) дисертацій, присвячених періодичним виданням і пресі, показав наступні статистичні дані [20].

Порядковий №	***Шифр спеціальності***	***Назва спеціальності***	***Прізвище здобувача***	***Кількість захищених дисертацій***
1	2	3	4	5
1	27.00.01	Теорія та історія соціальних комунікацій	В.В. Перехейда	1
2	27.00.04	Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство	С.В. Горова, Л.В. Присяжна, Т.В. Симоненко, В.Є. Сошинська, С.В. Дригайло	5
3	27.00.04	Теорія та історія журналістики	А.А. Борець, І.М. Дяченко, Н.Г. Герасимчук, Ю.В. Колісник, А.І. Полякова, Л.В. Супрун, Л.В. Хотюн, О.В. Цвєтаєва, У.О. Колесніченко, В.В. Георгієвська, І.З. Павлюк, К.М. Ульянова, М.Д. Дяченко, Л.В. Сніцарчук, О.В. Корчагіна, С.Ф. Привалова, О.І. Почапська	17
4	27.00.05	Теорія та історія видавничої справи та редагування	М.В. Макуха, Т.С. Гринівський, Т.О. Моісеєва, А.М. Волобуєва, І.М. Скленар, І.Д. Плехова, Л.М. Кусій	7

1	2	3	4	5
5	07.00.01.	Історія України	Л.О. Заєць, Я.П. Кривко, О.І. Муц, М.О. Титаренко, О.В. Корольова, І.С. Паримський, В.В. Чекалюк, К.М. Курилишин, П.В. Опанащук, Р.С. Лещишин, Д.В.Будков	11
6	07.00.02	Всесвітня історія	В.М. Яременко	1
7	07.00.06	Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни	С.Д. Чернік, А.В. Платонова, С.П. Кость, Р.О. Загорулько. В.А. Гедз	5
8	17.00.07	Мистецтвознавство, дизайн	Л.Я. Поліха, О.М. Яремчук	2
9	13.00.01	Педагогічні науки, загальна педагогіка та історія педагогіки	Г.П. Щука, А.В. Пугач, С.М. Лобода, О.В. Курчий	4
10	13.00.04	Педагогічні науки, теорія та методика професійної освіти	М.Д. Дяченко	1
11	20.02.22	Військова історія	С.П. Сегеда	1
12	10.01.01	Філологічні науки, українська література	О.О. Полумисна	1

Отже, 60% дисертацій захищені за шифрами спеціальностей зі соціальних комунікацій. Крім того, в Україні присвоєння вчених звань зі спеціальності книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство відбувається в двох галузях – соціальні комунікації (С.В. Горова, Л.В. Присяжна, Т.В. Симоненко, В.Є. Сошинська) та історичні науки (С.В. Дригайло) [21]. Отож, загальна кількість дисертацій із книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства за цей період становить 9,1%, а серед соціальних комунікацій – 16,6%. Хоча, заради справедливості, слід згадати й праці попередників, які захищалися в галузі історичних наук за шифрами 07.00.08, але стосувалися аспектів соціальних комунікацій [22].

Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство, які мають складний об'єкт і предмет дослідження, так чи інакше пов'язані з категоріальними поняттями *твори друку*, *бібліотека*, *бібліографія* як складними соціокомунікаційними та інформаційними системами. В цьому аспекті поняття періодики та преси тісно взаємовідносяться з видами періодичного друку, що комплектуються бібліотеками, організуються в спеціалізовані колекції, зберігаються в бібліотечних фондах, а також перебувають у постійному науковому та культурному обігу як джерела інформації для широкого кола користувачів. Профіль спеціальності 27.00.03 – Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство визначається її формулою спеціальності як «галузь науки, яка вивчає історію, теорію

та практику книговидавничої, книготорговельної, бібліотечної, бібліографічної діяльності, розвиток та функціонування бібліотечно-інформаційних систем і комунікацій» [23].

Якщо об'єкт і предмет дослідження в історичних науках традиційно добре прописаний і цілком зрозумілий у контексті історії соціальних комунікацій, то принциповим є визначення кола питань, за якими присуджується науковий ступінь «соціальні комунікації».

На теоретичну розробку аспекту функціонування бібліотечно-інформаційних систем і бібліотечно-інформаційних комунікацій у широкому сенсі слід звернути особливу увагу бібліотекознавців та бібліографознавців. Поняття *твори друку, бібліотека, бібліографія* безпосередньо пов'язані з поняттями бібліотечно-інформаційних систем і бібліотечно-інформаційних комунікацій, оскільки кожне з них є комунікаційною системою, де існують такі комунікаційні властивості книги, бібліотеки та бібліографії, які визнані технологічно як п'ять засобів – «засоби для одержання і відтворення інформації; засоби фіксації інформації; засоби дублювання інформації; засоби передачі інформації; засоби переробки інформації» [24]. На думку фахівців, це твердження сьогодні абсолютно відповідає і тим процесам, що пов'язані з традиційними та новими функціями бібліотечної діяльності.

Це стосується таких питань бібліотекознавчих і бібліографічних дисертаційних досліджень, які в спрощеному вигляді можна представити як питання стратегії комплектування (засоби одержання інформації), наукового опису (бібліографія) та принципів організації фондів (організації інформації), класифікації та систематизації творів друку та періодики (засоби фіксації інформації), створення науково-довідкових ресурсів як засобів передачі інформації (електронні та традиційні каталоги фондів бібліотеки, покажчики, електронні бази даних, що розкривають склад фондів), створення аналітичного ресурсу як засобу переробки інформації, а також вивчення запитів та обслуговування користувачів у контексті комунікаційного процесу (комунікаційний процес обміну інформацією та організація зворотного зв'язку). Структурно-функціональний аналіз бібліотекознавчих та бібліографічних комунікаційних систем є базовим для дисертаційних досліджень цього напряму.

Преса та журнальна періодика як об'єкт бібліотечної та бібліографічної дисертації вимагає вирішення питань організації, опису, складання довідкового апарату, використання суспільно значимої інформації для широкого кола користувачів пресою, формування ресурсів газет та періодики. Ці питання мають бути тісно ув'язаними з функціями преси та періодики як об'єктами соціальних комунікацій, історією преси, формуванням видів, змісту, суспільно-політичними аспектами функціонування преси, інформаційними обмінами в процесі обігу цих видань у науковому та соціокультурному середовищі. Пресу слід розглядати як об'єкт, що фіксує фрагмент дійсності в системі історії та практики комунікацій, бібліотеки – як соціальні установи, що здійснюють цю комунікацію, організують її форми, засоби, які, в свою чергу, дозволяють орієнтовано здійснити цю комунікацію. Слід врахувати й джерелознавчі аспекти преси – в цьому плані видання періодики та преси є джерелами інформації щодо розвитку суспільства та соціальних комунікацій, які перебувають у взаємодії з особами та суспільними структурами.

Отже, теоретичні та методологічні засади соціокомунікаційних досліджень у галузі пресознавства в площині бібліотекознавства та бібліографознавства розглядають проблеми формування фондів, розвитку бібліографознавства преси та періодики, статистики газетного друку та його поширення, розвиток документально-інформаційних систем ув галузі преси, родовидову класифікацію газет та періодичних видань, їхній поділ у конкретно історичних умовах, типологію, класифікацію та систематизацію газетних фондів, забезпечення збереження та використання цих фондів як інформаційних ресурсів у бібліотеках та науково-інформаційних центрах, де накопичується газетний фонд і фонди журнальної періодики, розвиток методів аналітико-синтетичної обробки та науково-інформаційного аналізу газетних фондів, формування нового інформаційного продукту на базі електронних ресурсів, інформаційні сервіси та організацію ме-

режевої взаємодії бібліотек, документально-комунікаційних структур та комунікацій у глобальному інформаційному просторі.

На особливу увагу заслуговує бібліографія преси та періодики, враховуючи, що бібліографія є інформаційно-аналітичною дисципліною, засобом здійснення наукової та соціокультурної комунікації. Це дозволить сформувати соціобібліографічні методи аналізу та синтезу об'єкта дослідження в галузі пресознавства та бібліотекознавства як спеціальні в цій галузі.

Історична сфера досліджень передбачає розгляд преси як специфічного друкованого джерела, що дозволяє здійснювати як конкретно-історичні, так і теоретичні дослідження, якщо преса розглядається як соціокомунікаційний засіб у розвитку суспільно-політичних процесів. Тут дуже важливими є дотримання принципів історичних досліджень, зокрема історизму та наукової об'єктивності, які зобов'язують розглядати соціальні явища та події в історичному контексті хронологічного періоду існування в усій їхній складності, багатогранності й суперечливості, з урахуванням сукупності позитивних та негативних сторін їхнього змісту, незалежно від того, чи подобаються вони дослідникові, чи ні [25]. Лише об'єктивне оцінювання пресознавчих джерел відкриває об'єктивну реальність, можливість встановити об'єктивно-істинний зміст періодичної преси як багатоаспектного джерела завдяки критичному ставленню до його змісту та розуміння внутрішніх мотивів та зовнішніх обставин, щоб отримати в кінцевому рахунку достовірні наукові факти. В комплексі вимог, задекларованих принципом об'єктивності, на чільне місце висувається завдання залучення джерела в такому обсязі, який забезпечить отримання не розрізнених, фрагментарних фактів, а їхніх сукупностей, уникнення прогалин у джерелах, встановлення достовірності джерельних свідчень. Принцип об'єктивності в соціальних комунікаціях, як і в усіх інших наукових дослідженнях, є гарантом здобуття об'єктивної, правдивої, достовірної джерельної інформації та отримання достовірних наукових фактів.

Щодо книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства, то історичні методи дозволяють простежити процеси розвитку інформаційно-бібліографічної діяльності бібліотеки в системі наукових комунікацій; уточнити їхні історичні форми, засоби та методи, виявити їхнє формування й еволюцію, а також особливості та специфіку їхнього застосування в різних бібліотеках і комунікаційних системах.

Отже, розмежування предмета дослідження щодо історії преси та журнальної періодики є важливим для подальшого зміцнення цього напряму в галузі соціальних комунікацій.

Використані джерела

1. Хоча інституалізація спеціальності почалася в 2007 р., реальні захисти дисертацій відбулися з 2008 р. Див.: Про доповнення переліку галузей науки, з яких може бути присуджений науковий ступінь : Постанова Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2006 р., №1718 // Уряд. кур'єр. – 2007. – 10 січня. Про внесення змін і доповнень до Переліку спеціальностей, за якими проводяться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань: наказ ВАК України від 14.12.2007 р., № 867 // Офіц. вісн. України. – 2007. – № 99. – С. 152-153.

2. Дубровіна Л.А. Методологічні засади історичних досліджень у бібліотекознавстві та документознавстві: базові принципи і поняття / Л.А. Дубровіна // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2005. – № 1. – С. 22-29; Слободяник М. Бібліотечна наука в Україні: до підсумків десятирічного розвитку / М. Слободяник // Бібл. планета. – 2002. – № 1. – С. 6-13; Шейко В. Харківська наукова школа книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства: система комунікаційних зв'язків / Василь Шейко, Наталя Кушнаренко, Алла Соляник // Вісн. Кн. палати. – 2012. – № 10. – С. 45-48; № 11. – С.1-6; Кобєлєв О.М. Бібліометричний аналіз розвитку українського бібліотекознавства в 1970-1990-ті рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Кобєлєв О.М. ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2001. – 20 с.

3. Социальные коммуникации – новая научная отрасль / Н.Н. Кушнаренко, А.А. Соляник // Науч. и техн. б-ки. – 2008. – № 8. – С. 41-48; Глазунова Л.В. Дисертаційні дослідження як індикатор розвитку бібліо-

графічної науки в Україні на сучасному етапі. – Вісник ХДАК. – Х., 2009. – Вип. 28. – С. 86-99; Кушнаренко Н.Н. Этап начальной институционализации научных исследований в отрасли социальных коммуникаций / Н.Н. Кушнаренко, А.А. Соляник // Научные и технические библиотеки. – 2011. – № 6. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gpntb.ru/ntb/ntb/2011/6/index.php. – Название с экрана.

4. Кушнаренко Н.Н. Этап начальной институционализации научных исследований в отрасли социальных коммуникаций / Н.Н. Кушнаренко. – С. 4-5.

5. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) : словарь-справочник [авт.-сост. В.А. Ильганаева]. – Харьков : КП «Городская типография», 2009. – С. 296-297.

6. Почепцов Г.Г. Коммуникативный инжиниринг: теория и практика / Г.Г. Почепцов. – М. : Альтерпрес, 2008; Почепцов Г.Г. Соціальні комунікації і нові комунікативні технології / Г.Г. Почепцов // Комунікація. – 2010. – № 1. – С. 19-26; Різун В.В. До питання про соціальнокомунікаційний підхід у науці / В.В. Різун // Комунікація. – 2010. – № 1. – С. 35-36; Він же. Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій / В.В. Різун // Світ соціальних комунікацій. – 2011. – Т. 1. – С. 7-10; Социальная коммуникация [Електронний ресурс]: http://sotsiologia.ru/sociology/2007/10/09/sociology_6116.html; Холод О.М. Соціальні комунікації : соціо- та психолінгвістичний аналіз : навч. посіб. / О.М. Холод. – Львів : ПАІС, 2011; Він же. Соціальнокомунікаційний інжиніринг як методологія дослідження соціальних комунікацій / О.М. Холод // Світ соціальних комунікацій. – 2012. – Т. 8. – С. 7-12; Він же. Специфіка тлумачення терміна «соціальні комунікації» // Журналістика в піарі та піар у журналістиці / О.М. Холод, упор. В.Ф. Іванов, О.С. Дудко. – К. : Грамота, 2010. – С. 278-279; Шарков Ф.И. Истоки и парадигмы исследований социальной коммуникации / Шарков Ф.И. // Социологические исследования. – 2001. – № 8. – С. 52-61; Він же. Основы теории коммуникации : учебник / Ф.И. Шарков. – М. : Изд. дом «Соц. отношения», изд-во «Перспектива», 2003.

7. Горовий В.М. Соціальні інформаційні комунікації і розвиток бібліотечної діяльності / В.М. Горовий // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – Вип. 23. – С. 7-25.

8. Бебік В.М. Соціальні комунікації та їх роль у функціонуванні суспільної сфери / В.М. Бебік // Бібліотека ВНЗ на новому етапі розвитку соціальних комунікацій / заг. ред. В.О. Ільганаєвої та Т.О. Колесникової. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 6-30.

9. http://www.portalus.ru/modules/science/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1339688423&archive=&start_from=&ucat=19&

10. Яремчук Л.В. Соціальна комунікація: становлення термінологічних засад галузі / Л.В. Яремчук ; Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Національний університет «Львівська політехніка», Науково-технічна бібліотека ; [редколегія : О.В. Шишка та ін.] // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства : матеріали п'ятої міжнародної науково-практичної конференції, 11–12 вересня 2013 року, Львів. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2013. – С. 599-603. – Бібліографія: 8 назв.

11. Різун В.В. Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій / В.В. Різун // Світ соціальних комунікацій. – 2011. – Т. 1. – С. 7.

12. Різун В.В. До питання про соціальнокомунікаційний підхід у науці / В.В. Різун // Комунікація. – 2010. – № 1. – С. 35–36.

13. Горовий В.М. Соціальні інформаційні комунікації: їхні наповнення і ресурс / В.М. Горовий. – К., 2010. – 229 с.

14. Горовий В.М. Соціальні інформаційні комунікації і розвиток бібліотечної діяльності / В.М. Горовий // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В.І Вернадського. – К., 2009. – Вип. 23. – С. 7-25.

15. Афанасьев В.Г. Социальная информация / В.Г. Афанасьев, А.Д. Урсул // Вопр. философии. – 1974. – № 10. – С. 71; Родионов Б.А. Коммуникация как социальное явление / Б.А. Родионов. – Ростов : Изд-во Рост. ун-та, 1984. – С. 7.

16. Бебік В.М. Соціальні комунікації та їх роль у функціонуванні суспільної сфери / В.М. Бебік ; заг. ред. В.О. Ільганаєвої та Т.О. Колесникової // Бібліотека ВНЗ на новому етапі розвитку соціальних комунікацій. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 6-30; В.Д. Демченко. Соціальні комунікації в умовах інформаційного суспільства: парадокси розвитку // Там само. – С. 31-41.

17. Соколов А.В. Общая теория социальной коммуникации / А.В. Соколов. – СПб. : Изд-во Михайлова, 2002; Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность): словарь-справочник [авт.-сост. В.А. Ильганаева]. – Х. : КП «Городская типография», 2009. – С. 296-297; Кушнаренко Н.М. Методологічні засади книгознавчих, бібліотекознавчих і бібліографознавчих досліджень / Н.М. Куш-

наренко // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. – Х., 2004. – Вип. 14. – С. 82-96; Социальные коммуникации – новая научная отрасль / Н.Н. Кушнаренко, А.А. Соляник // Науч. и техн. б-ки. – 2008. – № 8. – С. 41-48; Швецова-Водка Г.М. Документознавство : навч. посіб. – К. : Знання, 2007; Шемаєва Г.В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій [Текст] : монографія / Г.В. Шемаєва ; Харк. держ. акад. культури. – Х. : ХДАК, 2008. – 288 с.; Давидова І.О. Інноваційна політика бібліотек України: зміст та стратегії розвитку в інформаційному суспільстві : автореф. дис. ... д-ра наук з соц. комунікацій : 27.00.03 – Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство / І.О. Давидова; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2008. – 51 с.

18. Печена Ф.В. Теоретико-методологічні аспекти дослідження бібліотеки в системі масової комунікації / Ф.В. Печена // Вісник. – Випуск 37. – 2012.

19. Перехейда В.В. Тижневик «Освіта» як чинник християнського виховання молоді: соціально-комунікативний аспект (1992-2005 рр.) : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.01 / В.В. Перехейда; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2009. – 20 с.

20. Пастушенко О.В. Розвиток дисертаційних досліджень з історії періодичної преси в Україні у 90-х ХХ ст. – початку 10-х років ХХІ ст.: бібліографічний аспект / О.В. Пастушенко // Рукописна та книжкова спадщина України. – Вип. 15. – К., 2012. – С. 301-323.

21. Горова С.В. Періодичні електронні видання в системі бібліотечних інформаційних ресурсів (на базі аналізу інтернет-видань кінця ХХ – початку ХХІ ст.) [Текст] : автореф. дис… канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / С.В. Горова ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2012. – 19 с.; Симоненко Т.В. Мережеве інформаційно-бібліотечне забезпечення наукових досліджень: автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Т.В. Симоненко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2011. – 18 с.; Присяжна Л.В. Економічна періодика як ресурс підготовки бібліотечних інформаційно-аналітичних видань для управлінських структур : автореф. дис. … канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Л.В. Присяжна ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2013. – 22 с.; Сошинська В.Є. Професійна комунікація як фактор розвитку книжкової галузі : автореф. дис. … канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / В.Є. Сошинська; Київський нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 2013. – 20 с.; Дригайло С.В. Система обслуговування газетними фондами в умовах зростання інформаційних потреб читачів: досвід Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського 1991-2010 : автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 27.00.03 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / С.В. Дригайло ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2011. – 18 с.

22. Пастушенко О.В. Періодичні видання історико-бібліографічного, книгознавчого та бібліотекознавчого спрямування як об’єкт сучасних досліджень / О.В. Пастушенко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2013. – № 2. – С. 69-73. Ярошенко Т.О. Електронний журнал в системі інформаційних ресурсів бібліотеки: друга половина ХХ – початок ХХІ ст. [Текст] : автореф. дис. … канд. іст. наук: 07.00.08 / Т.О. Ярошенко ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2008. – 20 с.

23. http://www.journ.univ.kiev.ua/nauka/naukova_stor/Pasport_CK_VAK.pdf

24. Афанасьев В.Г. Социальная информация / В.Г. Афанасьев, А.Д. Урсул // Вопр. философии. – 1974. – № 10. – С. 71.

25. http://www.history.vn.ua/book/history1/zjary.html

ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО

УДК (002+ 347) 004.9

О.О. Вдовіна

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ АВТОМАТИЗОВАНОГО СУДОВОГО ДОКУМЕНТООБІГУ

Характеризуються нормативно-правові питання впровадження автоматизації документообігу в судовій системі України. Аналізуються головні положення нової інструкції з діловодства у судах.

Ключові слова: *автоматизація судового документообігу, нормативно-правові акти, інструкція, автоматизована система документообігу.*

O.O. Vdovin

LEGAL PRINCIPLES OF AUTOMATED COURT DOCUMENT

The regulatory issuesof implementation of workflow automation in the judicial system of Ukraine are characterized. The basic provisions of new instruction on document management in courts are analyzed.

Keywords: *automation of court workflow, regulations, instructions, automated document managementsystem.*

Система документообігу в судовій сфері базується на Законі України «Про судоустрій та статус суддів» [1], а також на відповідних інструкціях з діловодства в загальних, адміністративних та господарських судах. Також існує низка підзаконних актів, які розроблено та затверджено Державною судовою адміністрацією України. Правові засади документообігу в судовій системі України визначені низкою нормативно-правових актів і щорічно редагуються та доповнюються, залежно від нагальної потреби та виникнення нових законодавчих вимог до ведення судочинства та судового документообігу. Прагнення законодавця визначити, реформувати, оновити основні правила діяльності судової гілки влади, завершити процес судової реформи знайшли своє втілення в нормах Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [1]. Законом урегульовано правовідносини, що раніше регулювалися одразу кількома законодавчими актами, які втратили чинність. Із набуттям чинності Закону досягнуто значних позитивних зрушень у галузі правосуддя. Водночас, досвід застосування нового Закону, певні його норми потребують уточнення й удосконалення з метою урегулювання правовідносин.

Важливими подіями судоустрою стало запровадження з 2011 р. автоматизованого документообігу. Відповідно й відбулося введення автоматизованої системи документообігу, яка покликана забезпечити неупереджений і справедливий розподіл справ між суддями, надання оперативної інформації сторонам про стан розгляду справи, прискорити рух справ. Запровадження такого розподілу стало дуже важливим кроком до неупередженого розподілу справ, повернення довіри суспільства до судів. Очевидно, що введення автоматичного розподілу справ на основі принципу вірогідності досягло поставленої мети щодо більшої прозорості судового процесу, зняло напругу

© *Вдовіна О.О.*

щодо можливої зацікавленості та сторонніх впливів на голову суду та суддю, який розглядає справу. В судах тепер функціонує автоматизована система документообігу, яка визначається як сукупність комп'ютерних програм, що забезпечують функціонування документообігу суду за допомогою використання відповідних програмно-апаратних комплексів судів, обіг інформації між судами різних інстанцій та спеціалізації, передачу інформації до центральних баз даних, залежно від спеціалізації судів, захист на технологічних ланках від несанкціонованого доступу тощо [4].

Практика доводить, що належне функціонування такої системи пов'язане з певними питаннями, які чітко не визначені. Наприклад, Радою суддів України схвалено Положення про автоматизовану систему документообігу суду, яке також повною мірою не дає відповіді на питання, що виникають на практиці [4].

З 2014 р. набрала чинності нова інструкція з діловодства у судах. Наказом Державної судової адміністрації України № 173 від 17.12.2013 р. [3, 5] затверджена Інструкція з діловодства у місцевих загальних судах, апеляційних судах областей, апеляційних судах міст Києва та Севастополя, апеляційному суді Автономної республіки Крим та Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ (*далі* – Інструкція), яка встановлює правила ведення діловодства у вищезазначених судах і регламентує порядок роботи з документами з моменту їхнього надходження або створення в суді до знищення у встановленому порядку або передачі до державної архівної установи. Незважаючи на те, що нова Інструкція містить положення про ведення діловодства як в електронній, так і в паперовій формі, більша частина її норм присвячена саме електронній технології обробки, обліку та контролю документів (справ, матеріалів або виробництв) за допомогою автоматизованої системи діловодства суду (АСДС).

Інструкція є спільною для загальних судів різних інстанцій: місцевих, апеляційних і Вищого спеціалізованого суду. Така особливість, з одного боку, ускладнює сприйняття нормативного акта, а з другого – систематизує процес діловодства з урахуванням особливостей різних інстанцій. Крім того, зменшено кількість додатків (з 59 до 23), в т. ч. журналів [6]. Це пов'язано з тим, що ведення більшості обліково-статистичних карток і журналів передбачено не в паперовому варіанті, а в автоматизованій системі діловодства суду. І що особливо важливо, скасовані контрольний журнал судових справ, переданих на розгляд судді, і журнал розгляду судових справ і матеріалів суддею. А от кількість індексів для реєстрації та обліку судових справ (матеріалів кримінального провадження) збільшилася. Нововведення торкнулися і зовсім простого процесу – поставлення реєстраційного штампа (відмітки) вхідного документа. В Інструкції передбачається не тільки зазначення номера та дати реєстрації, а й поставлення підпису особи, що здійснює реєстрацію документа, а в разі потреби і найменування суду, а також часу надання документа. Хоча ставити підпис на кожному вхідному документі немає необхідності, оскільки в АСДС відображається користувач, який здійснив реєстрацію вхідного документа. Далі Інструкція чітко розділяє порядок обробки, реєстрації, передачі і т.д. процесуальних та непроцесуальних документів. При цьому позитивним моментом можна визнати детальний опис процесу і стандартів підготовки та оформлення непроцесуальних документів.

Детально описаний і контроль за виконанням документів, метою якого є забезпечення своєчасного та належного їхнього виконання. Контролю з використанням АСДС підлягають усі зареєстровані документи (за винятком процесуальних), якими встановлюються завдання (вимоги, доручення). Передбачено внесення змісту резолюції керівництва за кожним таким документом, відмітка термінів виконання та зняття документа з контролю після остаточного його виконання. З'явилися в Інструкції і нові розділи – наприклад, розділ, присвячений розгляду запитів на публічну інформацію, який об'єднаний із положеннями про звернення громадян [8].

Слід зупинитися на тому, що деякі розділи інструкції по своїй суті є лише посиланнями на інші правові акти. Наприклад, роботі архіву та бібліотеки суду присвячені всього пара абзаців (розділи 30 і 31), які відсилають до Інструкції про порядок передачі в архів

місцевого та апеляційного суду, зберігання в ньому, відбору та передачі в державні архівні установи й архівні відділи міських рад судових справ та управлінської документації суду [7], Правилам роботи архівних підрозділів органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій та Положення про бібліотеку суду.

Схожа ситуація і з фіксацією судового процесу (засідання) за допомогою технічних засобів – присвячений їй розділ 15 також відсилає до спеціалізованих документів: Інструкції про порядок роботи з технічними засобами фіксування судового процесу та Інструкції про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу та результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції під час судового засідання (кримінального провадження) [12]. Такий підхід нової Інструкції можна віднести до плюсів, тому що це, по-перше, допоможе уникнути виникнення протиріч між правовими актами, які регулюють одні й ті самі процеси, а по-друге, дозволяє не збільшувати і без того об'ємний документ.

Суд починається з вхідної кореспонденції, і з цієї само стадії починається автоматизація діловодства. П. 2.9 Інструкції вказує, що реєстрація процесуальних та непроцесуальних документів здійснюється шляхом внесення інформації та даних в АСДС. Більше того, згідно з Інструкцією, до реєстраційної карти документа, що надійшов електронною поштою, приєднується сам цей документ, а іноді і його сканований варіант. Із метою подальшого контролю при реєстрації непроцесуальних документів передбачено внесення додаткових даних про термін їхнього виконання (якщо такий встановлено документом або законодавством). При цьому на первинній реєстрації шлях документа в АСДС не закінчується – в базу вноситься вся інформація про його наступний рух. Наприклад, у разі передачі документа з одного структурного підрозділу в інший у системі робиться відповідна відмітка [3].

В Інструкції передбачений тільки автоматичний спосіб реєстрації справ, скарг, інших передбачених процесуальним законодавством України процесуальних документів. На підставі інформації, що міститься в реєстраційній картці, в АСДС заводиться обліково-статистична картка. Автоматично формуються і номер виробництва (незалежно від інстанції), і єдиний унікальний номер справи, який формується в суді першої інстанції та залишається незмінним у наступних інстанціях. Скасовуючи контрольний журнал судових справ, переданих на розгляд судді, Інструкцією передбачено новий порядок передачі судових справ (матеріалів) судді після завершення автоматичного розподілу. Наприклад, судові справи (матеріали) передаються за реєстрами, які формуються та роздруковуються через АСДС на кожного суддю (суддю-доповідача) окремо. Інформація про рух справи або проведення по ньому певних дій також вноситься в АСДС у день прийняття [49].

Повна автоматизація торкнулася і вихідної кореспонденції суду. Наприклад, відправлення або передача документів без реєстрації в АСДС не допускається. Навіть кур'єрська пошта, яка раніше передавалася через розносну книгу, відповідно до нової Інструкції, передаватиметься через реєстри кур'єрської пошти, сформовані в АСДС. Крім того, як положеннями Інструкції, так і технічними можливостями АСДС передбачена прив'язка вихідного процесуального документа до номера справи. А п. 7.11 зобов'язує скріплювати електронні копії процесуальних документів електронним підписом судді (судді-доповідача) та зберігати їх в АСДС. Це означає, що тепер в обліковій статистичній картці можна буде переглянути всі процесуальні документи зі справи. П. 16.3 Інструкції, крім традиційного способу відправки кореспонденції, дозволяє відправляти повідомлення про виклик також електронною поштою, факсом, телеграфом, телефонограмою, SMS у вигляді судової повістки, зміст якої має відповідати вимогам, встановленим кримінальним процесуальним законом. Тобто експеримент з відправлення повісток у вигляді SMS знайшов правову основу. Було б доречним, щоб аналогічні зміни торкнулися і процесуальних кодифікованих актів, наприклад, гл. 7 Цивільного процесуального кодексу України.

П. 2.26 Інструкції дозволяє вести внутрішню переписку в рамках суду в електронній формі, а п. 7.12 – вести офіційну переписку (яка не стосується виробництва в судових

справах) між судами, Державною судовою адміністрацією України та її територіальними управліннями, підприємствами, установами та організаціями, створеними Державною судовою адміністрацією України, за допомогою електронної пошти на офіційні електронні адреси відповідних установ шляхом обміну електронними документами, скріпленими електронним цифровим підписом.

Автоматизація торкнулася також організаційно-розпорядчих (накази та розпорядження керівництва суду) і внутрішніх документів суду (листи, службові, доповідні записки, окремі види довідок тощо) – вони також переведені у віртуальну площину, оскільки пункт 6.2 Інструкції передбачає їхню реєстрацію в АСДС службою діловодства.

Отже, нова Інструкція є спробою поставити діловодство суду «в ногу» з часом і максимально використовувати технічні можливості АСДС для автоматизації всіх процесів, економії робочого часу співробітників суду і, відповідно, фінансів. Згодом практика застосування Інструкції в судах підкаже, які її норми вимагають доопрацювання, коригування або деталізації.

Використані джерела

1. Про судоустрій та статус суддів : Закон України : від 07.07.2010 р., № 2453-VI // Голос України. – 2010. – № 142.

2. Зозуля Д.Д. Проблеми впровадження електронного документообігу в судовій системі України / Д.Д. Зозуля // Культура та інформаційне суспільство : матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, 24-25 квітня 2014 р. – Х. : ХДАК, 2014. – С. 239-240.

3. Про затвердження Інструкції з діловодства в господарських судах України : Наказ Державної судової адміністрації України : від 20.02.2013 р., № 28 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://court.gov.ua/instructions/. – Назва з екрана.

4. Організація судової влади в Україні : навч. посіб. / за ред. І.Є. Марочкіна, Н.В. Сібільової. – Х. : Одіссей, 2007. – 328 с.

5. Самсін І.Л. Судова реформа: актуалізація проблем статусу суддів та судоустрою України: історико-правовий нарис : монографія / І.Л. Самсін. – Х. : ФІНН, 2012. – 224 с.

6. Про порядок обрання на посаду та звільнення з посади професійного судді Верховною Радою України : Закон України : від 18.03.2004 р., № 1625-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 25. – Ст. 354.

7. Красницька А.В. Юридичні документи: техніка складання, оформлення та редагування : посібник / А.В. Красницька. – 2-е вид., допов. і переробл. – К. : Парламентське вид-во, 2006. – С. 99–100.

8. Положення про автоматизовану систему документообігу суду / Затверджено рішенням Ради суддів України від 26.11. 2010 р., № 30 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ln.kr.court.gov.ua/sud1111/300/120/. – Назва з екрана.

9. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України : від 22.05.2003 р., № 851-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36. – Ст. 275.

10. Про електронний цифровий підпис : Закон України : від 22.05.2003 р., № 852-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36. – Ст. 276.

11. Про затвердження Типового порядку здійснення електронного документообігу в органах виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України : 28.10.2004 р., № 1453 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 44. – Ст. 2895.

12. Про затвердження Порядку застосування електронного цифрового підпису органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями державної форми власності : Постанова Кабінету Міністрів України : від 28.10.2004 р., № 1452. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 44. – Ст. 2894.

13. Про затвердження Положення про центральний засвідчувальний орган : Постанова Кабінету Міністрів України : 28.10.2004 р., № 1451 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 44. – Ст. 2893.

УДК 001.814:002=03

А.М. Зоряна

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК ЮНЕСКО «INDEX TRANSLATIONUM» ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТНОГО ПОТОКУ ПЕРЕКЛАДІВ

Стаття присвячена багатоаспектному дослідженню бібліографічного покажчика ЮНЕСКО «Index Translationum». Висвітлено історію створення та еволюцію покажчика, його кількісні та якісні характеристики. Проаналізовано переваги та недоліки бази даних «Index Translationum», її рейтингові статистичні показники. Розглянуто питання участі України в проекті ЮНЕСКО «Index Translationum».

Ключові слова: *переклад, документний потік, документний потік перекладів, бібліографічний покажчик, база даних.*

A.M. Zoriana

THE BIBLIOGRAPHICAL INDEX OF UNESCO «INDEX TRANSLATIONUM» AS A SOURCE OF RESEARCH OF DOCUMENT FLOW OF TRANSLATIONS

The article is devoted to comprehensive study of bibliographical index of UNESCO «Index Translationum». The history and evolution of the index, its quantitative and qualitative characteristics are highlighted. It is analyzed the advantages and shortcomings, the rating statistics of database «Index Translationum». The question of the participation of Ukraine in UNESCO project «Index Translationum» is examined.

Keywords: *translation, document flow, document flow of translations, bibliographical index, database.*

Сучасний стан розвитку науки спонукає спеціалістів проводити діагностування й оцінку досягнень у всіх сферах діяльності з метою прогнозування тенденцій розвитку різних галузей, здійснювати пошук найефективніших і актуальних методів освоєння соціального простору. Це нерозривно пов'язано з активним використанням документальної інформації про навколишній світ.

Дослідження документного потоку перекладів українською та з української мови іноземними як соціокультурного феномена, показника доступності читачам досягнень світової науки та літературного процесу є актуальним завданням сучасного документознавства.

Джерелами для вивчення зазначеного документного потоку за період з 1991 по теперішній час є видання Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова», зокрема:

− державний бібліографічний покажчик України «Літопис книг», який видається з 1924 р. двічі на місяць і містить поточну інформацію про книги та брошури, що виходять в Україні;

− науково-практичний журнал «Вісник Книжкової палати», який з 1996 р. видається щомісячно, щорічно надає статистичні аналізи документного потоку зокрема, за мовним критерієм;

− статистичний збірник «Друк України», який видається з 1997 р. один раз на рік, містить інформацію, що подається за основними видами видавничої продукції, характеризує видавничу діяльність (випуск книг і брошур) за звітний період в Україні за тематичними розділами та розділами цільового призначення [21].

Проте, особливе місце серед джерел дослідження займає покажчик перекладів

© *Зоряна А.М.*

ЮНЕСКО «Index Translationum» – міжнародна та міждисциплінарна бібліографія перекладів, що є доступною на паперових і CD-ROM носіях, а також у мережі Інтернет у вигляді бази даних [9]. Сьогодні це найстаріший і, на думку багатьох фахівців, найуспішніший міжнародний бібліографічний проект, у реалізацію якого задіяна найбільша з подібних проектів кількість країн світу.

Дослідженню історії Книжкової палати України ім. Івана Федорова та її сьогодення присвячена праця М.І. Сенченка [33]. Г.О. Гуцол розглядає Книжкову палату України в контексті соціокомунікативного інституту, висвітлює процеси опрацювання документних потоків, а також еволюцію процесів підготовки до друку державних бібліографічних покажчиків України [22-25].

Попередня наукова розвідка свідчить про недостатню розробленість питання щодо покажчика «Index Translationum». Цей факт зумовлює актуальність даної статті, мета якої полягає у всебічному дослідженні бібліографічного покажчика ЮНЕСКО «Index Translationum» як джерела вивчення документного потоку перекладів українською та з української мови іноземними. Досягнення поставленої мети вбачається через вирішення таких завдань як вивчення історії створення покажчика, висвітлення кількісних та якісних характеристик, виявлення можливостей використання та недоліків, а також висвітлення процесу співробітництва України з покажчиком.

Першою ґрунтовною працею, присвяченою характеристиці покажчика «Index Translationum» у друкованому вигляді, є стаття Н.О. Лаврової [28], яка була опублікована 1959 р. на теренах пострадянського простору. Автором висвітлено досвід участі Всесоюзної книжкової палати у складанні міжнародної бібліографії за матеріалами повідомлення на засіданні Комітету з бібліотечної справи та бібліографії при Комісії СРСР у справах ЮНЕСКО 9 травня 1958 р. Аналізуючи перші дев'ять друкованих томів покажчика «Index Translationum», Н.О. Лаврова висвітлює методику виявлення та збору матеріалів, проблему транслітерації, загальні правила опису та його складові, прогалини і помилки у представлених у покажчику даних, еволюцію системи організації покажчика.

1999 р. в журналі «Publishing Research Quarterly» з'явилася стаття, підготовлена Vaiju Naravane у співробітництві з ЮНЕСКО [12], з приводу 50-річчя «Index Translationum», яка відображає історію створення та розвитку «Index Translationum» можливості його використання, якісні та кількісні характеристики за статистичними даними четвертого видання покажчика на CD-ROM 1997 р., а також світові тенденції видавництва перекладів.

Починаючи з 2006 р., багато статей з'явилося в глобальній мережі Інтернет з приводу ювілеїв «Index Translationum»: John Agno (2006 р.) [3], Tom Masters (2008 р.) [11]; стаття з приводу 75-тиріччя покажчика «Index Translationum», що розміщена на сайті «Росийского комитета программы ЮНЕСКО «Информация для всех» (2007 р.) [36]; численні статті з приводу 80-ої річниці «Index Translationum», коли 23 квітня 2012 р. Всесвітній День книги та авторського права був присвячений перекладу: [31, 19, 13, 17]; а також статті Alyssa Paris (2012 р.) [14], Erica Huttner (2013 р.) [8], Catharine Cellier (2013 р.) [6]. Основна частина з них містила короткий огляд покажчика, висвітлюючи найбільш загальну інформацію або просто статистичні дані, топ-рейтингі авторів світу або мов, якими та з яких перекладали найбільше.

Більш ґрунтовно та розгорнуто інформацію щодо покажчика «Index Translationum» розкрито в статті головного бібліографа Центру міжнародного бібліотекознавства ВДБІЛ Марії Шепеліної (2004 р.) [35], Harry Bingham у міжнародному британському виданні «The Financial Times» (2006 р.) [5], у сумісній роботі Sandra Poupaud, Anthony Pym та Ester Torres Simón (2009) [15], статтях головного бібліотекаря «Index Translationum»Mariusz Tukaj, а також у підсумковій доповіді, проведених з при приводу 80-ої річниці покажчика, дебатів у Парижі (2012) [10].

Слід зазначити, що майже всі статті, розміщені в глобальній мережі Інтернет, мають посилання на сайт електронної версії бази даних «Index Translationum» [9].

У контексті міжнародної бібліографії покажчик згадується у виданні «Библиотечная энциклопедия», як приклад міжнародного бібліографічного покажчика [20, 622]. Нео-

дноразово, як пропаганда, увага до покажчика звертається у науково-практичному журналі Російської державної бібліотеки «Новости Международной федерации библиотечных ассоциаций и учреждений» 2005 р. [29, 47] і 2008 р. [32, 8].

В Україні покажчик висвітлено в контексті бібліографічних ресурсів та міжнародних баз даних у наукових працях О. Кравцової (2008) та Н.В. Пархоменко (2009). Аналізуючи інформаційні та бібліографічні ресурси веб-порталу ЮНЕСКО в сучасному культурному діалозі, О. Кравцова подала загальну характеристику «Index Translationum», а також інформацію стосовно бібліографічного запису перекладу [26]. Н.В. Пархоменко (2009 р.) разом із загальною характеристикою приділяє увагу історії створення та рейтинговим позиціям бази даних «Index Translationum» [30].

З огляду на вищезазначене, з метою максимально повно та точно розкрити питання, які стосуються історії створення та розвитку покажчика, його основних кількісних та якісних характеристик, ми безпосередньо звернемося до сайту електронної версії бази даних «Index Translationum» як до першоджерела [9]. Слід зазначити, що розміщені на сайті статті підготовлені головним бібліотекарем «Index Translationum» з 2007 р. Marius Tukaj. Не менш цікавою у згаданих питаннях виявилася підсумкова доповідь з приводу 80-річчя покажчика [10], а також стаття Vaiju Naravane [12].

Початок своєї історії проект «Index Translationum» бере 1932 р. Поштовхом для його створення стало зіткнення 1931 р. з проблемою контролю перекладів і, як наслідок, прохання міжнародних організацій авторів, видавців і бібліотекарів розпочати публікацію міжнародного реєстру перекладів, з метою забезпечення негайною практичною інформацією. Засновником проекту був Міжнародний інститут інтелектуального співробітництва (Insitut international de coopération intellectuelle), що функціонував у рамках Ліги Націй.

З 1932 р. покажчик друкувався щоквартально у вигляді бюлетенів і містив інформацію про переклади, опубліковані в шести країнах світу: Великій Британії, Іспанії, Італії, Німеччині, США та Франції. У січні 1940 р. кількість країн зросла до 14, але відтоді видання було припинено у зв'язку з початком Другої Світової війни [9].

Відновлення публікації відбулося вже під егідою організації ЮНЕСКО, тому «Index Translationum» називають «спадкоємцем» від Ліги Націй і вважають найстарішою з понад 100 баз даних, які сьогодні підтримуються ЮНЕСКО. Рекомендації щодо початку проекту відновлення видання «Index Translationum» було висунуто 28 червня 1945 р. в рамках Об'єднаної Конференції міністрів освіти у Лондоні, потім схвалено на першій Генеральній конференції новоствореного ЮНЕСКО в Парижі в листопаді-грудні 1946 р. та підтверджено на третій Генеральній конференції Організації в грудні 1948 р. в Бейруті. Перший випуск нової версії «Index Translationum» відбувся 1950 р. Він уміщував на своїх сторінках дані за 1948 р. про 8 570 перекладів, охоплюючи 26 країн світу, в т. ч. Бразилію, Канаду, Чилі, Єгипет і Туреччину [9; 10, 5]. Відтоді покажчик публікувався щорічно. Останній тридцять дев'ятий том, що вийшов друком на паперовому носієві, охоплював 60 543 посилань з 56 країн [12, 24].

1993 р. всю накопичену бібліографічну інформацію було переведено в електронний формат і представлено у вигляді комп'ютеризованої бази даних. Відтоді «Index Translationum» видається на CD-ROM і містить кумулятивні дані, що забезпечують пошук з глибиною до 1979 р. Заради зручності користувачів, база даних має трьохмовний інтерфейс: англійською, французькою та іспанською мовами [12, 24].

Друковані видання «Index Translationum» з 1932 по 1979 рр., а також база даних на CD-ROM, представлені у фондах всіх депозитарних бібліотек та в бібліотеці ЮНЕСКО в Парижі. З 2004 р. електронний варіант бази даних (XTRANS) доступний на офіційному сайті ЮНЕСКО у режимі онлайн із вільним доступом за адресою: http://www.unesco.org/xtrans.

Публікації «Index Translationum» ЮНЕСКО, залежно від еволюції епохи технологій, мають таку періодичність:

• з 1950 (дані 1948 р.) по 1992 (дані 1986 р.) – один том на рік;

• з 1994 по 2003 – один CD-ROM на рік;

• з 2004 по 2011 – три оновлення на рік онлайн (щоквартально);

• з 2012 – майже щоденне оновлення на офіційному сайті.

Крім того, завдяки новому програмному забезпеченню, максимальна ємність оброблення записів на рік зросла від 60 000 у період між 1990-2000 рр. до 200 000 записів станом на сьогодні [10, 8].

Аналізуючи методику виявлення та збору матеріалів для покажчика ЮНЕСКО «Index Translationum»1960-х рр., Н.А. Лавровою виокремлено два напрями, за якими була організована робота: а) «використання літературних джерел і в першу чергу національних бібліографій»; б) «надання матеріалів певними закладами-кореспондентами з країн, які беруть участь у складанні покажчика». Як правило, ці функції виконують національні бібліографічні агентства та бібліотеки (Паризька Національна бібліотека, Королівська університетська бібліотека в Осло, Парламентська бібліотека в Токіо, Книжкова палата, Національний центр бібліографічної інформації в Римі та ін.). Автор також зазначає, що впродовж усього періоду видання «Index Translationum» спостерігалася «тенденція переходу від використання літературних джерел до використання картотек, які складалися національними кореспондентами» [28, 215]. Цей факт пояснюється тим, що складання покажчика за допомогою літературних джерел призводило не тільки до неповноти та неточності (наприклад, за даним державної статистики друку СРСР, 1953 р. було видано близько 8 300 перекладених книг, а в шостому томі «Index Translationum» за той само рік зареєстровано лише 433), але і до помилок в інформації (наприклад, у п'ятому томі порядкові номери 14660 і 14661 зазначалися як переклади російських авторів Д.Л. Аспелунда і Г.В. Крісті) [28, 216].

Сьогодні методика виявлення та збору матеріалів для бази даних «Index Translationum» полягає в щорічному надходженні від національних закладів-кореспондентів країн-учасниць (їх понад 100) до Секретаріату ЮНЕСКО бібліографічних відомостей про перекладені книги з усіх галузей знань, їхньому редагуванні та упорядкуванні в окремі покажчики. Підготовка покажчика та відповідальність за постійне оновлення бази даних «Index Translationum» входить до компетенції Сектора з питань культури – структурного підрозділу ЮНЕСКО, який для виконання поставлених перед ним завдань займається збором, уніфікацією, введенням та перевіркою відомостей про переклади, що здійснюються в різних країнах світу. Фізично вся робота сконцентрована у штаб-квартирі ЮНЕСКО в Парижі, де невелика група фахівців працює над базою [9; 26, 137].

Зазнала змін і система покажчиків в «Index Translationum». До шостого друкованого тому включно кожен із них містив три допоміжних покажчики: авторів, перекладачів та видавництв. Але з часом, у зв'язку зі зростаючим обсягом відомостей та роботи, редакція «Index Translationum» відмовилася від складання допоміжних покажчиків. З метою покращення організації матеріалу записи почали розміщувати за алфавітом авторів творів, незалежно від мови, міста видання та тематики перекладу [28, 220].

Як відзначає Н.А. Лаврова, редакцією «Index Translationum» не надавалося чітких вказівок щодо параметрів відбору літератури для включення в покажчик, окрім як в передмові до першого друкованого тому, де вказано, що до переліку перекладів, які реєструється в покажчику, включено «літературні, наукові роботи та публікації просвітницького і культурного характеру, що виходять у вигляді книг і брошур» [28, 219]. У даний час на офіційному сайті «Index Translationum» зазначено, що до списку бази даних перекладів не включено «періодичні видання, статті з періодичних видань, патенти і брошури» [9]. Отже, до бази даних заносяться відомості тільки про перекладені книги.

База даних «Index Translationum» є всесвітньою за охопленням документів, міжнародною за способом укладання, універсальною за тематичним спрямуванням. Вона містить переклади з філософії, релігії, суспільних наук, права, освіти, економіки, точних і природничих наук, медицини, науки і техніки, сільського господарства, управління, архітектури, мистецтва, історії, спорту, біографії, художньої літератури.

У даний час у покажчику «Index Translationum» відображено: 4 млн бібліогра-

фічних записів виданих у перекладі книг з усіх галузей знань: 1 млн 700 тис. записів – паперові версії (1932-19798 рр.); близько 2 млн 300 тис. – електронна версія бази даних у режимі онлайн (з 1979 р.);

1) понад 500 тисяч авторів;

2) 600 тисяч перекладачів;

3) 78 тисяч видавців;

4) 148 країн світу;

5) мовний діапазон охоплює понад 1 130 мов світу [9; 10, 3].

Усі бібліографічні записи розміщені, відповідно до основних заголовків УДК, та представлені латинським алфавітом. Заради точної ідентифікації всіма користувачами імені автора, мови оригіналу та інші алфавіти (іврит, арабська, японська, китайська та ін.) транслітеруються латиницею за одним принципом [26, 137]. Таблиці транслітерації різними мовами, що використовуються в бібліографічних записах «Index Translationum», розміщені на сторінці покажчика в структурі сайту ЮНЕСКО [9].

Кожний бібліографічний запис вміщує такі складові: прізвище автора та ім'я автора; перекладена назва роботи; мова, якою перекладають; ім'я перекладача; місто видання; видавництво; країна видання; рік видання; кількість сторінок; мова оригіналу; інколи оригінальна назва твору [9; 35; 26, 137]. Приклад бібліографічного запису наведено нижче:

> **Ševčenko**, Taras Grygorovyč: Ausgewählte werke [German] / A. Kurella / Kyjiv: Golovna specializovana redakcija literatury movamy nacional'nyh menšyn Ukrajiny [Ukraine], 1999. 69 p. Ukrainian: *Vybrani tvory.*

Сьогодні «Index Translationum» називають «незамінним інструментом для розширення знання про явище глобалізації…» [4]; «інструментом для спостереження і вимірювання потоків міжнародного книжкового ринку…, для оцінки та розвитку культурної політики в галузі книжкової справи» [10, 3] «…інструментом для аналізу й оцінки літератури або наукових напрямів…» [32, 8]; «свідком розвитку культурних зв'язків між народами, що розмовляють різними мовами [28, 214]; «свідком історії, що містить інформацію про філософські течії, актуальні події, методи читання, культурні обміни, універсальні твори і т. ін.» [36]; одним з «важливіших онлайнових засобів розвитку міжкультурного діалогу» [27].

Зважаючи на універсальний характер, «Index Translationum» є найкращим джерелом для здійснення статистичного аналізу щодо еволюції перекладів певної країни, еволюції в часі щодо цільової та оригінальної мов, видавців. Фільтри дозволяють здійснювати бібліографічний пошук та отримувати статистичні дані за такими параметрами: автор, слово або слова з назви твору оригіналу або перекладу, оригінальна мова, цільова мова, країна, місто, видавництво, перекладач, редактор, тематика УДК, специфічний рік або вказаний період. Окрім того, є можливість задати одразу кілька параметрів для отримання статистичних даних у вигляді таблиці на Web-сторінці або у вигляді таблиці-EXCEL [18].

Окрім того, за допомогою «Index Translationum» можливо відстежити тенденції мислення в певній країні відповідно до актуальних питань і смаків міжнародної читаючої публіки, взаємовпливи країн світу. Важливим завданням цієї бази є сприяння розвитку міжнародного співробітництва та розширенню міжнаціональної комунікації, а також збереження мовної різноманітності у сучасному світі, що сьогодні є одним із пріоритетних напрямів діяльності ЮНЕСКО.

З огляду на вищезазначене, база даних є корисною для бібліотекарів, документознавців, соціологів, фахівців з комунікації, видавців, книготорговців, дослідників, журналістів, перекладачів, студентів і для всіх, хто цікавляться перекладеною літературою.

Підкреслимо, що хоча, на думку Н.О. Лаврової, представлення тільки перекладів книг обмежує використання покажчика для наукової роботи [28, 214], іноземні фахівці активно використовують його у своїх дослідженнях не тільки як довідник, але і як керівництво у великомасштабних кількісних співвідношеннях [1; 2; 7; 15; 16].

Звісно, у процесі роботи з покажчиком «Index Translationum», фахівцями було виділено як його переваги, так і недоліки.

Серед переваг відзначено, по-перше, його онлайндоступність (у версії онлайн);

по-друге, швидкість, з якою можна отримати дані про переклади, починаючи з 1979 р., – за секунди або хвилини, залежно від швидкості з'єднання (з даними до 1979 р. можна ознайомитися за допомогою паперових версій у статистичних збірниках ЮНЕСКО). По-третє, «Index Translationum», як перший крок, що не потребує великих зусиль, є дієвим інструментом для широкого тестування одноразових гіпотез, де кількість назв переважає будь-яку необхідність точності й подробиць [15].

Серед недоліків «Index Translationum», за результатами аналізу, фахівці називають такі:

• не враховує обсяг продажів перекладів;

• не враховує статус письменника (за якістю написання) [5];

• не враховує якість перекладів, на відміну від французького проекту Verso [10, 9];

• не надає можливості виокремлення за допомогою фільтрів пошуку категорії «Дитяча література». Це можливо зробити лише вручну, що є достатньо трудомістким процесом [5];

• має проблеми, що пов'язані з процесами збору відомостей та гармонізації даних. По-перше, відсутність визначення змісту основних категорій – «книга» і «переклад»: кожен учасник визначає, як йому подобається [5]. По-друге, неповноцінні дані, які надходять до «Index Translationum» (наприклад, може не вистачати таких елементів як ім'я автора або оригінальна назва). По-третє, прогалини, які пов'язані з недоліками кожної національної системи збору та передачі даних, що призводить до неповного, навіть частковго для більшості мов і країн представлення в базі даних [10, 9; 28, 216; 1, 11];

• має потужне представлення американських авторів і творів, перекладених з англійської на інші мови, що пов'язують зі створенням «Index Translationum» у період американського панування та впливу в книговидавничому світі [5].

На нашу думку, останній пункт є просто історичним збігом обставин, адже сильніший завжди має більший вплив і можливості.

Завданням кожної зацікавленої країни є виправлення цієї ситуації через вивчення різноманітних потоків перекладів і більш плідне співробітництво з «Index Translationum». Зокрема, на цій проблематиці акцентує увагу генеральний директор ЮНЕСКО з 2009 р. Ірина Бокова, закликаючи країни-учасниці об'єднати зусилля заради становлення «Index Translationum» як більш потужного та відкритого інструменту світового масштабу, доповнюючи покажчик новими даними [13]. У свою чергу, фахівці відзначають зацікавленість і готовність до співпраці команди «Index Translationum», її активну участь у процесі пошуку, збору, уточнення, коректування відомостей, постійного оновлення з метою становлення прозорості й точності бази даних [1, 11].

У результаті звернення до «TOP» – рейтингів бази даних «Index Translationum» – ми отримали наступну інформацію [18].

Рейтинг авторів світу «TOP 50 Authors» очолює А. Крісті (7 233 переклади) з великим відривом від Ж. Верна (4 751), В. Шекспіра (4 281), Е. Блайтон (3 921), Б. Картленд (3 648), Д. Стіл (3 628), В.І. Леніна (3 592), Г.Х. Андерсен (3 520), С. Кинг (3 354), Я. Грімм (2 976), В. Грімм (2950). Російські письменники займають: 16 місце – Ф. Достоєвський (2 340), 23 місце – Л. Толстой (2 178), 42 місце – А. Чехов (1 473). На жаль, українські письменники не увійшли в даний рейтинг.

Перша десятка рейтингу країн світу «TOP 50 Country» представлена Німеччиною (269 724 перекладів), Іспанією (232 850), Францією (198 573), Японією (130 496), СРСР до 1991 р. (92 734), Нідерландами (90 560), Польщею (77 716), Швецією (73 230), Данією (70 607) та Китаєм (67 304).

Росія займає 12 місце (58 491), Білорусь 47 місце (58 491). Україна з показником 1 143 переклади в цьому рейтингу не представлена.

У рейтингу за цільовою мовою «TOP 50 Target Language» у світовому обсязі перекладів українська мова посідає 39 місце (4 604), білоруська – лише 50 місце (1919). Очолює рейтинг німецька мова (301 934 переклади), продовжують першу десятку французька (240 044), іспанська (228 557), англійська (164 499), японська (130 649), голландська (111 270), російська (100 806), португальська (78 905), польська (76 706), шведська (71 209) мови.

Лідером серед мов, з яких було здійснено переклади, тобто за мовою оригіналу, за да-

ними рейтингу «TOP 50 Original Language», є англійська мова з показником 1 264 943 переклади. У десятці лідерів також опинилися французька (225 745), німецька (208 060), російська (103 587), італійська (69 538), іспанська (54 535), шведська (54 535), японська (29 241), датська (21 250), латинська (19 951) мови. Українська мова в цьому рейтингу посідає 35 місце з показником 2 880 перекладів, білоруська – 47 місце (1 402).

А тепер розглянемо статистичні показники «Index Translationum» рейтингів «TOP 10», що стосуються безпосередньо України та української мови [18].

Серед авторів світу, твори яких перекладалися в Україні, «TOP 10» становлять Т.М. Рід (14 перекладів), Дж. Х. Чейз (13), А. Крісті (12), Г.К. Андерсен (10), Дж. Хеєр (10), Ш. Сідней (9), Дж. Р.Р. Толкін (9), Н.С. Коваль (8), В. Холт (7), С. Кінг (7).

Послідовність «TOP 10» мов, якими перекладали в Україні, така: на першому місці англійська мова (685 перекладів), за нею французька (117), німецька (116), українська (58), російська (45), польська (23), італійська (15), іспанська (12), датська (10) і голландська (9) мови.

Десятку мов, з яких було здійснено переклади українською, очолює російська (2 132), за нею англійська (461), німецька (223), французька (160), польська (136), сербськохорватська до 1992 р. (135), багатомовні твори (122), словацька (85), болгарська (81), білоруська (74).

Серед «TOP 10»країн, які опублікували переклади українською мовою, Україна посідає 2 місце з показником 411 перекладів, перше належить СРСР (до 1991 р.) – 3 754, потім, Югославія (до 1992 р.) – 178, Чехословаччина (до 1992 р.) – 50, Російська Федерація – 43, Канада – 33, Польща – 30, Сербія – 19, Словакія – 13, а також Сербія і Монтенегро (2003-2005 рр.) – 12.

Що стосується перекладів з української мови, у першу десятку авторів увійшли В.О. Сухомлинський (93), Т.Г. Шевченко (63), І.Я. Франко (58), П.А. Загребельний (52), О.Т. Гончар (40), Н.С. Коваль (37), Ю.І. Андрухович (36), М.В. Богданович (35), Л.К. Нарочна (27), Ю.М. Щербак (25).

Наприклад, розглядаючи творчість Т.Г. Шевченка, серед мов, якими перекладено твори письменника: російська – 12 позицій, англійська – 5; німецька, польська, грузинська та румунська – по 4; білоруська та вірменська – по 3; французька, угорська – по 2; решта мов представлені 1 позицією, серед яких: шведська, іспанська, італійська, словацька, македонська, литовська, молдавська, азербайджанська, тувинська, каракалпакська, казахська, киргизька, японська, тамільська (Індія). Одразу багатомовні («Multiple languages») переклади творів налічують 6 позицій. Серед видань, які перекладалися найбільше, можна визначити «Кобзар» – 12 перекладів; «Заповіт» – 10; «Думи мої» – 5; збірки віршів – 13; обрані твори – 6. Цікавий для дослідників біографії українського письменника «Журнал» був перекладений російською мовою.

СРСР (до 1991 р.) з показником 1 933 переклади є лідером рейтингу «Топ 10» серед країн, якими було опубліковано переклади з української мови. Україна займає в цьому рейтингу 8 місце – 58 перекладів, решта країн: Польща – 105, Чехословаччина (до 1992 р.) – 94, Німеччина – 94, Російська Федерація – 79, Канада – 76, Болгарія – 60, США – 55, Німецька Демократична Республіка (до 1990 р.) – 41.

«TOP 10» видавців перекладів в Україні становили «Фоліо», Харків (82 переклади), «Клуб сімейного дозвілля», Харків (69), «Софія», Київ (53), «Діалектика», Київ (50), «Основи», Київ (49), «Сфера», Київ (35), «Світ чадо», Львів-Київ (34), «Освіта», Київ (33), «Борисфен», Київ (32), а також «ДіаСофт», Київ (30).

Потребує уваги той факт, що останнє оновлення даних Україною, згідно зі статистикою «Index Translationum», відбулося 2003 р., в той час як з боку Литви – 2010 р., Естонії – 2011 р., а Російської Федерації, Білорусі та Латвії – 2012 р. Взагалі, в хронології за роками публікації Україна представлена тільки певними роками, а саме, 1995 р. – 363 переклади, 1998 р. – 306, 1999 р. – 150, 2001 та 2002 рр. – 3, 2003 р. – 305, 2005 р. – 2, 2006 р. – 3, 2007 р. – 5, 2008 р.– лише 1.

Очевидно, це можна пояснити тим, що після розпаду СРСР перед Україною постали численні перешкоди, пов'язані з фінансовими

ускладненнями, кризою вітчизняного книговидання та книгопостачання, відсутністю повної інформації про нові видання. Але, порівнюючи статистику Білорусі за період 1992-2010 рр., її найнижчим показником є 140, а найвищим – 443 переклади, при цьому немає жодного року, в якому відсутні дані щодо публікацій. Із цією само щільністю за вказаний період представлені показники Естонії – 299 (найнижчий) та 2015 (найвищий), Латвії – 234 та 721, Литви – 324 та 1392 переклади відповідно. Щодо Російської Федерації, згідно зі статистикою «Index Translationum» є роки (1998, 2000-2003, 2008, 2009), коли показники становлять від 1 до 32 перекладів, але показники всіх інших років – від 3 130 до 10 460.

Аналізуючи вищенаведене, серед завдань, що постають перед нами в процесі дослідження документного потоку перекладів українською та з української мови іноземними, є виявлення та заповнення лакун заради повноцінного представлення України в базі даних «Index Translationum», а також заради можливості отримання адекватного уявлення зарубіжними представниками про зв'язки української культури зі світовою.

Варто розглянути питання участі України в укладанні цієї бібліографічної бази даних. Як було зазначено вище, за умовами ЮНЕСКО від кожної країни в проекті беруть участь національні бібліографічні центри, перелік яких наведено на сторінці «Index Translationum» в мережі Інтеренет. За часів Радянського Союзу відомості до редакції покажчика надавалися Всесоюзною Книжковою Палатою [28, 217]. Сьогодні пострадянські країни представлені Національними бібліотеками Естонії, Литви, Латвії, Казахстану, Російською Книжковою палатою, Національною Книжковою палатою Білорусі. Установою-учасницею від України вказана «Національна бібліотека України ім. Вернадського» НАН України (НБУВ), яка є відповідальною в нашій державі за підготовку та видання повної ретроспективної національної бібліографії документів на всіх видах носіїв [34, 18]. Але на сайті НБУВ (http://www.nbuv.gov.ua) не вказано, який структурний підрозділ відповідає за подання інформації в ЮНЕСКО, і взагалі, про цей напрямок діяльності бібліотеки не згадується.

Звернувшись безпосередньо до НБУВ із запитанням щодо її участі в проекті «Index Translationum», нам стало відомо зі слів керівника Центру науково-бібліографічної інформації та завідувача відділу довідково-бібліографічного обслуговування НБУВ Добко Тетяни Василівни про те, що жоден структурний підрозділ бібліотеки цією діяльністю не займався і бібліотека взагалі не відповідає за вказаний напрям. Отже, зазначена на сайті ЮНЕСКО інформація, з невідомих причин, є помилковою і ця проблема потребує вирішення.

Оскільки покажчик «Index Translationum» є поточним, учасником від Україні має бути Державна наукова установа «Книжкова палата ім. Івана Федорова», яка відповідає за поточне бібліографування друкованої продукції України на основі обов'язкового примірника, а також здійснює її повний статистичний облік [34, 17]. Окрім того, фонд «Книжкової палати України» вважається одним із найповніших фондів україніки в світі (близько 13 млн примірників) [23, 37].

Отже, всесвітня за охопленням документів, міжнародна за способом укладання, універсальна за тематичним спрямуванням база даних «Index Translationum» у даний час відображає близько 2 млн 300 тис. доступних у режимі онлайн бібліографічних записів виданих у перекладі книг з усіх галузей знань, 500 тис. авторів, 600 тисяч перекладачів, 78 тисяч видавців майже в 150 країнах світу, охоплює більше 1130 мов світу.

Здійснений аналіз показує, що міжнародний бібліографічний покажчик ЮНЕСКО «Index Translationum» є важливим джерелом дослідження документного потоку перекладів українською мовою та з української мови іноземними, який разом із такими виданнями Книжкової Палати України ім. Івана Федорова як «Вісник Книжкової палати», «Літопис книг», «Друк України» становить джерельну базу багатоаспектного вивчення зазначеного потоку.

Зважаючи на існуючі недоліки покажчика, а саме – можливість неточного представлення в ньому перекладеної книжкової продукції, одним із завдань, що постають перед нами у процесі дослідження потоку перекла-

дів українською та з української мови іноземними, є заповнення лакун у базі даних, а також вирішення питання щодо установи-учасника від України в проекті «Index Translationum».

Використані джерела

1. A mapping of translation in the Euro-Mediterranean region [Електронний ресурс] / Final overview and compilation Ghislaine Glasson Deschaumes // Transeuropéennes: Intrnational Jornal of Critical Thought. – 2012. – Електрон. дан. – [Б.м.], [2014]. – Спосіб доступу:WorldWideWeb:URL:http://www.transeuropeennes.eu/ressources/pdfs/TIM_2012_Conclusions_and_recommandations_116.pdf. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 21.11.2014.

2. Abramitzky R. Book translations as idea flows: The effects of the collapse of Communism on the diffusion of knowledge [Електронний ресурс] / R. Abramitzky, I. Sin // Ran Abramitzky Associate Professor of Economics Stanford University. – 2013. – Електрон. дан. – [Б.м.], [2014]. – Спосіб доступу: World Wide Web : URL: http://web.stanford.edu/~ranabr/AS.pdf. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 21.11.2014.

3. Agno J. Who are the most popular authors in the world? [Електронний ресурс] / J.Agno // John Agno: Blog. – 2006. – Електрон. дан. – [Б.м.], [2014]. – Спосіб доступу: World Wide Web : URL: http://coachingtip.blogs.com/what_can_it_be/2006/01/who_are_the_mos.html. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 21.11.2014.

4. Balayer C. L'Index Translationum et la sociologie de la traduction : comprendre les échanges culturels internationaux [Електронний ресурс] / C. Balayer, M. Bustamante // UNESCO. – Paris, 2012. – Електрон. дан. – [Paris], [2014]. – Спосіб доступу: World Wide Web : URL: http://www.unesco.org/new/fr/media-services/single-view/news/the_index_translationum_and_the_sociology_of_translation/#.VDWQhlc0qho. – Мова франц. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 21.11.2014.

5. Bingham H. Strong language [Електронний ресурс] / H. Bingham // Newspaper «The Financial Times». – 2006. – Електрон. дан. – [Б.м.], [2014]. – Спосіб доступу: World Wide Web : URL : http://www.ft.com/intl/cms/s/0/4208ca14-7dc3-11da-8ef9-0000779e2340.html#axzz3JhURuE1d. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 21.11.2014.

6. Cellier C. Translationum & UNESCO Representative Collection [Електронний ресурс] / C. Cellier //A Smart Translator's Reunion: Blog – Sainte Marie, Reunion Island. – 2013. – Електрон. дан. – [Sainte Marie], [2014]. – Спосіб доступу: World Wide Web : URL: https://asmarttranslatorsreunion.wordpress.com/2013/09/19/translationum-unesco-representative-collection/ – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 21.11.2014.

7. Heilbron J. Structure and dynamics of the World System of Translation [Електронний ресурс] / J. Heilbron // UNESCO. – Paris, 2010. – Електрон. дані. – [Paris], [2014]. – Спосіб доступу: World Wide Web : URL : http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=40619&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 21.11.2014.

8. Huttner E. The Index Translationum [Електронний ресурс] / E. Huttner // The Lingua File. – 2013. – Електрон. дан. – [Б.м.], [2014]. – Спосіб доступу: World Wide Web : URL: http://www.thelinguafile.com/2013/01/the-index-translationum.html#.VG8U_WdGfaS. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 21.11.2014.

9. Index Translationum – World Bibliography of Translation. [Електронний ресурс] / Index Translationum, UNESCO. – Paris, 2014. – Електрон. дані. – [Paris], [2014]. – Спосіб доступу: World Wide Web : URL:http://portal.unesco.org/culture/en/ev.phpURL_ID=7810&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 21.11.2014.

10. L'Index Translationum – 80 ans après [Електронний ресурс] // Le Motif. – Paris, 2012. – Електрон. дан. – [Paris], [2014]. – Спосіб доступу: World Wide Web : URL:http://www.lemotif.fr/fichier/motif_fichier/388/fichier_fichier_indextranslationum_syntha.se2.docx. – Мова франц. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 21.11.2014.

11. Masters T. The Global Author 50 [Електронний ресурс] / T. Masters// Future Perfect Publishing. – 2008. – Електрон. дан. – [Б.м.], [2013]. – Спосіб доступу: World Wide Web : URL: http://futureperfectpublishing.com/2008/07/24/the-global-author-50/. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 21.11.2014.

12. Naravane V. Fifty years of translation: The Index Translationum completes a half century [Електронний ресурс] / V. Naravane // Journal «Publishing Research Quarterly». – Springer-Verlag, winter 1999/2000, Volume 15, Issue 4, pp. 23-38. – Електрон. дан. – [Б.м.], [Б.ч]. – Спосіб доступу: World Wide Web : URL: http://link.springer.com/article/10.1007/s12109-999-0033-z. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 21.11.2014.

13. On annual World Book Day, UN stresses importance of translation [Електронний ресурс] / UN News Centre. – 2012. – Електрон. дан. – [Б.м.], [2014]. – Спосіб доступу: WorldWideWeb:URL:http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=41846#.VG8LGGdGfaT. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 21.11.2014.

14. Paris A. Calling All Bibliophiles! Introducing the Index Translationum [Електронний ресурс] / A. Paris // Acclaro Translation Global Business: Blog. – 2012. – Електрон. дан. – [Б.м.], [2014]. – Спосіб доступу: World Wide Web : URL: http://www.acclaro.com/translation-localization-blog/introducing-the-index-translationum-228. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 21.11.2014.

15. Poupaud S. Finding Translations. On the Use of Bibliographical Databases in Translation History [Електронний ресурс] / S. Poupaud, A. Anthony, E.T. Simón // Consortium Érudit: Meta : journal des traducteurs / Meta: Translators' Journal. – Les Presses de l'Université de Montréal. – Montreal, 2009. – Volume 54, Number 2, p. 264-278. – Електрон. дан. – [Montreal], [2014]. – Спосіб доступу: World Wide Web: URL: http://www.erudit.org/revue/meta/2009/v54/n2/037680ar.html?lang=en. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 21.11.2014.

16. Publishing translations in Europe. Trends 1990-2005 [Електронний ресурс] / Literature Across Frontiers, Mercator Institute for Media, Languages and Culture Aberystwyth University // UNESCO. – 2010. – Електрон. дан. – [Paris], [2014]. – Спосіб доступу: World Wide Web: URL:http://portal.unesco.org/culture/en/files/41748/13390726483Translation_trends_1990_2005_Dec_2010.pdf/Translation%2Btrends%2B1990_2005_Dec%2B2010.pdf. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 21.11.2014.

17. Rial N. World Book Day commemorates the Index Translationum [Електронний ресурс] / N. Real // Європейська політична газета «New Europe» . – 2012. – Електрон. дан. – [Б.м.], [2014]. – Спосіб доступу: World Wide Web : URL: http://www.neurope.eu/article/world-book-day-commemorates-index-translationum. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 21.11.2014.

18. Statistics - Search forms [Електронний ресурс] / Index Translationum, UNESCO. – Paris, 2014. – Електрон. дані. – [Paris], [2014]. – Спосіб доступу: World Wide Web : URL:http://www.unesco.org/xtrans/bsstatlist.aspx?lg=0. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 21.11.2014.

19. Английский, французский, немецкий и русский языки – самые переводимые в мире [Электронный ресурс] // Центр новостей ООН. – 2012. – Электрон. дан. – [Б.м.], [2014]. – Способ доступа: World Wide Web : URL: http://www.un.org/russian/news/story.asp?NewsID=17340#.VG8H3GdGfaR. – Язык рос. – Заголовок с экрана. – Библиогр. описание сделано 21.11.2014.

20. Библиотечная энциклопедия / науч. ред.-сост. Е. И. Ратникова, Л. Н. Уланова ; гл. ред. Ю.А. Гриханов ; Российская гос. библиотека. – М. : Пашков дом, 2007. – 1299 с.

21. Видавнича діяльність [Електронний ресурс] // Книжкова палата України імені Івана Федорова. – 2014. – Електрон. дан. – [Київ], [2014]. – Спосіб доступу: World Wide Web : URL: http://www.ukrbook.net/vydav_dil.html. – Мова укр. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 21.11.2014.

22. Гуцол Г.О. Еволюція технологічних процесів підготовки до друку бібліографічних покажчиків України / Г.О. Гуцол // Вісн. Книжк. палати. – 2005. – №11. – С.36-39.

23. Гуцол Г.О. Технологічні процеси наукового опрацювання документальних потоків в Книжковій палаті України імені Івана Федорова / Г.О. Гуцол // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2005. – № 4. – С. 37–44.

24. Гуцол Г.О. Опрацювання документальних потоків Книжкової палати України: історичний контекст / Г.О. Гуцол // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 21-23 трав. 2007 р. / М-во освіти і науки України, М-во культури і туризму України, ДАКККіМ. – К., 2007. – С. 314–316.

25. Гуцол Г.О. Книжкова палата України як соціокомунікативний інститут / Г.О. Гуцол // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 25–27 трав. 2010 р. / М-во культури і туризму України, НАКККіМ, Ін-т держ. упр. та інформ. діяльн. – К., 2010. – С. 249–252.

26. Кравцова О. Інформаційні бібліотечні та бібліографічні ресурси ЮНЕСКО у сучасному культурному діалозі / О. Кравцова // Наук. пр. НБУВ. – К., 2008. – Вип. 22. – С. 132-137.

27. Культура: сплав языка, диалога и наследия [Электронный ресурс] // Организация Объединённых наций: брошюра «Международный год языков». – 2008. – Электрон. дан. – [Б.м.], [2014]. – Способ доступа: World Wide Web : URL: http://www.un.org/ru/events/iyl/brochure/culture.shtml. – Язык рос. – Заголовок с экрана. – Библиогр. описание сделано 21.11.2014.

28. Лаврова Н.А. «Индекс транслационум». (Опыт участия Всесоюзной книжной палаты в составлении международной библиографии) / Н.А Лаврова // Библиотековедение и библиография за рубежом : сборник Гос. б-ки СССР им. В.И. Ленина. – М. : Книжная палата, 1959. – Вып. 2. – С.214-221.

29. Международная библиография переводов ЮНЕСКО // Новости Российского комитета ИФЛА: научно-практический журнал. – М., 2005. – № 2 (56). – С. 47.

30. Пархоменко Н.В. База даних ЮНЕСКО «Index Translationum» : загальна характеристика / Н.В. Пархоменко // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність : проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф., 19–21 трав. 2009 р., м. Київ / М-во культури і туризму України, ДАКККіМ, Ін-т держ. упр. та інформ. діяльн. – К., 2009. – 320 с. – С. 190-191.

31. Празднования Всемирного дня книги в ЮНЕСКО посвящены переводу [Електронний ресурс] // Российский комитет программы ЮНЕСКО «Информация для всех». – 2012. – Электрон. дан. – [Москва], [2014]. – Способ доступа: World Wide Web : URL: http://www.ifapcom.ru/ru/news/1317/?returnto=0&n=1. – Язык рос. – Заголовок с экрана. – Библиогр. описание сделано 21.11.2014.

32. Пропаганда среди библиотекарей Международная библиография переводов ЮНЕСКО Index Translationum / пер. О. Дьяконовой // Новости Международной федерации библиотечных ассоциаций и учреждений: научно-практический журнал. – М., 2008. – № 3 (72). – С.8.

33. Сенченко М.І. Книжкова палата України. Історія і сьогодення [Текст] / М.І. Сенченко. – 2-е вид., випр. і доп. – К. : Книжкова палата України, 2004. – 164 с.

34. Строгіна Ю.В. Національна бібліографія : історія та сучасний стан / Ю.В. Строгіна ; передм. Г.В. Ядрова // Культура народов Причерноморья. – Симферополь, 2013. – № 250, т. 1. – 86 с. – С.16-18.

35. Шепелина М. 25-летие библиографической базы данных ЮНЕСКО «Индекс Трансляционум» [Электронний ресурс] / М. Шепелина // Всероссийская государственная библиотека иностранной литературы имени М.И. Рудомино. – Москва, 2004. – Электрон. дан. – [Москва], [2014]. – Способ доступа: World Wide Web : URL: http://www.libfl.ru/about/dept/librarianship/display.php?file=news/2004/05.html. – Язык рос. – Заголовок с экрана. – Библиогр. описание сделано 21.11.2014.

36. ЮНЕСКО отмечает 75-летие указателя переводов «Index Translationum» [Електронний ресурс] // Российский комитет программы ЮНЕСКО «Информация для всех». – 2007. – Электрон. дан. – [Москва], [2014]. – Способ доступа: World Wide Web : URL: http://www.ifapcom.ru/ru/news/336. – Язык рос. – Заголовок с экрана. – Библиогр. описание сделано 21.11.2014.

УДК 347.4:930.2

Н.В. Пархоменко

ДОКУМЕНТОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ БАНКІВСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ ДЕРЖАВНОГО БАНКУ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ: ПРИЙНЯТТЯ ТА ПОВЕРНЕННЯ БЕЗСТРОКОВИХ ВКЛАДІВ

У статті розглянуто документознавчий аспект банківських депозитних операцій Державного Банку Російської імперії в XIX – на поч. XX ст. Охарактеризовано основні документи, що супроводжували прийняття та повернення вкладів. Розглянуто алгоритм дій з документами під час прийому, частковому або повному поверненні коштів. Розкрито зміст і форми та надання короткої характеристики банківських документів за вкладними операціями XIX – поч. XX ст.

Ключові слова: *банківський документ, банківська документація в XIX – поч. XX ст., документне супроводження вкладних операцій банку, Державний Банк Російської імперії в XIX – на поч. XX ст., відомість про виплати, квитанція про подачу оголошення на затребування, оголошення про затребування, книжка на внесені капітали.*

N.V. Parkhomenko

THE BANKING DEPOSITS OPERATIONS OF THE STATE BANK OF THE RUSSIAN EMPIRE IN THE XIX – EARLY XX CENTURY FROM THE STANDPOINT OF DOCUMENT MANAGEMENT

This article explores the banking deposits operations of the State Bank of the Russian Empire in the XIX – early XX century from the standpoint of document management. The characteristic of the basic documents that accompany adoption and return of the deposits. The algorithm of actions with documents during the reception, partial or full refund money. The purpose of the article is the disclosure of the contents and forms and provides the short characteristic banking documents for deposit operations XIX – early XX century.

Keywords: *the banking document, the banking documentation in the XIX - early XX century, document management for accompaniment of the bank's deposit operations, State Bank of the Russian Empire in the XIX – early XX century, report of payments.*

Про такий сегмент документів, як банківські документи, в документознавстві говориться мало. На сьогодні банківська документація вивчається лише в комплексі з банківською справою. І всі тонкощі складання, заповнення, ведення, використання, зберігання та знищення таких документів розглядаються лише через призму здійснення банківських операцій. А от історія виникнення та становлення таких документів взагалі невивчена.

Важливою проблемою в сучасному документознавстві має стати дослідження комплексу, структури, типів і видів банківської документації, що побутувала на українських землях Російської імперії в XIX – на поч. XX ст. Зокрема варто розглянути комплекс документів, що забезпечував депозитні (вкладні) операції банків на території України того історичного періоду.

Мета статті – розкрити зміст і форми та дати коротку характеристику банківських документів за вкладними операціями XIX – поч. XX ст.

Також варто сказати, що ніхто не досліджував це питання з документознавчої точки зору, лише в рамках дослідження історії й практики банківської справи.

Певний внесок у розкриття цієї теми внесли вчені того періоду, що займалися дослідженням проблем фінансів та банківської

© *Пархоменко Н.В.*

справи, наприклад, Г.П. Неболсин, Л.М. Яснопольський та ін. Зокрема Г.П. Неболсин у своїй книзі «Банки и другія кредитныя установленія в России и иностранныхъ земляхъ» [5], описуючи всі види банків та інших подібних установ, подав кілька основних зразків форм банківських документів вкладних операцій, що стосувалися безпосередньо роботи з клієнтом, повністю упускаючи внутрішню документацію банку.

Великий крок у висвітленні діловодства банківських установ прагнув зробити професор Л.М. Яснопольський, під загальною редакцією якого 1914 р. в Києві почала виходити «Банковая Энциклопедія» [1]. У четвертому томі він планував висвітлити інформацію про техніку операцій, діловодство, рахівництво та кореспонденцію банків, але видання енциклопедії припинилося на другому томі.

Серед дореволюційних науковців, відомими дослідниками діяльності банківських та кредитних установ були А. Антонович, Д. Батюшков, М. Бунге, С. Вітте, М. Вессель, П. Мігулін, Д. Піхно, М. Туган-Барановский, Є. Ламанський, Л. Ходський, І. Левін, О. Біман, О. Зак, Ю. Жуковський, В. Судейкін, Я. Сербінович, М. Соболєв та ін. [9]. Але в своїх працях ці вчені основну увагу приділяли історії банків, біржовій активності, засновницькій діяльності, грошовому обігу, ринку державних і приватних цінних паперів, коливанню валютних курсів і облікових ставок, ефективності банківської системи тощо. А про документи, що забезпечували функціонування банків та супроводжували банківські операції, зокрема і вкладні, згадували деякі з них і лише кількома реченнями.

Передусім щодо висвітлення даної проблеми варто сказати, що інформація, для передачі її в часі та просторі, має бути зафіксована в документі. Це стосується і банківської інформації. Основною умовою проведення банківських операцій є їхнє документування. Тому всі операції детально задокументовано з урахуванням потреб банку та клієнтів.

Найбільш суттєвим і важливим джерелом формування та збільшення фінансової бази банку є депозити (вклади) [4]. Актуальним визначення поняття *депозит (вклад)* в сучасному українському середовищі є: кошти в готівковій або у безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їхніх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору [3].

Історично депозитні функції банків полягали в тому, що вони надавали своїм клієнтам переважно послуги у вигляді зберігання золотих і срібних зливків та коштовностей. Потім вони почали залучати грошові кошти клієнтів на спеціальні депозитні рахунки. Причому, якщо спочатку банки надавали депозитні послуги лише фізичним особам, то пізніше спектр банківського депозитного обслуговування поширився і на юридичних осіб [2].

Державний Банк був центральним банком у дореволюційній Росії. Заснований 1860 р. Указом імператора Олександра II на основі реорганізації Державного комерційного банку. Державний банк виконував провідну роль у фінансовій системі держави, був органом проведення економічної політики уряду. І став на той час центральним і найбільшим банком Російської імперії, основне завдання якого полягало в регулюванні грошового обігу в державі. Держбанку було надано право здійснювати облік векселів та інших термінових паперів, купувати та продавати золото і срібло, отримувати платежів за рахунок довірителів, приймати вклади на зберігання, на поточний рахунок і для отримання відсотків, видавати позики (крім іпотечних), купувати та продавати відсоткові папери за рахунок довірителів і за свій рахунок [1]. Підпорядковувався він Міністерству фінансів і структурно складався з контор та відділень. Вони функціонували переважно у великих, економічно розвинених населених пунктах, портових містах і ярмаркових центрах Російської імперії. На українських землях станом на 1914 р. діяли контори у Києві, Одесі, Харкові, а також розгалужена мережа відділень у Херсоні, Миколаєві, Севастополі, Феодосії, Ялті, Єлисаветграді (Кіровограді), Маріуполі, Катеринославі (Дніпропетровську), Юзівці (Донецьку), Луганську, Кам'янець-Подільську, Житомирі, Рівному, Олександрівську (Запоріжжі), Полтаві, Чернігові та інших містах [7].

Документообіг будь-якого банку – це складна та ретельно організована система. Від того, наскільки ефективно вона працює, залежить прибутковість роботи фінансової організації в цілому.

В умовах формування банківської системи в Російській імперії XIX – поч. XX ст. документна сторона банківської справи вже мала чітко сформульовані процедури. Наприклад, варто розглянути документаційний супровід депозиту (вкладу).

Початковий внесок кожного вкладника обов'язково мав бути записаний у «Реестръ» або «Книгу Объявленій». Книга оголошень призначалася для фіксування всієї необхідної інформації про кожного вкладника та слугувала для звірення підписів, для здійснення опитування клієнта, у разі сумніву та для попередження неправильної видачі, при «истребованіи» (затребуванні) грошей [5]. Таким чином вона є головним документом для дій у роботі з вкладами.

Як і будь-який інший документ, Книга Оголошень мала чітко визначену форму та взаємозв'язок з іншими банківськими документами. Наприклад, усі Книги Оголошень розділялися на парні та непарні номери. Кожна Книга містила в собі 500 клітинок для оголошень від № 1 до № 999 та від № 2 до № 1000 і т. д. Кожна Книга Оголошень відповідала певній книзі Особових рахунків, з якої в кожній укладається по 500 рахунків парних чи непарних.

Під суворою забороною були вклади безіменні або на вигадані імена. Кожна особа, яка перший раз вносила гроші, обов'язково уточнювала, чи відкриває вона рахунок на своє ім'я, чи на ім'я іншої особи [8].

Під час внесення коштів першого разу, тобто при відкритті депозиту, інформація про вкладника вносилася в Книгу Оголошень. Формуляр Книги оголошень передбачав фіксацію такої інформації: прізвище, ім'я та по батькові, дата внеску, місце проживання, звання вкладника та сума внеску. Ці дані до книги записував службовець, а клієнт ставив тільки свій підпис. Уся ця інформація вписувалась у відповідні клітинки загальної таблиці Книги Оголошень, що в подальшому полегшувало користування Книгою та пошук інформації.

Враховуючи особливості суспільства того часу, були передбачені випадки не писемності клієнтів, тобто якщо вкладник не вмів сам писати, то про це також потрібно було поставити відмітку в Книзі. При оформленні вкладу на ім'я заміжньої жінки або вдови, поряд із прізвищем чоловіка, додавалося дівоче прізвище [5].

Побутувала практика надсилання грошей для вкладу (як, власне, і вказівок відносно вкладів) поштою, в цьому разі дані про вкладника в Книгу Оголошень заносилися з документів, що супроводжували посилку з грошима, без додаткових вимог, навіть якщо інформації недостатньо. Підпис вкладника для Книги Оголошень замінювався тим, який був поставлений на документах для пересилання коштів [8].

Для внеску на ім'я неповнолітньої особи, в Книгу Оголошень записувалися дані батька, або якщо батька нема, дані матері, а якщо ж дитина була сиротою, то інформація опікуна, або в крайньому випадку назва установи, яка їх замінює. І той, хто безпосередньо вносить кошти, ставить свій підпис у графі «Підпис вкладника». Неповнолітня дитина, яка не мала ні батька, ні матері, ні опікуна, могла вносити кошти на свій рахунок, без будь-яких додаткових формальностей.

У випадку, якщо вкладник бажав відкрити рахунок і отримати книжку на внесені капітали на ім'я іншої людини, то він повинен був надати всю необхідну, для заповнення Книги Оголошень, інформацію про особу, на яку вносить гроші, поставити підпис у Книзі. Також робилася відмітка про те, що кошти вносилися за дорученням. Гроші, в цій ситуації, може отримати лише особа власник рахунку, тобто та на чиє ім'я видана Книжка на внесені капітали [5].

Передбачалися і суспільні внески, за сучасним визначенням – вклади юридичних осіб. Вклади від товариств, установ, державних та інших організацій записувалися на імена товариств, верств і т. д. В Книгу Оголошень підпис ставила уповноважена особа або представник організації.

По відношенню до вкладів допускалися певні умови видачі капіталу. Наприклад, після досягнення особою повноліття, або іншого визначеного віку, або одруження та ін.

За таких обставин ніякі вказівки щодо видачі коштів самій особі, яка вносила кошти (на інше ім'я), чи переходу грошей до іншої особи, не приймалися [8].

Поряд із вкладами банк приймав на зберігання і документи, договори, повідомлення, листи й інші документи, що були надані на зберігання особами або організаціями [7]. Ці документи розташовувалися в хронологічному порядку за номерами рахунків та перепліталися для складання реєстрів за номерами парними або непарними [8].

Для упорядкованої роботи, банком велася картотека клієнтів, яка в подальшому полегшувала пошук та опрацювання необхідної інформації за вкладниками й операціями, які вже були виконані.

Із Книги Оголошень для кожного вкладника складалась особлива картка, в яку вносилися дані: в першому рядку – прізвище вкладника, в другому – ім'я та по батькові, в третьому – дівоче прізвище (якщо рахунок відкритий на ім'я заміжньої жінки або вдови), в четвертому – день або рік народження вкладника (якщо він може і бажає надати таку інформацію), для уникнення помилок у випадках схожості імен, – і в п'ятому рядку номер крижки на внесені капітали, яка видавалася вкладнику.

Ці картки зберігалися в ящиках у строгому алфавітному порядку. Щотижня в ящики додавалися нові картки нових вкладників та виймалися картки за виплаченими рахунками вкладників, які забрали всі свої капітали. На останніх картках ставилося клеймо: «Рахунок виплачено». Ці картки також зберігались, але в іншій картотеці в алфавітному порядку [5].

На підтвердження фінансових взаємин із громадянином, відкриття рахунку та внесення грошових коштів на цей рахунок, банк оформляв і видавав особі Книжку на внесені капітали, сучасним аналогом якої є ощадна книжка. Ця книжка була документом вкладника та виконувала такі основні функції: доказову (підтверджувала факт банківського вкладу) та документальну (відображала операції за рахунком).

Ці книжки були пронумеровані цифрами та словами. На кожній з них ставився підпис Директора або Управляючого відділенням та печать Банку, Контори або Відділення. Книжки заготовляли в порядку номерів з поділенням на парні та непарні, відповідно до Книги Оголошень [8].

Повторні внески не потребували ніяких формальностей, окрім як пред'явлення касиру книжки та грошей. Тому поповнювати вже відкритий рахунок міг будь-хто, звісно, за наявності книжки.

У момент прийняття коштів першого разу, тобто під час оформлення книжки вкладнику, на першій сторінці книжки прописувалося прізвище, ім'я та по батькові вкладника; для організацій або закладів – офіційна назва.

Заборонялося записувати в книжку інші подробиці, які могли б слугувати для ідентифікації особи, особливо не бажано було ставити підпис вкладника. Всі особисті дані мали залишаться в Книзі Оголошень, яка зберігалася в таємниці та слугувала як для звірення підписів вкладників, так і для запитань вкладнику, у випадках сумнівів стосовно особи вкладника, під час отримання грошей з каси, у випадках попередження зловживань, або внаслідок втрати чи зникнення книжки**.**

Операція внеску або видачі коштів записувалася в книжку із зазначенням дати, словами та цифрами. Отримання грошей закріплювалося підписом касира або його помічника та підтверджувалося підписом Директора або Контролера. Повернення або видача коштів підтверджувалося підписом тільки касира. Всі операції обов'язково записувалися в книжку додаванням або відніманням коштів, так, щоб у ній завжди зазначався повний залишок грошей, які належать вкладнику [5].

Відсотки, що накопичилися на кінець року, тобто до 31 грудня, записувалися в книжку за першої ж нагоди, однією загальною сумою за всі окремі вклади, що були внесені протягом року, в спеціальну колонку, окремо від основного капіталу.

На вимогу вкладника видати йому частину капіталу, банк у першу чергу враховував у бажану суму відсотки за депозитом, що накопичилися за минулі роки, круглою сумою без копійок. А решта суми, яку бажав отримати вкладник, відділялася від основного капіталу. Розрахунок відсотків до закінчення року робився тільки на вимогу видати весь капітал, у

цьому випадку рахунок вкладника закривався, а книжка знищувалася.

У випадку втрати книжки клієнту видавався дублікат, через два тижні після отримання письмового оголошення про втрату, та після друку заяви про втрату книжки вкладника в місцевій газеті.

Дублікат готувався за першим вільним номером у Книзі Оголошень номерів; у Книзі робилася відмітка про колишній номер, а в Книзі, де був вписаний номер втраченої книжки, додавався номер нової. На самому дублікаті, крім звичайного номера книжки, додатково зазначався порядковий номер виданих дублікатів. У дублікаті необхідно було прописати однією сумою весь залишок з особового рахунку та в особовому рахунку зробити відмітку про факт видачі дублікату та дату видачі [8].

Якщо в подальшому знаходився оригінал книжки, то дублікат зберігав свою силу, а попередню книжку Банк забирав, усі сторінки перекреслювалися. За видачу дубліката стягувалося 25 коп.

Коли всі сторінки книжки списувалися, то додавалися ще кілька друкованих листів і операції продовжувалися в тій само книжці. Повністю виплачені книжки ніколи не поверталися вкладникам. Якщо вони бажали робити нові вклади, з ними поводилися як із новими вкладниками.

Після кожної вкладної операції, книжку у вкладника забирали на певний час для занесення операції на Особовий Рахунок; вкладнику ж, натомість, одразу після отримання грошей, видавалася квитанція, в якій було зазначено номер книжки, прізвище вкладника (без імені та по батькові), число, місяць та сума, отримана в день видачі квитанції. На квитанції ставилася печать Банку, Контори чи Відділення, з грифом: рік, число і місяць [5]. Квитанцію вкладник повертав до Банку в обмін на книжку. Ці квитанції мали зберігатися в банку протягом певного часу.

Щодня під час прийому коштів складалася Відомість про прийом внесків. У відомість потрібно було записувати номери книжок, імена вкладників та суми прийнятих вкладів цифрами. Касові відомості складалися по мірі пред'явлення книжок Касиру і включали в себе до 40 рядків на сторінці, котра додавалася до загального підсумку, без переносів. На останній сторінці підводяться підсумки всіх сторінок і загальна отриманих коштів, яка мала бути записана цифрами і словами та скріплена підписом Касира для занесення в журнал.

Вкладник, який вирішив зробити перший внесок і отримав книжку на внесені капітали від службовця Банку, що веде Книгу Оголошень, перед здачею першого внеску в касу, пред'являє книжку Директору або Управляючому Відділенням, для проставлення відмітки в Контрольних Відомостях, і тільки після цього вкладник передає гроші Касиру.

Під час наступних внесків книжка і гроші пред'являлися вкладником, без особливих оголошень та розписок, прямо Касиру, за заявою на ім'я Директора або Управляючого Відділенням про внесок, для відмітки в Контрольній Відомості, в якій записувалися номери книжок, імена вкладників та суми в цифрах, але на кожній сторінці знаходилося тільки 20 рядків [8].

Підсумок двох сторінок цієї відомості має відповідати підсумку однієї сторінки Касової Відомості. Касир не повинен був мати доступ до Контрольної Відомості. Підсумки в Контрольній Відомості писалися цифрами та словами і скріплялися підписом. Касові Відомості перепліталися та зберігалися в архіві.

Вимога про повернення частини або всього капіталу супроводжувалася пред'явленням книжки на внесені капітали, та могла бути заявлена раніше назначеного строку.

Сам вкладник, чи особа, яка його замінювала, бажаючи отримати частину або всю суму, записану в книжці, віддавав книжку, оголошуючи, скільки він має намір отримати. Для цього підписувалося «объявленіе о востребованіи» (оголошення про затребування).

Оголошення становило ліву частину бланку, права сторона якого була призначена для розписки про отримання грошей, для внесення записів у якій відводилися місця. Ці дві сторони ніколи не відділялися одна від одної, але складалися таким чином, щоб під час підписання правої сторони одержувач не міг бачити ліву. Бланк заповнювався від руки.

Якщо вкладник не міг сам подати оголошення про затребування, то уповноважена ним особа мала пред'явити листа, підписаного самим вкладником, з поясненням: яку суму

він бажає отримати, поточне місце проживання та місце, де він проживав, коли відкривав рахунок [5].

Особи, на ім'я яких були відкриті вклади іншими особами, відповідно не залишили свого підпису, в подальшому під час першого звернення в банк особисто, вони мають пред'явити документ, що засвідчує їхню особу та залишити свій підпис у Книзі Оголошень, для подальшої ідентифікації.

У проміжку часу між подачею оголошення та виплатою коштів, здійснювалося перевірянння автентичності підпису вкладника, проставленого в оголошенні або листі, з підписом його в Книзі Оголошень, якщо підписи абсолютно тотожны, то проставляла помітка Контролера, у випадку сумнівів помітка не ставилася.

На заміну книжки, яка у вкладника вилучається, йому видається «квитанція въ подаче объявленія о востребованіи» (квитанція про подачу оголошення на вимогу), в якій зазначається: номер книжки, прізвище вкладника, сума, яку він вимагає, якщо повертається частина, або згадується про повернення всього капіталу, число і місяць подачі оголошення та число назначеного платежу.

За вимогами про повернення всього капіталу або частини, складалися відомості із зазначенням номера книжки, прізвища вкладника та суми.

Незмінним правилом, яке не допускає жодних винятків, є звірення підпису вкладника на оголошенні про повернення капіталу з підписом у Книзі Оголошень, незалежно від суми [8].

У день або час, призначений для платежу, вкладник пред'являв квитанцію та отримував книжку, приготовану для платежу. Потім він ставив підпис на правій стороні бланку, тобто розписки. В ній також зазначалися номер книжки, прізвище вкладника, сума, призначена для видачі, словами та цифрами, число та місяць платежу.

Після того, як вкладник закінчував заповнювати розписку, документ розгортували та знову ж таки звіряли підписи на обох частинах документа, або з підписом у листі-дорученні, який додавався до квитанції. Якщо підписи повністю тотожні, вкладнику одразу ж видавалися кошти.

Якщо на оголошення на вимогу не було помітки (позначки) Контролера, з приводу сумнівів у підписах, або ж на оголошенні, і була позначка Контролера, але підпис на розписці не був схожим із підписом на оголошенні, то для вирішення сумніву, слід на основі інформації, записаної у Книзі Оголошень, поставити кілька питань, які б могли виявити ідентичність особи вкладника, та допомогли б уникнути помилки або обману.

Коли вкладник не міг особисто прийти до банку, то особа, уповноважена вкладником, мала пред'явити письмове доручення або загальну довіреність. В обох випадках повірений ставить підпис на оголошенні, до якого приєднували довіреність, не залежно від того, чи згадувалося це в самому оголошенні [5].

Випадки не писемності клієнта також були передбачені. Якщо вклад такого клієнта не перевищував 100 рублів, для отримання грошей йому було достатньо відповісти на запитання, які ставилися йому на основі Книги Оголошень. Коли сума вкладу перевищувала 100 рублів, то крім опитування по Книзі Оголошень, вкладник мав пред'явити засвідчення особи від Поліції або Волосного начальства. Звісно, були винятки із загальних правил, наприклад, коли вкладник особисто відомий Директору або Управляючому Відділення, в цьому разі навіть засвідчення особи пред'являти не потрібно було. В усіх випадках видачі вкладу неписемному, замість підписів за нього сторонніми особами, процес видачі коштів засвідчується підписом Директора або Управляючого Відділення.

Вклади неповнолітніх видавалися тим особам або організаціям, які вносили гроші для відкриття рахунку, але тільки до того часу, поки особа є неповнолітньою. Як тільки власник рахунку досяг повноліття, тільки він мав право розпоряджатися грошима з рахунку.

У випадку смерті вкладника, грошу з рахунку видавалися під розписку особам, які надавали необхідні документи. Наприклад, законне посвідчення на належність їм вкладу, за правилами, яке встановлювалося в судовому порядку, або погоджувальний документ від Повітового Правління про спадщину за традицією, якщо вкладник належав до селянського прошарку [8].

Взагалі в Державному Банку, Конторах і Відділеннях у роботі з видачі вкладів при оцінці документів і доказів на право власності на капітал намагалися збалансувати небезпеку з боку співробітників Банку припуститися помилки та комфорт клієнтів, яких убезпечували від зайвих формальностей та ускладнень.

Виплата коштів записувалася до книжки словами та цифрами з обов'язковим підписом Касира.

У цей час складалися «ведомости о платежахъ» (відомості про виплати), в яких відмічався номер книжки, прізвище вкладника та сума виплати. Ці відомості складалися окремо для видачі всього капіталу та видачі його частини.

Повністю виплачені книжки здавалися в архів [5].

Отже, тема документації банківських установ, зокрема документування вкладних операцій, є практично недослідженою та потребує значної уваги.

Описавши документи Державного банку Російської імперії, до складу якої також входила значна частина території сучасної України, в XIX – на поч. XX ст., можна з упевненістю сказати, що вже на той час склалася чітка схема роботи з банківськими документами щодо супроводження вкладів фізичних та юридичних осіб. Усі дії фіксувалися документально в спеціально призначених видах документів, навіть була передбачена робота з різними видами клієнтів, у т. ч. з неписемними, що конкретно фіксувалося в документах. Важлива увага приділялася безпеці та точності видачі вкладів, не допускаючи помилок і фальсифікацій, як зі сторони працівників Банку, так і зі сторони клієнтів, що в свою чергу породило специфічний алгоритм роботи з документами та заповнення їх.

Основним документом, який видавався вкладнику після оформлення вкладу та внесення грошей в касу банку, була книжка на внесені капітали, для користування якою були чітко регламентовані норми, як для вкладника, так і для банку.

Використана література

1. Банковая Энциклопедия. Коммерческие банки. История, современная организация и деятельность коммерческих банков на Западе. Русский Государственный Банк и его коммерческая деятельность [Текст] / под ред. Л.Н. Яснопольского – К. : Типография 2-й Артели, Владимирская, 48, 1914. – Т. 1 – 415 с.

2. Береславська О.І. Депозитні операції банків України: сучасний стан та напрямки розвитку [Електронний ресурс] / О.І. Береславська, В.А. Овсяник // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2013. – Вип. 1. – С. 54-60. – Електрон. дані. – Режим доступу : World Wide Web : URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Fkd_2013_1_10.pdf. – Мова : укр. – Заголовок з екрану. – Бібліограф. опис зроблено : 07.10.2014. – Заголовок з екрана.

3. Про банки та банківську діяльність : Закон України [Електроний ресурс]. Затв. Постановою ВРУ № 2121-14 від 7.12.2000 – Режим доступа : www. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14. – Заголовок з екрана.

4. Ісаченкова О.Г. Прикладний аспект аналізу залучення депозитних ресурсів банків [Електроний ресурс] / О.Г. Ісаченкова // Publishing house Education and Science – Режим доступа : www. URL : http://www.rusnauka.com/12_EN_2008/Economics/31315.doc. htm. – Заголовок з екрана.

5. Неболсин Г.П. Банки и другие кредитные установления в России [Текст] / Г.П. Неболсин. – СПб. : Типография Е. Фишера, 1840. – 290 с.

6. Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами: Затверджено постановою № 516 Правління НБУ від 03.12.2003 р. (зі змінами і доповненнями).

7. Рукавіцин І. Установи Державного банку на українських землях на початку XX століття [Електронний ресурс] / І. Рукавіцин // Вісник Національного банку України . – 2013. – № 5. – С. 4-9. – Електрон. дані. – Режим доступу : World Wide Web : URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnbu_2013_5_5.pdf. – Мова : укр. – Заголовок з екрана. – Бібліограф. опис зроблено : 15.05.2014. – Заголовок з екрана.

8. Свод уставов Государственного банка и Контор его, указов и инструкций об устройстве, делопроизводстве и отчетности контор и отделений Государственного банка : сборник / Гос. банк. – СПб. : Типография Министерства путей Сообщения, Фонтанка, 99, 1884. – 372 с.

9. Ткаченко А. О. Створення і діяльність банківських установ на території України: економіко-правовий аспект (XVIII століття – початок 30-х років XX століття) [Текст] /А. О. Ткаченко, І. В. Ткаченко. – Суми : видавництво «Ярославна», 2014. – 252 с.

УДК 006:[002:339]

О.В. Шевченко

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ

У статті досліджено діяльність галузевих організацій, що формують класифікаційну характеристику досліджуваної документації, проведено аналіз і визначено авторську думку про основні види нормативно-законодавчих документів, стандартів, сертифікатів комерційної діяльності України.

Ключові слова: *торговельна документація, комерційна діяльність, класифікація, документаційне забезпечення.*

O.V. Shevchenko

CUCHASNI OF PROBLEM OF NORMATIVE PROVIDING OF CLASSIFICATION OF POINT-OF-SALE DOCUMENT

In the article investigational activity of particular branch organizations which form classification description of the probed document is conducted analysis and certainly author idea about basic kind's normatively legislative documents, standards, certificates of commercial activity of Ukraine.

Keywords: *point-of-sale document, commercial activity, classification, documentation providing.*

Нині досить актуальним є питання створення класифікації, яка б реалізувала підхід до торговельної документації як до складної інформаційної системи.

Ключовою проблемою класифікації торговельної документації є правильний вибір галузевих пріоритетів, на досягнення яких має бути зорієнтоване документаційне забезпечення комерційної діяльності України.

Метою цієї публікації є розгляд та уточнення основних напрямків нормативного забезпечення класифікації торговельної документації.

Для розуміння місця та значення торговельної інформації в документах необхідно визначити її як змістову складову документа в інформаційних відносинах галузі. Спираючись на думку провідних учених-документознавців Н.М. Кушнаренко, С.Г. Кулешова, К.І. Рудельсон, Г.М. Швецової-Водки, ми розподілимо торговельну документацію за ознаками, якими вони розрізняються, або схожі [1 – 4].

Проте постає питання до видової приналежності торговельної документації. Згідно з класифікацією проф. С.Г. Кулешова, торговельна документація може належати до інфраструктурного виду документації, оскільки функціонує в комерційній базовій сфері соціальної діяльності [4].

Незважаючи на відмінності між документами, зумовлені галузевою специфікою, результативність цієї роботи визначається знаходженням точок дотику, що забезпечить ефективне використання різних документів у межах певної установи, галузі чи економіки країни загалом.

Можна виокремити кілька підходів до розуміння нормативного забезпечення класифікації торговельної документації.

По-перше, торговельну документацію можна класифікувати за різними ознаками. Кожний торговельний документ своїм видом (формою) і змістом вказує на зовнішній і внутрішній зв'язок з іншими документами.

Важливе теоретичне та практичне значення для вивчення сутності документів має їхня загальна класифікація, в основу якої покладені блоки ознак, що будуються за різними характеристиками документа (інформаційною і матеріальними складовими, способом документування, обставинами існування в зовнішньому середовищі).

Перелічимо ознаки класифікації торговельної документації *(табл. 1)*.

© Шевченко О.В.

Таблиця 1

Основні ознаки загальної класифікації торговельної документації

Фасетні блоки	*Види торговельної документації за фасетними блоками*
Характер знакових засобів фіксації інформації	Текстова цифрова комплексна
Канал сприймання інформації	Візуальна аудіовізуальна
Ступінь розповсюдженості інформації	Опублікована електронна
Рівень обробки часом	Первинна вторинна

Джерело: *розроблено автором з урахуванням [5].*

Видно з *табл. 1,* що за характером знакових засобів фіксації інформації торговельна документація поділяється на текстову, цифрову та комплексну; за каналом сприйняття інформації – на візуальну й аудіовізуальну; за ступенем розповсюдженості інформації – на опубліковану й електронну; за рівнем обробки часом – на первинну та вторинну.

Основну увагу приділимо в дослідженні класифікації торговельної документації за змістом.

Отже, система документації комерційної діяльності країни класифікується на основі п'яти основних ознак загальної класифікації, де, по-перше, класифікація торговельної документації за змістом займає першу позицію.

По-друге, для виконання більшості завдань комерційної діяльності недостатньо використати окремі форми документів, необхідно спиратися на взаємопов'язані системи торговельної документації. Для торговельної документації досить актуальною є проблема уніфікації, тобто встановлення єдиного комплексу видів і різновидів документів, форм і правил складання й оформлення документів. Уніфікація документів включає їхню стандартизацію, зменшення кількості видів і різновидів документів, визначення певного кола документів, за допомогою яких здійснюється комерційна діяльність.

Уніфікація полягає у встановленні однотипного складу та форм термінологічної структури документів, що фіксують виконання однотипних функцій і проводиться з метою скорочення обсягів торговельної документації та типізації її форм, зниження трудомісткості її обробки, досягнення інформаційної сумісності різних систем документації за сумісними функціями комерції.

Отже, торговельна документація являє собою складну інформаційну сукупність, яка відзначається великою кількістю параметрів і показників, що зумовлює роль уніфікації як одного з дієвих напрямів удосконалення документаційного забезпечення комерційної діяльності.

По-третє, розглянемо більш детально нормативне законодавство в комерційній діяльності. В наш час документацій незабезпечення в організаціях і установах торгівлі України регулюється чинним законодавством, постановами та розпорядженнями Кабінету Міністрів України, розпорядчими документами вищестоящих організацій, положеннями про установи, інструкціями щодо документування комерційної діяльності та інші документи, в створенні яких беруть участь:

– Кабінет Міністрів України – постанови, розпорядження;

– Міністерство зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України – накази, інструкції, вказівки;

– державні комітети і комісії – постанови, інструкції, вказівки;

– головні управління та управління при Кабінеті Міністрів України – накази, інструкції, вказівки;

– виконкоми рад народних депутатів, їхні управління та відділи – рішення, розпорядження (виконкоми), накази (управління та відділи виконкомів);

– власники промислових, виробничих об'єднань, фірм, трестів, підприємств, установ, організацій – накази, інструкції, розпорядження, вказівки.

Саме ці організації впливають на формування класифікаційної характеристики торговельної документації, які розробляють і затверд-

жують її відповідно до галузевого спрямування, що становить її нормативно-правову базу.

Перелічимо види нормативно-законодавчих документів *(табл. 2):*

Таблиця 2

Нормативно-законодавчі документи комерційної діяльності

Документи, що регулюють комерційну діяльність	***Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 р. Господарський кодекс № 436 – IV від 16 січня 2003 р. Цивільний кодекс України № 435 – IV від 16 січня 2003 р. Митний кодекс України № 92-IV від 11.07.2002 р.***
Указ Президента України	Про застосування штрафних санкцій за порушення норм із регулювання обігу готівки № 436/95 від 12 червня 1995 р.
Закони України	Про стандартизацію № 2408-III від 17.05. 2011 р. Про внутрішню торгівлю № 9443 від 10.11.2011 р. Про зовнішньоекономічну діяльність № 959-XII від 16.04.1991 р. Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті №185/94-ВР від 23.09.1994 р. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності №2806 – IV від 6 вересня 2005 р. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців № 755 - IV від 15 травня 2003 р. Про ліцензування певних видів господарської діяльності №1775-III від 1 червня 2000 р. Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг № 265/95- ВР від 6 липня 1995 р. Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів №481/95- ВР від 19 грудня 1995 р. Про безпечність та якість харчових продуктів № 771/97- ВР від 23 грудня 1997 р. Про захист прав споживачів № 1023 – XII від 12 травня 1991 р. Про інформацію № 2657-XII від 2 жовтня 1992 р. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг № 3689 – XII від 15 грудня 1993 р. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення № 4004 – XII від 24 лютого 1994 р. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні №996 – XIV від 16 липня 1999 р. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні № 2346 – III від 5 квітня 2001 р.
Накази	Міністерства фінансів України № 1394 від 7 листопада 2011 р. «Про затвердження Положення про реєстрацію платників податку на додану вартість» Міністерства економіки України № 104 від 19 квітня 2007 р. «Про затвердження Правил роздрібної торгівлі непродовольчими товарами» Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій № 126 від 19 жовтня 2004 р. «Про затвердження Правил пожежної безпеки в Україні» Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України № 185 від 11 липня 2003 р. «Про затвердження Правил роздрібної торгівлі продовольчими товарами» Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України № 396 від 8 липня 1996 р. «Про затвердження Правил роботи дрібнороздрібної торговельної мережі» Міністерства охорони здоров'я України № 247 від 9 жовтня 2000 р. «Про затвердження Тимчасового порядку проведення державної санітарно-гігієнічної експертизи».
Постанови Кабінету Міністрів України Постанова правління Національного банку України	Про строк дії ліцензії на провадження певних видів господарської діяльності, розміри й порядок зарахування плати за її видачу № 1755 від 29 листопада 2000 р. Про затвердження Порядку подання і реєстрації декларації відповідності матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання вимогам законодавства з питань пожежної безпеки № 440 від 5 червня 2013 р. Про затвердження Порядку провадження торговельної діяльності та правил торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів № 833 від 15 червня 2006 р. Порядок застосування електронного цифрового підпису органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями державної форми власності № 1452 від 28 жовтня 2004 р. Про затвердження Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні від 15 грудня 2004 р.

Джерело: *авторська розробка.*

Як видно з *табл. 2*, основними актами цивільного та господарського законодавства України є Цивільний кодекс України № 435 – IV і Господарський кодекс України № 436 – IV, ухвалені Верховною Радою України 16 січня 2003 р. Цивільне законодавство регулює цивільні відносини, Господарський кодекс України визначає правові засади господарювання, які базуються на різноманітності суб'єктів господарювання різних форм власності. Основні права споживачів визначені ст. 39 третього розділу «Захист прав споживачів» Господарського кодексу України. Ст. 6 «Акти цивільного законодавства і договір» і ст. 10 «Міжнародні договори» Цивільного кодексу України, в яких розкрито вимоги до укладання господарських договорів. Договір купівлі-продажу – ст. 655 ЦКі загальні положення про купівлю-продаж – гл. 54 ЦК, договір міни – ст. 715, 716 ЦК, договір комісії – глава 69 ЦК, договір поставки – ст. 712 ЦК, договір комерційної концесії (франчайзингу) – гл. 76 ЦК, договір доручення – гл. 68 ЦК [6].

Вагоме значення в комерційній діяльності країни належить Господарському кодексу України, в ст. 15 якого «Технічне регулювання у сфері господарювання» зазначено, що у сфері господарювання застосовуються: стандарти, класифікатори, технічні умови та ін. [7].

Важливими нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність у сфері комерційної діяльності, є Указ Президента України «Про застосування штрафних санкцій за порушення норм з регулювання обігу готівки» від 12 червня 1995 р. № 436/95 та інші нормативно-правові акти, ухвалені Кабінетом Міністрів України, а саме: «Про строк дії ліцензії на провадження певних видів господарської діяльності, розміри і порядок зарахування плати за її видачу» від 29 листопада 2000 р. № 1755, «Про затвердження Порядку подання і реєстрації декларації відповідності матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання вимогам законодавства з питань пожежної безпеки» від 5 червня 2013 р. № 440, «Про затвердження Порядку провадження торговельної діяльності та правил торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів» від 15 червня 2006 р. № 833, «Порядок застосування електронного цифрового підпису органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями державної форми власності» від 28 жовтня 2004 р. № 1452 та ін.

Проаналізувавши дані *табл. 2*, підсумуємо, що наявні на сьогодні в комерційній діяльності закони лише частково урегульовують питання документаційного супроводу організації комерції в Україні. Проведений огляд нормативної бази сфери дає нам підстави стверджувати, що наведені законодавчі документи не здатні забезпечити достатньою мірою сучасні вимоги документознавчого забезпечення комерції країни та здійснити її класифікаційну характеристику.

Нині в комерційній діяльності склалася складна ситуація: в умовах актуалізації та зростання ролі комерції відсутні базові галузеві закони, які покликані на загальнодержавному рівні регулювати документаційне забезпечення комерції. Положення, правила, накази та інші нормативно-законодавчі документи потребують доопрацювання.

Отже, необхідно ухвалити галузевий закон і вдосконалити нормативно-правову базу у сфері документаційного супроводу відповідно до потреб галузі, забезпечивши:

– приведення галузевої документознавчої термінології до єдиного стандарту;

– співіснування національних і європейських стандартів роботи з торговельною документацією в Україні;

– уніфікацію діловодних процесів у комерційній сфері країни.

У функціонуванні комунікаційного середовища комерційної діяльності та здійснення класифікації торговельної документації важлива роль належить стандартам і сертифікатам, які виконують функцію гармонізації й узгодженості різнорідних документів.

Об'єктом стандартизації у комерційній діяльності є торговельна документація, яку створюють, опрацьовують, використовують і зберігають у торговельних установах і організаціях.

У комерційній діяльності України сформована система нормативних документів зі стандартизації, а саме:

– державні стандарти (ДСТУ), які є обов'язковими для всіх суб'єктів господарювання, незалежно від форми власності;

– галузеві стандарти (ГСТУ), які розробляють на продукцію за відсутності державних стандартів України;

– стандарти підприємств (СТП);

– технічні умови України (ТУУ), які містять вимоги, що регулюють відносини між постачальником (розробником, виготовлювачем) і споживачем (замовником) продукції.

Нині в комерційній діяльності України діють такі стандарти:

– ДСТУ 1.0-93 Державна система стандартизації України. Основні положення;

– ДСТУ 1.2-93 Державна система стандартизації України. Порядок розроблення державних стандартів;

– ДСТУ 1.3-93 Державна система стандартизації України. Порядок розроблення, побудови, викладу, оформлення, узгодження, затвердження, позначення та реєстрації технічних умов;

– ДСТУ 1.4-93 Державна система стандартизації України. Стандарт підприємства. Основні положення;

– ДСТУ 1.5-93 Державна система стандартизації України. Загальні вимоги до побудови, викладу, оформлення і змісту стандартів та ін.

Отже, наразі не існує основоположних стандартів, які б визначали організаційно-методичні положення для функціонування торговельної документації, ними є вищеперераховані законодавчі документи (державні стандарти, стандарти підприємств, технічні умови та ін.). Розв'язання проблеми якості стандартизації та сертифікації в комерційній діяльності здійснюється шляхом запровадження Законів України, які забезпечують регулювання комерції, серед яких: «Про стандартизацію», «Про внутрішню торгівлю», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті», національних, міжгалузевих стандартів, стандартів торговельних підприємств, які сприяють упорядкуванню торговельної діяльності, забезпечують скоординовану діяльність органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, дозволяють створювати конкурентне середовище, управління якості, рівномірно розподіляти навантаження між працівниками [8 – 12].

Отже, нині є всі підстави зарахувати торговельну документацію до інфраструктурного виду документації спеціального документознавства, оскільки вона функціонує в комерційній базовій сфері.

В основу загальної класифікації торговельної документації покладено три блоки ознак: інформаційна, матеріальна складові документа й обставини існування її в зовнішньому середовищі. Серед ознак класифікації виокремимо: характер знакових засобів фіксації інформації, канал сприйняття інформації, рівень обробки часом, зміст документа. Оскільки торговельна документація функціонує в комерційній діяльності, її різноманіття пов'язане зі змістом цієї сфери економіки країни, тому основна увага приділяється саме змістовій класифікаційній ознаці.

У розробці, затвердженні документації галузі беруть участь Кабінет Міністрів України, Міністерство зовнішніх зв'язків і торгівлі України, Державні комітети і комісії, головні управління й управління при Кабінеті Міністрів України, виконкоми рад народних депутатів, власники промислових, виробничих об'єднань, підприємств та ін.

Нині нараховується 28 основних нормативно-законодавчих документів, які регулюють комерційну діяльність країни, серед них лише Цивільний кодекс України і Господарський кодекс України побіжно висвітлюють укладення окремих господарських договорів і регулюють господарську діяльність. У комерційній діяльності України відсутні базові галузеві документи, які б регулювали її документаційне забезпечення. Набуває актуальності потреба вдосконалення нормативно-правової бази документаційного забезпечення комерційної діяльності на державному рівні.

Стандарти та сертифікати відіграють провідну роль у класифікації торговельної документації, оскільки фрагментарно подають галузеву термінологію, створюють основу для узгодженості державних і європейських стандартів та ін. Стандартизація галузі направлена на забезпечення єдності технічної політики комерційної діяльності країни. Але, основоположних стандартів, які б визначали організаційно-методичні положення для

функціонування торговельної документації, наразі не існує.

Серед 18 чинних у комерції державних класифікаторів лише в Державному класифікаторі управлінської документації ДК 010-98 (8 і 9 класи) представлена торговельна та зовнішньоторговельна документація і в ньому вміщено 155 назв документів, проте не розкрита торговельна документація, яка наразі функціонує в галузі [12].

Незважаючи на відмінності між торговельною документацією, обумовлені її галузевою специфікою, робота з класифікації визначається знаходженням точок дотику, що забезпечить ефективне використання різних документів у межах певної комерційної установи, галузі, економіки країни загалом.

Використані джерела

1. Кушнаренко Н.М. Новий етап інституалізації науки про документ / Н.М. Кушнаренко ; Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства ; Європ. ун-т. // Студії з архівної справи та документознавства – К., 2004. – Т. 12. – С. 126-130.

2. Рудельсон К.И. Современные документные классификации / К.И. Рудельсон. – М. : Наука, 1973. – 267 с.

3. Швецова-Водка Г.М. Документ і книга в системі соціальних комунікацій : дис. … д-ра іст. наук за спец. 07.00.08 / Г.М. Швецова-Водка ; Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. – Рівне, 2002. – 490 с.

4. Кулешов С.Г. Документознавство в системі наук документально-комунікативного циклу / С.Г. Кулешов // Українське архівознавство: історія, сучасний стан та перспективи : наук. доп. Всеукр. конф. – К. : УНДІАСіД, 1997. – Ч. 2. – С. 37-40.

5. Палеха Ю.І. Культура діловодства в сучасних установах України : становлення, технологія, організація, керування : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.10 / Ю.І. Палеха ; Держкомархів України ; УНДІАСіД. – К., 2005. – 18 с.

6. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] № 435-IV від 16.01. 2003 р. – Режим доступу: http: //zakon.rada.gov.ua. – Назва з екрана.

7. Господарський кодекс України [Електронний ресурс] № 436-IV від 16.01. 2003 р. – Режим доступу: http: // zakon.rada.gov.ua. – Назва з екрана.

8. ДСТУ 1.4-93 Державна система стандартизації України. Стандарт підприємства. Основні положення [Електронний ресурс] № 116 від 29. 07.1993р. – Режим доступу: http: //document.ua›… standartizaciyi-ukrayini…nor9016.html. – Назва з екрана.

9. ДСТУ 1.5:2003 Національна стандартизація. Правила побудови, викладення, оформлення та вимоги до змісту нормативних документів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: // document.ua›docs/tdoc12.php. – Назва з екрана.

10. Про стандартизацію [Електронний ресурс] : Закон України № 2408-III (2408-14) від 17.05.2011 р. – Режим доступу: http: // zakon2.rada.gov.ua / laws. – Назва з екрана.

11. Про внутрішню торгівлю [Електронний ресурс]: Закон України № 9443 від 10.11.2011 р. – Режим доступу: http: // search.ligazakon.ua›l_doc2. – Назва з екрана.

12. Державний класифікатор управлінської документації: ДК 010-98 / упоряд. С.М. Бугай. – Вид. офіц. – К. : Держстандарт України, 1999. – 53 с.

УДК 005.92

В.Г. Спрінсян

ДОКУМЕНТАЦІЙНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У КОМУНІКАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті подано визначення понять «документаційний менеджмент», «інноваційна діяльність», їхніх складових, проаналізовані етапи впровадження документаційного менеджменту як інновації на підприємстві, охарактеризовано комунікаційне підприємницьке середовище.

Ключові слова: *документаційний менеджмент, інноваційна діяльність, документно-комунікаційна система, підприємство, організація.*

V.G. Sprinsyan

DOCUMENTATION MANAGEMENT AS INNOVATION IN COMMUNICATION ENVIRONMENTENTERPRISE

The article presents a definition of «documentary management», «innovation», their components, the stages of implementation documentation management as an innovation in the enterprise, describes the communications business environment.

Keywords: *documentation management, innovation, document-communication system, enterprise or organization.*

Одним із основних факторів впливу науково-технічного прогресу на всі сфери діяльності людини є широке використання інноваційних технологій. Серед найбільш важливих і чисельних сфер, в яких інновації відіграють головну роль, особливе місце займає сфера управління або менеджменту, в т. ч. й документаційний менеджмент. Організація роботи з документами, керівництво документацією, документаційними структурами, процесами і технологіями, працівниками, які їх здійснюють, тобто документаційний менеджмент, у свою чергу є важливою складовою процесів управління та прийняття управлінських рішень і впливає на оперативність та якість управління на підприємстві.

У наукових роботах з дослідження формування документаційного менеджменту лише побічно розглядалася інноваційна діяльнсть. Проблемам інновації приділяли увагу такі вчені, як: Й. Шумпетер, Х. Барнет, В.О. Василенко, В.Г. Шатько, І.П. Мойсеєнко, С.М. Ілляшенко, М.А. Ескіндаров, В.М. Алферов та ін. На думку В.О. Василенко, інноваційна діяльність представлена як процес творчості та створення нововведення, реалізований як максима інноваційної альтернативи, інноваційної потреби та підприємницьких зусиль [1, 51]. М.А. Ескіндаров вважає, що багатоваріантний, альтернативний тип діяльності як інноваційний процес являє собою комплекс пов'язаних між собою явищ – від народження наукової ідеї до її комерціалізації [2, 75].

Метою наукової публікації є дослідження документаційного менеджменту на підприємстві як інноваційної діяльності.

Передусім звернемося до визначення *документаційного менеджменту* як складної динамічної документно-комунікаційної системи, яка забезпечує керівництво документацією, документаційними структурами, процесами і технологіями, а також працівниками, які їх здійснюють.

Основними компонентами документаційного менеджменту є:

– організатори документаційного менеджменту (посадові особи та структурні підрозділи, що несуть відповідальність за управління роботою з документами підприємства);

© Спрінсян В.Г.

– об'єкти документаційного менеджменту (документація підприємства; персонал, що несе відповідальність за здійснення безпосередньої роботи з документами);

– системні зв'язки між організаторами та об'єктами.

Згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність» за № 40-IVвід 4 липня 2002 р., «Інноваційна діяльність – діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг» [3].

Отже, інноваційна діяльність – це вид діяльності, пов'язаний із трансформацією наукових досліджень і розробок, інших науково-технологічних досягнень у новий чи покращений продукт, що використовується у практичній діяльності, чи новий підхід до соціальних послуг.

Відмітимо, що важливою характеристикою цієї діяльності є інноваційна активність – цілеспрямована підтримка високої сприйнятливості персоналу підприємства до нововведень за допомогою цілеспрямованих структур та методів керування.

На думку вченого Т.О. Скрипко, суть інноваційної діяльності полягає в її напрямах, а саме: в управлінні процесами створення нових знань; творчим потенціалом тих, хто створює нові знання; освоєнням та розповсюдженням нововведень; соціальними та психологічними аспектами нововведень [4, 74].

Важливо зазначити, що інноваційна діяльність є однією із найсуттєвіших вагомих чинників, які дозволяють підприємству посідати стійкі ринкові позиції й отримувати перевагу над конкурентами.

Наголосимо на тому, що будь-яке підприємство функціонує не ізольовано, а в тісній взаємодії з оточуючими її суб'єктами. Вчений А.І. Базилевич вказує на дві групи факторів, що є передумовами до розвитку: внутрішні та зовнішні [5, 27]. Внутрішніми факторами є проблеми, що склалися всередині компанії та потребують вирішення шляхом проведення тих чи інших інновацій. Під зовнішніми передумовами розуміються будь-які зміни, що відбуваються в зовнішньому підприємницькому середовищі, що ведуть до адаптації ринкових суб'єктів до нових умов за допомогою впровадження інновацій *(рис.)*.

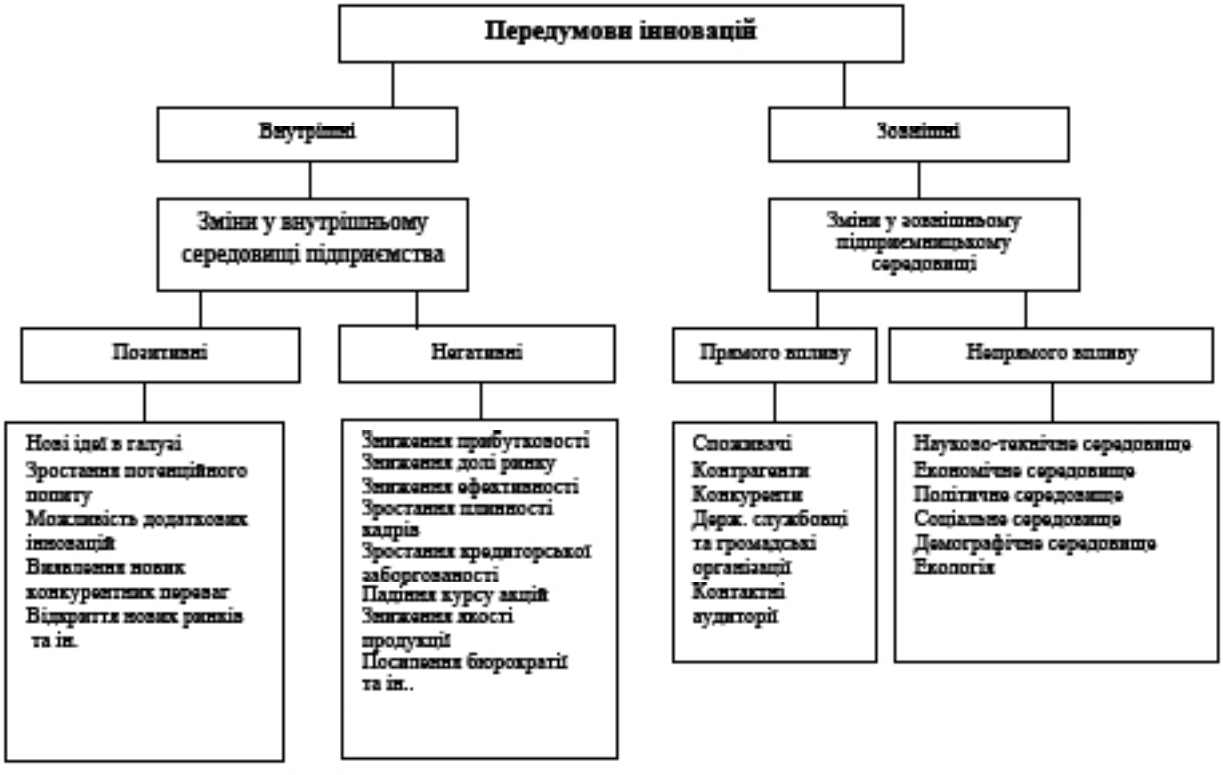

Рисунок. ***Передумови функціонування інноваційної діяльності***

Як видно з *рис.,* наявні інноваційні можливості підприємства пов'язані з потенціалом науково-технічної бази, фінансовим становищем, творчою активністю персоналу та досягненнями у виробничій сфері. Це – плюси, які слід використовувати для отримання майбутніх переваг. Водночас на підприємстві виникають і негативні питання, на кшталт погіршення ринкових умов. Вирішуючи такі проблеми як зниження доходів або падіння ринкової частки, керівництво підприємства, так чи інакше, змушене проводити необхідні інновації, що обмежені і тимчасовим фактором, і ресурсами.

Усім підприємствам, організаціям необхідно визначити правове поле, вимоги якого впливають на документування їхньої діяльності. Політика та функціонування організацій мають відображати застосування регуляторного середовища до процесів їхньої діяльності.

Далі необхідно розглянути вимоги комунікаційного середовища організації, яке містить:

– статутне право та правила, якими керуються у специфічному для певної галузі та загальному середовищі діяльності, охоплюючи закони та інструкції, які безпосередньо стосуються службових документів, архівів, доступу, права на приватну таємницю, свідчень, електронної комерції, захисту даних та інформації;

– обов'язкові норми практичної діяльності;

– добровільні кодекси усталеної практики, поведінки, етики й очікування суспільством належної діяльності у певній галузі або організації.

Характер організації або галузі зумовлює набір регулятивних складників, найбільш прийнятних для керування документаційними процесами на підприємстві.

Істотне значення для підприємства з різною діловою направленістю та національною приналежністю мають характеристики зовнішнього підприємницького середовища. На думку вчених, існує низка спільних рис, що характеризують глобальне зовнішнє середовище і визначають об'єктивну необхідність проведення інноваційної політики на підприємствах.

По-перше, існує тісний взаємозв'язок між факторами зовнішнього середовища. Нині зміна одного фактора може призвести до глобальної перебудови економічної системи [7, 28]. Прикладом таких змін є виникнення на початку 1990-х рр. величезного потенційного попиту на нові засоби зв'язку і передачі даних, яке призвело до формування окремої галузі світового господарства – галузі телекомунікацій. Традиційні галузі, споживачі, державні структури змушені адаптуватися до появи «нової економіки», яка, в свою чергу, впливає на соціальні та культурні устрої суспільства.

Другою загальною характеристикою зовнішнього середовища є її рухливість. На сучасному етапі зміни відбуваються з постійно наростаючою швидкістю, особливо в таких галузях, як телекомунікації, хімічна та електронна промисловість, виробництво комп'ютерів і біотехнологій.

Наступна характеристика – це ступінь складності. Вчений А.І. Базилевич вважає, що чим вище технологічний рівень підприємства, тим складніша його структура внаслідок наявності великої кількості підрозділів, чим сильніший міжнародний характер його діяльності та чим більше диверсифіковане виробництво, тим у більш складних зовнішніх умовах діє компанія і тим актуальніша роль інноваційного менеджменту в її діяльності [5, 28].Важливо враховувати, що процес управління потребує постійного отримання, оброблення інформації. З цією метою встановлено правила документування управлінської діяльності, які регламентують порядок роботи з документами з моменту їхнього створення або надходження до відправлення, або передачі в архів закладу.

Отже, перераховані характеристики зовнішнього підприємницького середовища, пояснюють ту увагу, що приділяється інноваційній діяльності. Для ефективного здійснення адаптації до нововведень, від керівництва підприємства потрібно створення постійного інноваційного клімату, що забезпечить гнучкість організаційної структури, виробництва, людського менталітету.

Головними компонентами інноваційних систем є технологічні, наукові та науково-технічні, соціально-організаційні, управлінські

нововведення, втілені в наукових знаннях, винаходах, ноу-хау і різних матеріальних носіях.

З'являючись на всіх стадіях відтворювального циклу, інновації розрізняються за типологією, походженням, призначенням, ступенем новизни, предметно-змістовної структури, за рівнем поширення та впливу на економічні процеси. Це означає, що інноваційна діяльність є не поодиноким актом упровадження якого-небудь нововведення, а цілеспрямована система заходів із розробки, впровадження, освоєння, виробництва, комерціалізації нововведень [6, 211].

Інноваційні процеси як об'єкт управління характеризуються невизначеністю, багатоваріантністю і за своєю суттю є стохастичними, що визначає особливості методології й організації документаційного менеджменту.

Наголосимо на тому, що в процесі управління інноваційною діяльністю слід не тільки виявляти взаємозв'язки різних нововведень, але й підтримувати безперервну еволюцію інноваційних систем. Це пов'язано з розширенням меж саморозвитку та самоорганізації економічних систем і демонструє збільшені можливості вдосконалення економіки та її структурних перетворень. Тому під впливом інноваційної діяльності структурні перетворення економіки також залучаються до системи об'єктів документаційного менеджменту.

Отже, інноваційна діяльність є непростим об'єктом управління, вона вимагає від персоналу, крім високої кваліфікації та чіткої професійної орієнтації особливого типу сприйняття та мотивації, також вміння ризикувати.

Мірою посилення інноваційної спрямованості економіки дедалі вагоміший вплив мають наукові знання та навички, програмні продукти, патенти та ліцензії, тобто об'єкти, що не мають натурально-речової форми. Об'єктом управління стають «незримі» інтелектуальні активи підприємства та віртуальні технології. Виробничі нововведення, нові технології та нові методи впливу мають у своїй основі глибокі когнітивні, соціально-психологічні та культурно-етичні коріння. Мірою розвитку інноваційної спрямованості економіки, посилення техніко-технологічної здійсненності наукових ідей і зростання економічної доцільності нововведень, документаційний менеджмент набуває рис найважливішого соціально-економічного інституту, виявляє вплив на різні сфери людської діяльності, як зазначає дослідник Л.М. Оголєва [7, 230].

На думку науковця С.М. Ілляшенко, науковий прогрес, розвиваючись у вигляді «проривів», тобто наукових відкриттів і винаходів, сполучається з ефектом навчання, підвищення рівня кваліфікації, знань і навичок робочої сили. В результаті кумулятивного ефекту від упровадження радикальних і зв'язаних з ними еволюційних нововведень виникає і новий тип виробництва, нова структура інвестицій і новий тип ринкової поведінки підприємства. Усі ці фактори стають об'єктами функціонального документаційного менеджменту [8, 53].

Центральне місце в системі інноваційних перетворень займають нові технології. Технологічні інновації визначаються більшістю вчених як складна система, за допомогою якої ідея чи винахід перетворюються на об'єкт комерційної діяльності [9, 49].

В.М. Алферов зазначає, що під інноваціями розуміють і інновацію-процес, і інновацію-продукт, і соціальну інновацію. В підсумку інновації спрямовані на підвищення соціально-економічної ефективності виробництва, оскільки від результатів інноваційної діяльності залежить стабільність нині й успіх у майбутньому [6, 215].

На основі аналізу наукових джерел доходимо висновку, що інноваційна діяльність у документаційному менеджменті на підприємстві складається з виконання низки заходів, об'єднаних в один логічний ланцюг. Кожна ланка цього ланцюга, кожна стадія цієї діяльності підпорядкована логіці розвитку, має свої закономірності та свій зміст. З'єднуючись воєдино, вони підпорядковані одній головній меті – створенню нововведення. Тому формування документаційного менеджменту як інновації в комунікаційному середовищі організації характеризується фронтальністю, високим рівнем невизначеності та ризику, складністю прогнозування результатів.

До найважливіших принципів інноваційної політики документаційного менеджменту на підприємстві відносяться:

• законність, що припускає відповідність змісту практичній складовій документаційного менеджменту положенням законодавства України та вимогам керівних документів, що регламентують організацію роботи з документацією підприємства;

• послідовність (планомірне, «покрокове» виконання заходів і дій, що утворюють у своїй сукупності практичну складову документаційного менеджменту);

• гнучкість, ґрунтована на своєчасному йадекватному реагуванні учасників документаційного менеджменту на можливі та передбачувані зміни в умовах функціонування підприємства і, зокрема, в умовах управління персоналом підприємства;

• технологічність, що забезпечується оптимальним взаємним поєднанням усіх етапів і ділянок роботи з документами щодо персоналу, та створення на цій основі найкращих умов для її якісного, своєчасного та повного виконання;

• комплексність, що передбачає належне задоволення всіх основних потреб підприємства, так або інакше пов'язаних з управлінням документами щодо персоналу, а також працівниками, що безпосередньо беруть участь у роботі з цією документацією.

Отже, ми можемо дійти висновку, що необхідність упровадження документаційного менеджменту на підприємстві полягає в створенні системи управління документацією підприємства та персоналом, що несе відповідальність за роботу з документами. Ця система повинна стати організаційною базою, на основі і за допомогою якої посадовцями та структурними підрозділами здійснюється повсякденне управління документацією підприємства.

Необхідність упровадження документаційного менеджменту на підприємстві полягає в створенні системи управління документацією підприємства та персоналом, що несе відповідальність за роботу з документами. Ця система повинна стати організаційною базою, на основі і за допомогою якої посадовцями та структурними підрозділами здійснюється повсякденне управління документацією підприємства.

Використані джерела

1. Василенко В.О. Інноваційний менеджмент / В.О. Василенко. – К. : ЦУЛ. – 440 с.

2. Ескіндаров М.А. Инновационный менеджмент / М.А. Ескіндаров. – 2-е изд. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 320 с.

3. Про інноваційну діяльність : Закон України за № 40-IV від 4липня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – 266 с.

4. Скрипко Т.О. Інноваційний менеджмент / Т.О. Скрипко – К. : Знання, 2011. – 423 с.

5. Базилевич А.И. Инновационный менеджмент предприятия [Текст]: / А.И. Базилевич. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – 231 с.

6. Алферов В.Н. Основы антикризисного управления предприятиями / В.Н. Алферов. – 2-е изд. – М. : Академия, 2007. – 496 с.

7. Оголева Л.Н. Инновационный менеджмент / Л.Н. Оголева, В.М. Радиковский, В.Н. Сумароков. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 238 с.

8. Ілляшенко С.М. Інноваційний менеджмент / С.М. Ілляшенко. – Суми : Університетська книга, 2010. – 334 с.

9. Ілляшенко С.М. Товарна інноваційна політика / С.М. Ілляшенко, Ю.С. Шипуліна. – Суми : Університетська книга, 2007. – 281 с.

АРХІВОЗНАВСТВО

УДК 355.34:94] (477)

Д.В. Вєдєнєєв

АРХІВНО-ДОКУМЕНТАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА З ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУР РОЗВІДКИ Й БЕЗПЕКИ РУХУ ОУН ТА УПА

У статті висвітлюються провідні групи архівних джерел з дослідження розвідувальної й контррозвідувальної діяльності руху українських націоналістів та Української повстанської армії.

Ключові слова: *архівні джерела, український національно-визвольний рух, Організація українських націоналістів, Українська повстанська армія, розвідка, контррозвідка, спеціальні служби*

D.V. Vedeneyev

ARCHIVAL DOCUMENTARY RESOURCE FROMINTELLIGENCE AND COUNTER INTELLIGENCEUNITS OF THE UKRAINIAN NATIONALISTS AND THE UKRAINIAN INSURRECTIONAL ARMY

This scientific article is devoted to the main archival researches of intelligence and counterintelligence activity within the framework of the Ukrainian Nationalists and the Ukrainian Insurrectional Army Special Units

Keywords: *archival researches, Ukrainian national-liberation movement, the Organisation of Ukrainian Nationalists, the Ukrainian Insurrectional Army, intelligence, counterintelligence,, special services.*

Державотворчі процеси в Україні викликали потребу ґрунтовного й усебічного дослідження актуальних проблем вітчизняної державно-правової та військової історії, вивчення історичного досвіду творення інститутів державного управління, включаючи і спеціальні служби, які були складовою різноманітних історичних форм державності в Україні. Наукове дослідження минулого розвідки та контррозвідки надає додаткові можливості для поглибленого вивчення державно-правової та військово-політичної історії України. Водночас специфічним явищем минулого спеціальних служб в Україні стало творення й оперативна діяльність структур розвідки та контррозвідки недержавного характеру в складі військово-політичних рухів, котрі сповідували гасла державного відродження та соборності українських земель. Найбільш рельєфно подібні структури проявили себе у складі руху українських націоналістів («самостійників-державників»), який здебільшого ототожнюється з Організацією українських націоналістів (ОУН) та Українською повстанською армією (УПА).

Виникнення організованого руху українських націоналістів стало наслідком збройної поразки національно-визвольних змагань і насильницької ліквідації суверенної державності України 1917-1920 рр., територіального розчленування українських етнічних земель у міжвоєнний період, брутальних проявів політики іноземних держав стосовно законних суспільно-економічних, національно-культурних, релігійних прав українського народу.

Провідний засіб реалізації стратегічних настанов, спрямованих на відродження державної самостійності та соборності українських земель, лідери націоналістичного руху, утвореної 1929 р. ОУН вбачали у всебічній підготовці збройної боротьби проти поневолювачів. Тактика дій згаданих організацій передбачала розвідувальне й контррозвідувальне забезпечення нелегальної діяльності,

© Вєдєнєєв Д.В.

індивідуальний терор та інші підривні акції, співробітництво зі спецслужбами іноземних держав – противників поневолювачів української нації.

Можна стверджувати, що без належного розвідувального та контррозвідувального забезпечення змагання українських націоналістичних сил та націонал-патріотичного руху в цілому були б приречені на швидку поразку та повну ліквідацію. Саме ефективно діючі спеціальні підрозділи стали одним із наріжних чинників тривалості, активності та масштабності українського націоналістичного руху як феномена вітчизняної політичної історії ХХ ст.

Високу ефективність діяльності спецпідрозділів та її неабияке значення у підтримці боєздатності повстансько-підпільних лав неодноразово визнавали противники ОУН та УПА.

Потреби належного розвідувального та контррозвідувального забезпечення національно-визвольного руху (в т. ч. протиборство з потужними спецслужбами держав-противників) об'єктивно наблизили певні характеристики спецпідрозділів ОУН та УПА до схожості зі спецслужбами державного характеру.

Особлива й вельми активна роль спеціальних заходів і підрозділів у структурі та діяльності руху українських націоналістів, політично підконтрольних йому збройних формувань була зумовлена *такими факторами:*

• екстремальними історичними умовами діяльності руху українських націоналістів;

• особливостями його стратегічних і тактичних настанов, переважно спрямованими на силове їхнє вирішення;

• авторитарним внутрішнім устроєм;

• потребою оперативного забезпечення діяльності націоналістичного руху, його збройних формувань, захисту від розвідувально-підривних, оперативно-бойових та інших заходів спецслужб противників;

• політичною диференціацією руху українських націоналістів, конфліктним характером відносин між окремими його складовими;

• специфікою ідеології та суспільно-психологічної настроєності учасників руху ОУН та УПА.

Упродовж існування націоналістичного руху виникла низка основних *історичних форм спеціальних підрозділів націоналістичного руху та його мілітарних формувань.* До них можна віднести:

• підрозділи розвідувальної, контррозвідувальної, диверсійної, терористичної діяльності Української військової організації (1920 – початок 1930-х рр.);

• «контрольно-розвідувальну референтуру», окремі терористичні та бойові підрозділи ОУН (1932-1939 рр.);

• розвідувальний підрозділ Головної команди Карпатської Січі й жандармерію Карпатської України (1939 р.);

• Службу безпеки проводу та територіальних формувань підпілля ОУН (С. Бандери) в Україні (1940 – початок 1950-х рр.);

• розвідувальні, оперативно-бойові підрозділи, Службу безпеки, військово-польову жандармерію УПА (1943-1949 рр.);

• Службу безпеки та розвідувальні підрозділи Закордонних частин ОУН, Закордонного представництва УГВР (післявоєнний період) тощо.

Провідні напрями діяльності та функціональні обов'язки спецпідрозділів обумовлювалися програмними настановами й тактичними завданнями руху українських націоналістів, інтересами оперативного забезпечення підконтрольних йому військових формувань. Приблизно з початку 1940-х рр. завдання по лінії спеціальної діяльності стали відображатися у рішеннях зборів (з'їздів), конференцій, нарад керівного складу ОУН, згодом – націоналістичних осередків за кордоном.

Рух ОН та УПА, застосування ним спеціальних методів боротьби мали чимало типологічних аналогів у новітній історії народів колишнього СРСР та світу (особливо тих, що активно боролися проти колоніальної залежності або іноземної агресії). Тож дослідження історії спецпідрозділів ОУН та УПА сприяє виявленню певних закономірностей функціонування повстансько-підпільних рухів як специфічного явища в історії людства, ролі в них структур розвідки та контррозвідки, спеціальної діяльності в цілому.

Структури розвідки та контррозвідки ОУН та УПА виступали серйозним противником або суб'єктом кон'юнктурного співробітництва спецслужб низки держав – Польщі, Радянського Союзу та окремих країн Варшавського до-

говору, Веймарської республіки, нацистської Німеччини та її союзників, довоєнної Литви та післявоєнних США, Великої Британії, їхніх сателітів по блоку НАТО. Відтак, студіювання проблеми відкриває додаткові можливості для вивчення окремих сторінок історії спецслужб іноземних держав і колишнього СРСР.

Великий інтерес проблема становить з погляду оперативного мистецтва, органічною частиною якого є досвід правоохоронних органів та спеціальних служб. Науковий інтерес становлять повчальні приклади оперативного мистецтва як спецпідрозділів ОУН та УПА, так і протидії ним радянських органів держбезпеки.

Основними складовими джерельної бази дослідження проблеми історії спецпідрозділів руху українських націоналістів та УПА є архівні документальні матеріали, відповідні документальні видання та мемуарна література.

Що стосується *стану наукової розробки теми*, то спроби загальної археографічної характеристики документальної бази дослідження спеціальної діяльності ОУН та УПА містилися, зокрема, у профільних збірниках документів та науково-документальних виданнях, підготовлених Я. Антонюком, Г. Биструхіним, О. Лисенком, І. Патриляком, О. Стадником та автором цієї статті [1-5]. Значно менше приділено уваги спеціальному дослідженню архівно-документальних ресурсів, котрі відкривають додаткові горизонти наукового студіювання структур розвідки й контррозвідки в ОУН та УПА (котрі й донині є одними з найменш вивчених та перспективних аспектів минулого націонал-самостійницького руху [6]. Серед археографічних праць назвемо роботи знаного українського вченого-архівіста Г. Папакіна [7; 8] та окремі публікації автора [9].

Метою статті є аналіз науково-інформаційних (емпіричних) можливостей провідних архівосховищ України з погляду поглибленого дослідження історії структур розвідки та контррозвідки руху українських націоналістів та УПА.

Розглянемо, передовсім, емпіричні можливості фондів центральних державних архівів України. У Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВУ) документи ОУН та УПА зосереджені у шести фондах, утворених територіальними формуваннями ОУН та УПА.

Вельми продуктивним є фонд 3833 (Крайовий провід ОУН на західноукраїнських землях), де зберігаються документи осередків ОУН різних рівнів – від крайового до районного, а також певних з'єднань і загонів УПА. Окрема група документів належить СБ і розвідці в ОУН та УПА. Серед них машинопис відомої праці В. Кука «Пашні буряки» (основи конспірації та контррозвідувального забезпечення підпілля, написана у 30-х рр.) [10, оп.1, спр. 233], документи ОУН 1940-1941 рр. щодо організації СБ [10, оп.2, спр. 54], інструктивні документи, вказівки з агентурно-оперативної роботи, навчально-виховні посібники, інформаційно-розвідувальні звіти та протоколи допитів референтур СБ Головної команди (ГК) та адміністративно-військових формувань УПА, матеріали щодо радянських спецслужб тощо [10, оп.1, спр.224, 226. 227, 229, 233, 234, 238, 243]. У фонді – цікаві документи щодо організації і тактики повстанської боротьби, місця у ній розвідки та заходів конспірації, звіти розвідки УПА, її інформація про радянських партизан [10, оп.1, спр.87, 225, 233].

У фонді 3834 (Львівський обласний провід ОУН на західноукраїнських землях) наявні інструктивні документи щодо кадрового комплектування СБ, забезпечення конспіративності підпілля [11, оп.1, спр.1].

Фонд 3836 (З'єднання західних груп Української повстанської армії «УПА-Захід») корисний дослідникам проблеми з огляду на наявність рукопису посібника «Історія розвідчої і контррозвідчої служби», навчальних програм старшинської школи УПА «Лісові чорти» та підстаршинської – «Олені» (1943-1944 рр.), які передбачали й опанування навичками польової та агентурної розвідки, диверсійної справи, а також наказів та звітів підрозділів військово-польової жандармерії (ВПЖ) [12, оп.1, спр. 29, 30].

Документи з'єднання південних груп УПА (УПА «Південь») зосереджені у фонді 3837 ЦДАВОВУ. Зокрема, чималий інтерес становлять наказ щодо організаційно-штатного облаштування референтур СБ (1943 р.), накази командирів УПА про контррозвідувальне

забезпечення лінійних підрозділів, несення служби вояками ВПЖ [13, оп.1, спр. 2].

Змістовністю відзначається фонд 3838 (З'єднання Української повстанської армії УПА «Північ»). У ньому – чисельні звіти розвідників УПА, інструкції, інформаційні повідомлення, зразки звітів референтур СБ, керівні та звітні документи ВПЖ округів Групи, широко представлено матеріали військового судочинства повстанців [14, оп.1, спр. 3, 14, 24, 25, 44, 55, 56, 80 а, 59, 95].

Як правило, всі згадані документи – оригінали, свого часу отримували від утворювачів грифи обмеженого користування, за змістом, переважно, мають інформативно-службовий характер, до радянських архівів потрапили як трофеї протиборства з повстансько-підпільним рухом.

Особливістю зберігання документів з історії ОУН та УПА в Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГОУ, колишній Партійний архів ЦК КПУ) є те, що вони не об'єднані в окремі фонди. Проте в низці фондів зосереджена значна кількість документів з історії руху українських націоналістів та УПА 1920-1960-х рр., котрі містять великий обсяг інформації щодо їхньої спеціальної діяльності, протиборства з ними радянських силових структур. Це оригінали та переклади трофейних документів ОУН та УПА, німецьких спецслужб, інформаційно-аналітичні, звітні та інші матеріали радянських органів та військ держбезпеки і внутрішніх справ, розвідувальних підрозділів партизансько-підпільного руху, директивні й інформаційні документи ЦК П(б) – ЦК КПУ, ЦК ЛКСМУ, їхніх регіональних комітетів. Копії окремих документів стосовно українських націоналістів надійшли свого часу до архіву з КДБ УРСР. ЦДАГОУ видано тематичний покажчик документів з історії України періоду Другої світової війни.

Найбільша кількість відповідних документів зосереджена у фонді 1 (Центральний Комітет Компартії України; Оп. 22 – документи особливого сектора й організаційно-інструкторського відділу ЦК КП(б)У про підпільно-партизанський рух в Україні; Оп. 23 – документи загального відділу (особливого сектора) ЦК КПУ (секретна частина); Оп. 24-25 – документи загального відділу ЦК КПУ (секретна частина); Оп. 46 – документи відділу організаційно-партійної роботи ЦК КПУ; Оп. 70. – документи відділу агітації і пропаганди ЦК КПУ). До нього ввійшли повідомлення, довідки Українського штабу партизанського руху, НКВС-НКДБ, регіональних партійних органів про розвідувальну, диверсійно-терористичну діяльність УПА та підпілля ОУН, зокрема – її СБ в останні роки війни та повоєнний період, оригінали й переклади документів ОУН та УПА щодо організації спеціальної діяльності [15, оп. 22, спр. 41, 75; оп. 23, спр. 927, 928, 929, 930, 931, 2968, 4967, 4968, 4969, 4972, 4978, 5354, 5944, 5681; оп. 70, спр. 996 та ін.].

Великий масив документів другої половини 1940-х – початку 1950-х рр. (рішення вищих партійних інстанцій, форумів, накази і директиви по органах і військах держбезпеки, планова документація, інформаційні повідомлення, звіти), в яких ідеться про партійне керівництво оперативно-військовими діями радянської сторони, конкретні кампанії та операції проти повстансько-підпільного руху, містять багатющу інформацію про його тактику, роль в її реалізації спеціальних заходів ОУН, творення підпіллям агентурно-інформаційної мережі, забезпечення конспірації й контррозвідувальну роботу СБ, застосування терору проти цивільної адміністрації та активу, спроби зарубіжних спецслужб використати рух опору в інтересах підготовки війни проти СРСР тощо [15, оп. 23, спр. 1691, 1698, 1700, 2812, 2884, 2958, 2960, 2961, 2966, 3919, 4081,4970, 4974, 5355, 5681; оп. 24, спр. 31; оп. 46, спр. 767, 809 та ін.].

Незважаючи на конфронтаційний підхід до висвітлення подій у регіоні, викривальну фразеологію та інші традиційні риси офіційного бачення діяльності націоналістичного руху, партійні документи залишаються цінним джерелом вивчення спеціальної діяльності ОУН та УПА.

До фонду 57 ЦДАГОУ (Колекція документів з історії Комуністичної партії України) увійшли справи, сформовані з документів ОУН та УПА, німецьких спецслужб, захоплених у ході протиборства з ними радянських силових структур та партизан. У деяких добірках перекладів німецьких документів міс-

тяться відомості з історії націоналістичного руху періоду 1920-1945 рр., його співробітництва з Німеччиною, Румунією та Угорщиною в розвідувально-підривній сфері у цей період, також репресії окупантів проти підпілля ОУН [16, оп. 4, спр. 121, 338, 340]. Чисельні звітно-довідкові документи радянської сторони характеризують диверсійно-терористичну діяльність УПА, підпілля та СБ ОУН, спрямовану на протидію встановленню радянського ладу в регіоні [16, оп. 4, спр. 329]. У низці справ зберігаються оригінальні документи щодо організації СБ ОУН, ВПЖ УПА, дисциплінарної практики повстансько-підпільного руху [16, оп.4, спр. 342, 343, 353 та ін.]. Особливий інтерес викликають оригінали інструкцій, навчальних програм і матеріалів щодо організації агентурної та польової розвідки, диверсійної справи, інформаційно-звітної роботи СБ, контррозвідувального захисту лав УПА [16, оп.4, спр. 377, 378, 380, 381, 382, 385].

Документи фонду 62 (Український штаб партизанського руху), оп. 1 (відділи УШПР) містять спадщину розвідувального та інформаційного відділів цього керівного органу. Вони дають уявлення про завдання партизанської розвідки та контррозвідки, поставлені Наркоматом оборони, НКВС та НКДБ СРСР, ГРУ РСЧА, УШПР та розвідорганами Українських фронтів (у т. ч. – по лінії розвідувально-підривної та контррозвідувальної діяльності, спрямовані проти українських націоналістів) [62, оп.1, спр. 175, 219, 277]. Велика група документів являє собою розвідувальні повідомлення та зведення партизанських формувань щодо діяльності підрозділів УПА, осередків ОУН, характеризує їхню розвідувальну та диверсійну роботу. Зберігаються протоколи допитів вояків та розвідників ОУН та УПА, трофейні документи повстанських спецпідрозділів [62, оп.1, спр. 211, 234, 235, 271, 275, 281, 289, 295, 296]. Проблематика боротьби з ОУН та УПА, нейтралізації їхньої розвідувально-підривної активності широко представлена в листуванні УШПР з ЦШПР, НКВС, НКДБ, ГУКР НКО СРСР СМЕРШ та його фронтовими органами, ЦК КП(б)У, армійськими політичними органами [62, оп.1, спр. 220, 229, 253, 293, 294, 1622]. Крім того, для дослідження порушеної проблеми мають значення і документи фондів окремих партизанських з'єднань в Україні.

Зауважимо, що документи партизанської розвідки, утворені в обстановці бойових дій, потребують уточнення й порівняння з більш пізніми свідченнями та матеріалами самого повстанського руху. Однак їх відрізняє висока інформативність, достатня об'єктивність, у т. ч. в оцінці ефективності спеціальних заходів ОУН та УПА.

Широкі можливості для опанування документальною спадщиною спецпідрозділів націоналістичного руху відкривають фонди Галузевого державного архіву (ГДА) СБ України, створеного за Постановою Кабінету Міністрів України від 1 квітня 1994 р. Документи, які зберігаються в ньому, за походженням являють власне матеріали ОУН та УПА (оригінали, переклади, зроблені співробітниками органів держбезпеки), документи, що виникли у процесі розвідувальної, контррозвідувальної, слідчої, інформаційно-аналітичної та наукової діяльності НКВС-НКДБ-МВС-МДБ-КДБ СРСР та УРСР, а також переклади документів іноземних спецслужб та інших державних установ, що становили свого часу оперативний інтерес.

Опрацювання документальної спадщини радянських спецслужб потребує ретельної внутрішньої та зовнішньої критики документів, «очищення» їх від наслідків підпорядкування діяльності органів держбезпеки настановам партійно-радянського апарату. Підбір документальних пам'яток із дослідницькою метою повинен бути повним, усестороннім, що дає змогу здійснити об'єктивну реконструкцію історичної реальності.

Можна стверджувати, що на сьогоднішній день найбільш інформативним і комплексним джерелом з вивчення історії підрозділів розвідки та контррозвідки, військово-польової жандармерії та інших спеціальних структур в ОУН та УПА є фонд 13 ГДА СБ України (Колекція друкованих видань КДБ УРСР).

Наприкінці 1960-х рр. групою при Голові КДБ при РМ УРСР для дальшого використання в оперативній та науково-пропагандистській діяльності було впорядковано багатотомну справу – «Колекцію документів з історії ОУН та УПА» 1940-1950-х рр. [19]. З оперативно-розшукових, літерних, архівно-кримінальних справ, інших джерел оперативних архівів КДБ

та УКДБ в Україні було відібрано копії та окремі оригінали документів, які утворилися в протиборстві радянської сторони з націоналістичним рухом, виникли у процесі життєдіяльності самих ОУН та УПА, утворені спецслужбами інших держав [про формування архівної колекції див. 20]. Документи згруповано по томах за тематичною ознакою, частина з яких безпосередньо присвячена Службі безпеки як основній формі спецпідрозділу ОУН [19, т. 20-23].

Колекція містить програмні документи, тактичні схеми діяльності націоналістичного підпілля, в яких ідеться про роль і значення спеціальних заходів у забезпеченні дієздатності антирадянського руху опору, реалізації його цілей на певних етапах існування. Представлені нормативно-розпорядчі документи СБ в ОУН і УПА, матеріали стосовно структурної побудови її референтур (інструкції референтам різних рівнів, довідки радянських органів держбезпеки про структуру і функції СБ, свідчення керівників та окремих функціонерів повстансько-підпільного руху щодо побудови й компетенції цього спецпідрозділу) [19, т. 5, 20-23, 54].

Чимало документів справи висвітлюють агентурно-інформаційну роботу, особливості ведення оперативного обліку (інструкції з розвідки для референтур СБ, її інформаторів щодо розвідки за умов можливого початку війни Заходу проти СРСР, збору інформації у містах, у східних областях УРСР та СРСР, розвідувальні звіти, матеріали щодо ведення оперативних картотек, довідки радянських органів держбезпеки про розвідувальні спрямування та конкретні розвідоперації націоналістів, матеріали про організацію конспіративного зв'язку тощо) [19, т. 3, 17, 18, 21, 22, 28, 29, 40, 42, 92].

Наявна велика група документів щодо контррозвідувальних і слідчих заходів СБ (інструкції з виявлення агентури противника, тактики, методики, психологічних особливостей ведення слідства, навчальні матеріали для слідчих, добірки протоколів допитів есбістами представників різних соціальних категорій) [19, т. 21-23].

Оперативно-бойова діяльність спецпідрозділів ОУН та УПА може бути досліджена через опрацювання інструкцій для боївок СБ, свідчень окремих їхніх командирів, спеціальних повідомлень НКДБ-МДБ УРСР про диверсійно-терористичні заходи СБ [19, т. 16, 20, 49].

Комплекс матеріалів характеризує керівний склад СБ та інших спецпідрозділів ОУН і УПА, організацію навчально-виховної роботи з есбістами [19, т. 1, 7, 91].

Для дослідника проблеми важлива і низка інших добірок документів справи – переклади матеріалів Імперської канцелярії Німеччини щодо українського націоналістичного руху, документи про співробітництво останнього з німецькими спецслужбами під час війни [19, т. 34, 35], про діяльність ОУН А. Мельника (включаючи і спеціальні заходи) [19, т. 32], матеріали про закордонні центри ОУН, їхню спеціальну діяльність та співробітництво з розвідцентрами західних держав [19, т. 42, 43, 101].

Як додаток до справи 372 були сформовані багатотомні добірки оригіналів документів ОУН. Низка їхніх томів за тематичною ознакою об'єднує різноманітні матеріали СБ в ОУН та УПА, інших спеціальних структур повстансько-підпільного руху [20, т. 49-58; 21, т. 22-23]. Низка документів характеризує організаційно-штатну побудову референтур СБ, її агентурно-розвідувальну роботу [20, т. 49-50], наводить біографічні дані та ділові характеристики співробітників референтури, розкриває зміст навчання й виховання есбістів [20, т. 50, 61]. Цінними є документи щодо основ повстанської розвідки, розвідувальної підготовки командирів УПА, «Інструкція розвідувальної і контррозвідувальної служби УПА», інструкція з організації ВПЖ УПА [20, т. 6, 61, 63].

Солідним джерелом з вивчення проблеми є документальний масив тих підрозділів радянських правоохоронних органів, які безпосередньо вели боротьбу з ОУН та УПА. Крім документів, безпосередньо пов'язаних з оперативними заходами та слідчими діями проти повстансько-підпільного руху, його підрозділів безпеки, окремих їхніх керівників, у фонді знаходяться переклади й оригінали інструктивних, звітних документів, інші матеріали діловодства ОУН та її СБ.

Інформативним джерелом є архівно-кримінальні справи фонду 6 (Кримінальні справи на осіб, які знято з оперативно-довідкового обліку в інформаційних центрах УВС-МВС України). Варто враховувати, що архівні кримінальні справи при всій їхній ін-

формативній цінності є вельми специфічним джерелом. Як справедливо зазначає архівознавець О. Гранкіна, «.. архівно-слідчі справи, напевно, як ніяке інше історичне джерело, піддані умисним фальсифікаціям», що потребує їхнього співвідношення з іншими джерелами періоду виникнення [21, 51]. Справді, особливості провадження кримінальних справ на активних учасників ОУН та УПА, їхніх спецпідрозділів полягали в певному тиску на обвинувачених, намаганні слідчих та оперпрацівників не тільки отримати свідчення про конкретні діяння суб'єкта кримінального процесу, але викласти матеріали справи (навіть фразеологічно) так, щоб «викрити український буржуазний націоналізм» як суспільне явище, завідомо ворожу силу. Зрозуміло, що і підслідні намагалися приховати певні свої вчинки або, навпаки, починали гіпертрофовано засуджувати себе, інших учасників руху опору, показово каятися.

Відтак, робота зі згаданою категорією архівних справ потребує ретельної зовнішньої та внутрішньої джерелознавчої критики, методи і прийоми якої (встановлення умов і обставин появи документів, мотивів і призначення їхнього створення, чинників впливу на зміст та форму, достовірності тощо) розроблені сучасними фахівцями з юриспруденції, джерелознавства, архівної справи, в т. ч. – активної участі СБ України в реабілітації жертв незаконних політичних репресій [23-26].

Тематику українського націоналістичного руху, боротьби з ним органів держбезпеки широко відображено у справах фонду 16 (Документальні матеріали таємного діловодства Секретаріату КДБ УРСР). В інформаційно-аналітичних документах, доповідних органів держбезпеки до вищих партійних інстанцій республіки йдеться про оперативну розробку закордонних націоналістичних центрів, зв'язки останніх з іноземними розвідками у міжвоєнний період [27, оп. 30, спр. 131; оп. 32, спр. 43].

Вагому складову джерельної бази проблеми становлять відповідні матеріали Галузевого державного архіву Служби зовнішньої розвідки України (передовсім, які стосуються референтури СБ Закордонних частин ОУН), а також архівів тимчасового зберігання Управлінь СБУ західних областей України. У них містяться справи оперативної розробки на крайові, обласні та інші проводи ОУН, окремі референтури та боївки СБ, формування УПА, розшукові справи на функціонерів СБ ОУН тощо.

Чимало документів щодо розвідувальної, диверсійної, оперативно-бойової діяльності УПА, референтур та боївок СБ ОУН на території Польщі зберігається у фонді ОУН Архіву МВС і Адміністрації Республіки Польща. В оригіналах та перекладах представлені інструктивні документи, звіти, протоколи допитів, матеріали розслідувань референтур СБ, повстанські розвідувальні інструкції та повідомлення, відомості щодо особового складу та підготовки співробітників спецпідрозділів ОУН та УПА [28, спр. 5, 7, 17, 25. 30, 33, 34. 42, 48, 51, 55, 58, 60 – 62, 66, 71, 78, 79, 92, 95, 97, 98, 106, 126. 131, 171, 187, 188].

Отже, проведений архівознавчий аналіз дозволяє сформулювати авторські *висновки*. Можна стверджувати, що незалежно від місця зберігання, документи структур розвідки та контррозвідки ОУН та УПА за походженням розподіляються на такі основні групи:

• документи, утворені національно-визвольним рухом, включаючи його розвідку, контррозвідку та інші спеціальні структури;

• матеріали партійних, урядових, інших офіційних органів радянської сторони, в яких відображено життєдіяльність повстансько-підпільного руху;

• документальні пам'ятки, породжені оперативно-службовою діяльністю радянських спеціальних служб та спецслужб іноземних держав;

• оригінали та переклади документів офіційних структур іноземних держав, в яких розглядаються певні аспекти діяльності націоналістичного руху та УПА.

• архівні кримінально-слідчі справи.

Найбільш продуктивним джерелами з вивчення проблеми є власне документи підрозділів безпеки й розвідки в ОУН та УПА, та радянських спецслужб, що вели з ними тривалий двобій [29]. Насамперед, це стосується значного масиву документів референтур СБ ОУН, завдяки яким дослідникам можна науково відтворити функції, провідні напрями, форми і методи їхньої розвідувальної, контррозвідувальної, слідчої роботи, вивчити кадровий склад, систему професійної підготовки та виховання співробітників тощо.

Крім того, в інтересах дальшої розробки проблеми виявляється необхідним цілеспрямоване опрацювання фондів обласних Державних архівів України, архівних сховищ іноземних держав, які вступали у відносини з націоналістичним рухом (Польщі, Німеччини, Чехії та Словаччини, Угорщини та ін.), а також документальної спадщини закордонних центрів українських націоналістів та іноземних спецслужб.

Використані джерела

1. Антонюк Я. Діяльність СБ ОУН(б) на Волині та Західному Поліссі (1946–1951 рр.) : монографія / Я. Антонюк. – Луцьк : Надстир'я-Ключі, 2013. – 228 с.
2. Лисенко О.Є. Матеріали та документи Служби безпеки ОУН (б) у 1940-х рр. / упоряд.: О.Є. Лисенко, І.К. Патриляк. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2003. – 254 с.
3. Вєдєнєєв Д.В. Підрозділи спеціального призначення Організації українських націоналістів та Української повстанської армії: документальна спадщина : збірник документів / Д.В. Вєдєнєєв, О.А. Стаднік. – К. : Видавництво Національної академії СБ України, 2004. – 235 с.
4. Вєдєнєєв Д.В. Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА (1920–1945) : монографія / Д.В. Вєдєнєєв, Г.С. Биструхін. – К. : Ґенеза, 2006. – 408 с.
5. Вєдєнєєв Д.В. «Повстанська розвідка діє точно і відважно…». Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення ОУН та УПА. 1940-1950-ті роки / Д.В. Вєдєнєєв, Г.С. Биструхін. – К. : К.І.С., 2006. – 568 с.
6. Вєдєнєєв Д.В. Історіографія та бібліографія діяльності підрозділів розвідки та контррозвідки руху українських націоналістів та Української повстанської армії. 1945 – початок 2000-х років / Д.В. Вєдєнєєв. – К. : НА СБ України, 2005. – 62 с.
7. Папакін Г. Передмова / Г. Папакін // Фонди з історії Української повстанської армії в державних архівосховищах України. – К. : Інститут історії України НАНУ, 1999. – Вип.1. – С. 3 – 4.
8. Папакін Г.В. До питання опрацювання джерельної бази дослідження українських визвольних змагань 1939-1956 / Г. Папакін // Архіви України. – 2000. – № 1 – 3. – С. 15-21.
9. Вєдєнєєв Д.В. Археографія діяльності спеціальних підрозділів руху українських націоналістів та УПА / Д.В. Вєдєнєєв // Науковий вісник Національної академії СБ України. – 2005. – № 22. – С. 241-249.
10. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВУ), фонд 3833.
11. ЦДАВОВУ**,**ф. 3834.
12. ЦДАВОВУ**,** ф. 3836.
13. ЦДАВОВУ**,** ф. 3837.
14. ЦДАВОВУ, ф. 3838.
15. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ), ф.1.
16. ЦДАГОУ, ф. 57.
17. ЦДАГО, ф. 62.
18. Іщук О. Узагальнення органами КДБ УРСР досвіду боротьби з підпіллям ОУН та УПА: до створення відомчої тематичної колекції архівних документів (1959-1964 рр.) / О. Іщук // З архівів ВУЧУ-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2009. – № 1. – С. 87-119.
19. ГДА СБУ, ф. 13, спр. 372.
20. ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376.
21. ГДА СБУ, ф. 13, спр. 398.
22. Гранкіна О.В. Деяки аспекти джерелознавчого аналізу архівних слідчих справ репресованих у 1920-х – 1950-х рр. у СРСР / О.В. Гранкіна // Український історичний журнал. – 1997. – № 4. – С. 49-57.
23. Шумило Н.Е. Реабилитация жертв политических репрессий в Украине (уголовно-процессуальный анализ) / Н.Е. Шумило. – К., 1993. – 241 с.
24. Білокінь С. Про таємниці мадридського двору / С. Білокінь // Наше минуле. – 1993. – № 1. – С. 17-38.
25. Калакура Я.С. Особливості джерелознавчої критики архівно-слідчих документів / Я.С. Калакура // Архівно-слідчі справи репресованих: науково-методичні аспекти використання : збірник наукових праць. – К., 1998. – С. 19-23.
26. Пшенніков О.М. Проблеми використання архівно-слідчих справ у діяльності Державного архіву Служби безпеки України / О.М. Пшенніков // Архівно-слідчі справи репресованих: науково-методичні аспекти використання : збірник наукових праць. – К., 1998. – С. 29-34.
27. ГДА СБУ, ф. 13.
28. Архів Міністерства внутрішніх справ і Адміністрації Республіки Польща, ф. IX.
29. Вєдєнєєв Д.В. Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецопераций. 1945-1980-ті роки : монографія / Д.В. Вєдєнєєв, Г.С. Биструхін. – К. : К.І.С., 2007. – 568 с.

УДК 355

І.В. Гончаренко

АНАЛІЗ ФОНДІВ ДОКУМЕНТІВ АРХІВІВ З ТЕМИ «НАЦИСТСЬКА ОКУПАЦІЙНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ОСВІТИ НА ТЕРЕНАХ РАЙХСКОМІСАРІАТУ «УКРАЇНА» (1941-1944)»

У статті проаналізовано фонди та документи, що знаходяться в архівах Україн, з теми «Нацистська окупаційна політика у сфері освіти на теренах Райхскомісаріату «Україна» (1941-1944 рр.)».

Ключові слова: *фонди, нормативно-правові акти, документи, джерельна база, Райхскомісаріат «Україна».*

I.V. Goncharenko

ANALYSIS OF THE DOCUMENT COLLECTION OF ARCHIVES ON THE TOPIC «THE NAZI OCCUPATION POLICIES IN THE EDUCATION SECTOR IN THE TERRITORY REICHSKOMMISSARIAT «UKRAINE» (1941-1944)»

The article analyzes the funds and documents that located in the archives of Ukraine on the topic: «The Nazi occupation policies in the education sector in the territory Reichskommissariat «Ukraine» (1941-1944).

Keywords: *foundations, regulations, documents, source base, Reichskommissariat «Ukraine».*

Незважаючи на велику кількість досліджень, центральним предметом яких визначається нацистський окупаційний режим, який був встановлений в Україні в 1941-1944 рр., і донині не маємо повноцінних робіт, у яких функціонування тогочасних освітніх інституцій розглядається під кутом зору їхньої організаційної структури, службової компетенції органів влади, які відповідали за «освіту для українців», взаємин із зовнішнім середовищем, ефективності та доцільності створення. Розуміння саме цих аспектів діяльності місцевого соціуму в умовах гітлерівської окупації дозволяє створити підґрунтя, основу проведення об'єктивного аналізу тогочасних подій. Тому необхідно виявляти, опрацьовувати та вводити до наукового обігу широкий корпус архівних джерел, які досить тривалий час були недоступними дослідникам. Лише останнім часом з'являються подібні дослідження [1].

Емпіричну основу становить широке коло нормативно-правових актів, документація окупаційних органів влади всіх адміністративних рівнів, керівництва закладів професійної освіти, які зберігаються у фондах Центрального державного архіву громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ), Центрального державного архіву вищих органів влади й управління України (далі – ЦДАВОУ), Державного архіву Вінницької обл. (далі – ДАВО), Державного архіву Дніпропетровської обл. (далі – ДАДО), Державного архіву Житомирської обл. (далі – ДАЖО), Державного архіву Запорізької обл. (далі – ДАЗО), Державного архіву Київської обл. (далі – ДАКО), Державного архіву Миколаївської обл. (далі – ДАМО), Державного архіву Полтавської обл. (далі – ДАПО), Державного архіву Рівненської обл. (далі – ДАРО), Державного архіву Херсонської обл. (далі – ДАХО), Державного архіву Черкаської обл. (далі – ДАЧО).

Значна частина оригінальних документів німецьких управлінських структур була знищена під час евакуації установ РКУ. Водночас ці само документи або нормативно-правові акти, які приймалися на їхнє виконання, знаходяться у матеріалах міських та районних управ. Ці документи збереглися порівняно краще. До того ж, їхні кількісні параметри дозволяють скласти уявлення про роботу закладів професійної освіти періоду окупації.

© Гончаренко І.В.

Документи, що перебувають на зберіганні у фондах ЦДАГОУ, фонд 1 «Центральний комітет Комуністичної партії України» та фонд 57 «Колекція документів з історії Комуністичної партії України в період Великої Вітчизняної війни» представлені в більшості доповідними записками партійних органів про становище на окупованій території України, у яких аналізуються спроби як військової влади, так і адміністрації РКУ налагодити освітнє життя, організувати контроль за навчально-виховним процесом і педагогічними кадрами. Але достовірність цих доповідних записок та інших документів досить низька та, до того ж, засмічена партійними штампами та радянськими стереотипами [2].

Значно якісніший вигляд мають документи фонду 57, оскільки у донесеннях та конкретних розпорядженнях німецьких окупаційних органів влади міститься великий пласт інформації [3].

Чималий документальний комплекс із теми зберігається у ЦДАВОУ. Різноманітні за своїм характером та інформативністю історичні джерела, що становлять особливий науковий інтерес для даного дослідження, зберігаються у фондах: КМФ – 8 «Колекція мікрофільмів німецько-фашистських адміністративних закладів, армійських груп і їх тилових охоронних підрозділів, діючих на окупованих Східних територіях», Ф.2077 «Генеральний комісар Волині і Поділля».

Зазначені фонди ЦДАВОУ становлять собою особливе коло архівних джерел, оскільки у розпорядженнях та наказах райхсміністра східних окупованих територій, райхскомісара та генеральних комісарів закладено організаційно-правову базу, на основі якої функціонувала окупаційна адміністрація та регламентувався навчально-виховний процес у закладах освіти. До того ж, у цих фондах відклалися документи німецьких адміністративних установ, які були використані для характеристики гітлерівського окупаційного режиму. Важливо, що документи фондів мають цілісний вигляд. Збереглися майже всі примірники друкованих видань нормативно-правових актів райхскомісара України «Службові повідомлення» («Amtliche Mitteilungen des Reichskommissars für die Ukraine») за 1941-1942 рр., «Центральний бюлетень» («Zentralblatt des Reichskommissars für Ukraine») за 1942-1943 рр., а також окремі примірники «Службових вісників», які видавалися генеральними комісаріатами: «Amtsblatt des Generalkommissars Dnjerpopetrowsk» [4], «Amtsblatt des Generalkommissars Kiew» [5]. А от збірник нормативних актів «Amtsblatt des Generalkommissars fur Wolhynien und Podolien in Luyk» зберігся найкраще. У фонді присутні майже всі його примірники. До того ж, частина з них видавалася в українському варіанті [6].

У документах обласних архівів містяться відомості, які дають можливість простежити регіональні особливості реалізації освітньої політики німецькими місцевими керівниками на управлінському рівні «генеральний комісаріат – гебітскомісаріати».

У ДАВО представлені матеріали чотирьох окупаційних фондів.

У фонді Р-1311 «Вінницька обласна управа, м. Вінниця» зберігаються документи про організацію роботи шкіл у межах Вінницької обл., зразки навчальних планів для учнів I-VII класів, різноманітні звіти керівників закладів освіти. Документи дозволяють скласти уявлення про особливості організації освітнього життя восени 1941 р., участь у цьому процесі органів обласного управлінського рівня [7].

Важлива інформація міститься у фонді Р-1312 «Вінницька міська управа, м. Вінниця». Представлено документацію культурно-шкільного та інших відділів міської управи, серед яких – звіти відділу освіти Вінницької міської управи про роботу закладів освіти, звіти адміністрації закладів освіти про роботу енергетичного, будівельного, фармацевтичного та медичного технікумів, ремісничої школи, списки викладачів та учнівського контингенту, навчальні плани, протоколи засідань випускних екзаменаційних комісій за 1942-1943 рр., положення про учнівство в ремісничих майстернях та артілях, розпорядження генерального комісара округи «Житомир» щодо умов праці та організацію виплати заробітної плати вчителям шкіл, кошториси на утримання фахових шкіл [8].

У фонді Р-1325 «Вінницький медичний інститут, м. Вінниця», представлені відомості про організаційну структуру навчального закладу,

кількість студентів інституту, навчальні плани, програми випускних іспитів, зразки дипломів про закінчення медичного інституту, перелік професорсько-викладацького складу з їхніми науковими ступенями, кошториси утримання викладацького складу та технічного персоналу, службове листування з медичним відділом генерального комісаріату округу «Житомир», розпорядження та накази адміністрації закладу з особових та фінансово-господарських питань періоду 1942-1943 рр. [9].

У справах фонду Ф.Р-1312 «Вінницька міська управа, м. Вінниця» зосереджена інформація про організацію навчально-виховного процесу в цьому закладі освіти: навчальні плани, листування з міською управою, особисті документи студентів, відомості на отримання зарплати із зазначеними в них окладами, заяви студентів про звільнення їх від оплати за навчання [10].

Значний за обсягом і наповненням фактологічний матеріал виявлений у ДАЖО. У фонді Р-1152 «Житомирський гебітскомісаріат» міститься різнопланова інформація щодо сільськогосподарських спеціальних шкіл: навчальні плани, накази, відомості про учнівський та викладацький контингент [11].

Досить інформативно насиченими виявилися фонди з документами періоду гітлерівської окупації, які зберігаються у ДАПО. Серед них слід назвати фонди: Р-2318 «Полтавський педагогічний інститут Відділу народної освіти Полтавської міської управи, м. Полтава Полтавської обл.», Р-2641 «Учбово-виробничі майстерні при Відділі міського господарства, м. Кременчук Полтавської обл.», Р-2644 «Писарівщинський сільськогосподарський технікум Об'єднання науково-дослідних інститутів і установ сільського господарства Полтавської області, с. Писарівщина Диканського р-ну Полтавської обл.», Р-2805 «Зіньківське ремісниче училище Промислового відділу Зінківської сільськогосподарської інспекції, м. Зіньків Зінківського р-ну Полтавської обл.», Р-3078 «Полтавська фельдшерсько-акушерська та зуболікарська школа Відділу освіти Полтавської міської управи, м. Полтава Полтавської обл.», Р-3642 «Хомутецький сільськогосподарський технікум Об'єднання науково-дослідних інститутів і установ сільського господарства Полтавської обл., с. Хомутець Миргородського р-ну Полтавської обл.», Р-3658 «Полтавська сільськогосподарська школа Об'єднання науково-дослідних інститутів і установ сільського господарства Полтавської обл., м. Полтава Полтавської обл.».

Особливий дослідницький інтерес серед документів фондів ДАПО становили книги наказів по закладах освіти, навчальні плани, розклади занять, листування з місцевими органами влади щодо налагодження навчально-виховного процесу, фінансового та матеріально-технічного забезпечення їхнього функціонування, особові справи викладачів та учнів.

Документи, які знаходяться на зберіганні в ДАРО, можна використати для вивчення особливостей функціонування закладів освіти сільськогосподарського та медичного профілів. Наприклад, у справах фонду Р-33 «Рівненська міська управа» можемо віднайти відомості про стан фахових шкіл міста та району, штатні розписи, зразки свідоцтв тих, хто закінчив ці навчальні заклади, списки учнів та викладачів, заяви вступників до навчальних закладів, листи-прохання їхніх батьків, організацію роботи щодо налагодження трудової дисципліни серед учителів [12].

Підготовка середнього медичного персоналу розкривається матеріалами фонду Р-74 «Школа сестер-акушерок». Найбільш важливими для даного дослідження стали списки учениць і викладачів медичної школи, навчальні плани, документи, які надавали право на звільнення від сплати за навчання та стипендіальне забезпечення, а також офіційне листування адміністрації закладу освіти з відділами Рівненської міської управи з організаційно-управлінських та фінансово-господарських питань [13].

Фонд Р-75 «Рівненська фармацевтична школа» унаочнює особливості підготовки спеціалістів для медичної сфери. Серед цих документів – протоколи проведених педагогічних рад, розгляд заяв від абітурієнтів та їхні автобіографії, планування організації навчально-виховного процесу, навчальні плани та розклади занять, списки та посвідчення учнів на 1942/1943 н. р., списки та анкети вчителів школи, листування з відділом освіти Рівненської міської управи з господарських питань, заяви учнів школи щодо звільнення від плати за навчання [14].

Фонд Р-295 «Шпанівська сільськогосподарська школа» репрезентує роботу цього навчального закладу. Аналіз навчальних планів, класних журналів, реєстрів видачі документів про закінчення школи, дипломів випускників, екзаменаційних відомостей, протоколів засідань екзаменаційних комісій та іншої внутрішньої документації закладу освіти дозволяє вивчити особливості підготовки кваліфікованих кадрів для сільського господарства регіону [15].

Дослідницький інтерес документів ДАХО: Р-1501 «Районні управи Херсонщини (ОАФ)» та Р-1942 «Комісар м. Херсона (штадткомісар), м. Херсон Миколаївської обл.» полягає в тому, що вони становили розпорядження окупаційних властей щодо налагодження освітнього життя в регіоні, статистичні дані, доповідні записки про організацію роботи закладів освіти [16; 17].

Документи фондів ДАЧО: Р-1 «Черкаський ветеринарний технікум, м. Черкаси»; Р-52 «Черкаська районна управа, м. Черкаси»; Р-55 «Відділ охорони здоров'я Черкаської районної управи, м. Черкаси»; Р-57 «Відділ освіти і виховання Черкаської районної управи, м. Черкаси» – розкривають управлінсько-розпорядчі аспекти забезпечення роботи закладів ветеринарного, медичного та педагогічного профілів, службової взаємодії між адміністрацією навчальних закладів та органами німецького та місцевого управління.

Особливий інтерес становить фонд Р-36 «Черкаський український педагогічний інститут, м. Черкаси», серед документів якого вдалося віднайти накази з управлінсько-розпорядчої діяльності з організації роботи педагогічного інституту 1941 р. (тобто в період, коли регіон ще перебував у компетенції військової адміністрації) та 1942 р. (у час існування РКУ). Серед ділової документації цього закладу освіти залишилися особові справи студентів (заяви про зарахування, анкетні дані, залікові книжки тощо), навчальні плани, розклади занять, правила проживання студентів у гуртожитку, інші документи, які дозволяють не лише відтворити сам процес організації роботи пединституту, а й унаочнити його існування в період, коли заклад освіти діяв на суто формальному рівні [18].

Підготовку спеціалістів для сільського господарства репрезентує фонд Р-2047 «Уманський сільськогосподарський інститут гебітскомісаріату, м. Умань Київської обл.», який знаходиться в ДАКО. На прикладі документів цього фонду можна пересвідчитися у відкритті вищих навчальних закладів сільськогосподарського профілю восени 1941 р. та поступове переведення його в розряд вищої агрономічної школи, яка готувала фахівців із середньою спеціальною освітою [19].

Фонд Р-2384 «Київський гідромеліоративний інститут генерального комісаріату, м. Київ», який також знаходиться в ДАКО, дозволяє проаналізувати особливості вступних кампаній, організованих в окремих вишах України влітку 1942 р. Серед документів фонду наявні особові справи та екзаменаційні відомості вступників. Немало збереглося й анкетних даних вступників, особистих документів, на основі яких досліджувалися соціальні аспекти функціонування ВНЗ окупаційного періоду [20].

З-поміж документів фонду Р-2356 «Київська міська управа» (ДАКО) немало нормативно-правових актів, які врегульовували освітню сферу. Належали вони як місцевим, так і німецьким органам влади. А документи відділу культури та освіти Київської міської управи дозволяють скласти уявлення про організацію управління й контролю за діяльністю навчальних закладів Києва, в т. ч. й тих, які здійснювали професійну підготовку української молоді [21].

Документи нормативно-правового змісту, які належали військовій адміністрації, можна проаналізувати на прикладі фонду Р-1433 «Запорізька міська управа, м. Запоріжжя Запорізької обл.» (ДАЗО). З-поміж цих документів використовувалися накази військових комендатур, що дислокувалися в регіоні, щодо відкриття та навпаки – відновлення роботи закладів освіти професійного спрямування [22].

Отже, джерельна база з теми «Нацистська окупаційна політика у сфері освіти на теренах Райхскомісаріату «Україна» (1941-1944 рр.)» є досить репрезентативною та дозволяє її детально проаналізувати та дослідити, використовуючи фонди документів архівів України.

Використані джерела

1. Архіви окупації. 1941 – 1944 / Держ. ком. архівів України ; упоряд. Н.Маковська. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 872 с.: іл. (Більше не таємно; Т. 1).

2. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1. Центральний Комітет Комуністичної партії України. Оп. 22. Спр. 118. Отчеты, докладные и объяснительные записки, донесения командиров партизанских отрядов, связных, разведчиков, коммунистов, вышедших из окружения, в ЦК КП (б) У и НКВД УССР о создании и деятельности партизанских отрядов, большевистских и комсомольских организаций, расположении вражеских войск, оккупационном режиме, положении в промышленности и сельском хозяйстве на временно оккупированной немецко-фашистскими захватчиками территории. – 1 грудня 1941. – 28 грудня 1941., 214 арк.

3. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 57. Колекція документів з історії Комуністичної партії України в період Великої Вітчизняної війни. Оп. 4. Спр. 109. Распоряжение рейхскомиссара Украины Коха о создании банков, кинематографии, издательств, типографиях и распоряжении высшего СС и полицейского начальника (командующего жандармерией и службой СД) на временно оккупированной немецко-фашистскими захватчиками территории Украины (перевод с немецких оригиналов, хранящихся в ЦГАОРе УССР). – 12 січня 1942. – 5 травня 1942., 62 арк.

4. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України .Ф. 2077. Генерал-комісар Волині і Поділля, м. Луцьк. Оп. 1. Спр. 10. «Центральный листок рейхскомиссара Украины» № 1 – 35. – 1 травня 1942. – 31 грудня 1942., 150 арк.

5. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Ф. 2077. Генерал-комісар Волині і Поділля, м. Луцьк. Оп. 1. Спр. 20. «Центральный листок рейхскомиссара Украины» № 1 – 20; 22 – 44. – 1 січня 1943. – 26 вересня 1943., 150 арк.

6. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Ф. 2077. Генерал-комісар Волині і Поділля, м. Луцьк. Оп. 1. Спр. 17. «Служебный листок генерал-комиссара Волыни и Подолья в Луцке» № 1 – 19. – 1 січня 1943. – 1 листопада 1943., 110 арк.

7. Державний архів Вінницької області. Ф.Р-1311. Вінницька обласна управа, м. Вінниця. Оп. 2. Спр. 20. Отчет отдела народного образования Винницкой городской управы о работе учебных заведений и культурно-просветительских организаций г. Винницы. – 1 ноября 1942. – 13 мая 1944., 146 арк.

8. Державний архів Вінницької області. Ф.Р-1312. Вінницька міська управа, м. Вінниця. Оп. 1. Спр. 136. Доклад о состоянии медтехникума, учебные планы 1942 – 1943 учебного года, списки и сведения преподавательско-лекторского и обслуживающего состава Винницкого медицинского техникума. – 15 лютого 1942. – 1 лютого 1943., 26 арк.

9. Державний архів Вінницької області. Ф.Р-1325. Вінницький медичний інститут, м. Вінниця. Оп. 1. Спр. 8. Переписка с медицинским отделом генерального комиссариата в г. Житомире о состоянии мединститута; списки преподавательского состава мединститута. – 1942. – 1943., 61 арк.

10. Державний архів Вінницької області. Ф.Р-1312. Вінницька міська управа, м. Вінниця. Оп. 1. Спр. 136. Доклад о состоянии медтехникума, учебные планы 1942 – 1943 учебного года, списки и сведения преподавательско-лекторского и обслуживающего состава Винницкого медицинского техникума. – 15 лютого 1942. – 1 лютого 1943., 26 арк.

11. Державний архів Житомирської області. Ф.Р-1152. Житомирський гебітскомісаріат. Оп. 1. Спр. 151. Список агрономов, агротехников и бригадиров Олевска и Словечно. Материалы сельскохозяйственных школ на оккупированной Украине. – 19 сентября 1942. – 8 января 1943., 4 арк.

12. Державний архів Рівненської області. Ф.Р.-33. Рівненська міська управа. Оп. 2. Спр. 1. Списки фахових шкіл м. Рівне на 1941/42 навчальний рік, та їх штати. – 21 липня 1941. – 2 грудня 1941., 42 арк.

13. Державний архів Рівненської області. Ф.Р-74. Рівненська школа сестер-акушерок при окружному санітарному відділі, м. Рівне Рівненської області. Оп. 1. Спр. 1. Списки учениць школи сестер-акушерок. Листування в фінансових справах. – 31 жовтня 1941. – 20 квітня 1942., 60 арк.

14. Державний архів Рівненської області. Ф.Р-75. Школа фармацевтів шкільного відділу Рівненської міської управи, м. Рівне Рівненської області. Оп. 1. Спр. 1. Чернетки протоколів педагогічних рад фармацевтичної школи. – 7 серпня 1942. – 3 вересня 1942., 12 арк.

15. Державний архів Рівненської області. Ф.Р.-295. Шпанівська середня сільськогосподарська школа, с. Шпанів Рівненського району Рівненської області. Оп. 1. Спр. 2. Протоколы заседаний экзаменационной комиссии. – 1942., 35 арк.

16. Державний архів Херсонської області. Ф.Р-1501. Районні управи Херсонщини (ОАФ). Оп. 3. Спр. 8. Приказы Алешковского гебитскомиссара о запрещении разрушений свободных построек, обязательной учебе детей и др., характеристика политического и культурного положения района; список организаций и руководящих работников организаций с. Голая Пристань. – 1 жовтня 1942. – 15 грудня 1942, 155 арк.

17. Державний архів Херсонської області. Ф.Р-1942. Комісар м. Херсона (штадткомісар), м. Херсон Миколаївської області. Оп. 1. Спр. 19. Доклад и отчет о работе городской управы и вспомогательного управления г. Херсона. – 16 октября 1942. – 12 января 1943., 25 арк.

18. Державний архів Черкаської області. Ф.Р-36. Черкаський український педагогічний інститут, м. Черкаси. Оп. 1. Спр. 1. Накази і доповідна записка директора інституту, вітальні листи українсько-німецьких націоналістів-викладачів та службовців інституту Гітлеру і румунському королю Михаю. – 3 листопада 1941. – 6 грудня 1941, 11 арк.

19. Державний архів Київської області. Ф.Р-2047. Уманський сільськогосподарський інститут гебітскомісаріату, м. Умань Київської області. Оп. 1. Спр. 3. Личные дела студентов, поданные в период немецкой оккупации. – 1942. – 1943, 405 арк.

20. Державний архів Київської області. Ф.Р-2384. Київський гідромеліоративний інститут генерального комісаріату, м. Київ. Оп. 1. Спр. 3. Заяви вступників, що підлягають іспитам на торфомеханічному факультеті. – 3 серпня 1942. – 21 серпня 1942, 8 арк.

21. Державний архів Київської області. Ф. Р-2356. Київська міська управа. оп. 6. Спр. 85. Плани роботи шкіл та гімназій м. Києва. – 1942., 126 арк.

22. Державний архів Запорізької області. Ф.Р-1433. Запорізька міська управа, м. Запоріжжя Запорізької області. Оп. 3. Спр. 1. Распоряжения полевой комендатуры №679 по финансовым вопросам, переписка. – 9 октября 1941. – 26 июня 1942, 45 арк.

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

УДК316.77 (002+004.738.5)

Л.Я. Філіпова

НАУКОВІ ПІДХОДИ КОМУНІКАТИВІСТИКИ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ІНТЕРНЕТДОКУМЕНТНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Характеризується проблемне поле досліджень щодо розвитку інтернетдокументних комунікацій. Аналізуються наукові підходи комунікативістики (інтеракційний та технократичний) з точки зору їхньої адаптації до зазначеної проблематики як її методологічної основи.

Ключові слова: *комунікативістика, інтеракційний підхід, технократичний підхід, наукові дослідження, інтернетдокументні комунікації, інтернетдокумент, інтернеткомунікації.*

L.Y. Filippova

SCIENTIFIC APPROACHES KOMUNIKATYVISTYKY FOR RESEARCH COMMUNICATIONS INTERNETDOKUMENTNYH

The problem field of studies on the development of Internet-documentary communications is characterized. The scientific approaches of the communication study (interactional and technocratic) in terms of their adaptation to the said issue as its methodological framework are analyzed.

Keywords: *communication study, interactional approach, technocratic approach, research, internetdocumentary communication, internetdocuments, internetcommunication.*

Інтернетдокументні комунікації, як явище інтегроване (комунікації: документні, інформаційні, мережеві) у понятійному та змістовному сенсі, є недостатньо вивченим, зокрема в науках про документ. Особливості та специфічні характеристики функціонування інтернеткомунікацій у міжнародному мережевому співтоваристві досліджують фахівці з соціології, культурології, філософії, журналістики, інформатики та ін. У кожній галузі є відповідні галузеві пріоритети та аспекти дослідження цього сучасного явища.

Документні складові інтернеткомунікацій вивчають переважно документознавці та бібліотекознавці, об'єднуючи зазвичай в одне поняття *електронний документ* усі документи, які створені і як електронні аналоги паперового (традиційного) документа, і як самостійні електронні версії. Водночас існує інтернет-документ (синоніми: вебдокумент, онлайн-документ, мережевий документ, віртуальний документ), який відрізняється від простого (лінейного) електронного документа, оскільки його створення та розповсюдження в інформаційному просторі здійснюється завдяки інтернеттехнологіям (вебтехнологіям) та сервісам. Інформаційний обмін в умовах інтернетсередовища трансформується в інформаційно-електронний обмін, тому що інформація функціонує в мережевому співтоваристві тільки в електронному вигляді (аудіо-, відео-, анімаційна, текстова, таблична, графічна тощо), завдяки інтернеттехнологіям, зокрема, мультимедійним технологіям сервісної служби WWW, які в свою чергу базуються на гіпертехнологіях. Тобто інтернетдокументу притаманні властивості інтерактивного обміну інформації, завдяки можливостям вебтехнологій переміщатися

© *Філіпова Л.Я.*

по вбудованих у текст гіперпосиланнях, а також активного втручання в процеси створення та моделювання інтернетдокументів, зокрема розміщених у соціальних мережах (блогів або віртуальних щоденників) [6, 7]. Іншими словами, в інтернетпросторі виникли зовсім нові види документів, серед яких: веб-сторінки, повідомлення у форумах і групах новин по інтересам, електронні листи. Головна особливість усіх цих типів документів – їхня цифрова природа. Їм притаманні не тільки властивості «віртуальності», а й надзвичайна динамічність (місцезнаходження, змісту тощо).

Інтернетдокументні комунікації, таким чином, можна розглядати як узагальнене комплексне поняття, що акумулює в собі складові: *документально-електронні* та *інформаційно-електронні* комунікації, які спрямовані на реалізацію свого «життєвого циклу» в мережевому просторі інтернету.

До методологічних підходів дослідження властивостей та характеристик документальних комунікацій в інтернеткомунікаційному просторі слід віднести базові – наукові підходи комунікативістики (або теорії комунікації). Зазначимо, що в сучасній комунікативістиці виділяється кілька конкретно-наукових підходів до вивчення комунікації, серед них і різні підходи інтеракційного та технократичного характеру. В їхньому арсеналі є й ті, що спрямовані на процеси обміну докуменованої інформації, яка в свою чергу характеризується мінливістю та динамічністю свого контента; а також на – процеси та технічні засоби інформаційного обміну.

У межах інтеракціонізму вчення розділилися у вирішенні питання про те, як пояснити комунікацію – посиланнями на індивідуальну усвідомлену діяльність або як похідну від соціальної структури. Дебати про комунікації в подібних термінах посідають одне з центральних місць у сучасній соціології, психології та культурології. В рамках саме цих наук складалися основні теоретико-методологічні підходи до комунікації та робилися різні спроби примирити об'єктивну структуру та суб'єктивну волю [3].

Зокрема, інтеракційний підхід (Т. Ньюкомб), де комунікація розглядається як взаємодія, надає можливість розглядати суб'єкти комунікації як рівноправні складові, що пов'язані як взаємними очікуваннями та установками, так і спільним інтересом до предмета спілкування. Комунікація розуміється як реалізація цього інтересу за допомогою переданих повідомлень. Ефекти комунікації полягають у зближенні або розбіжності точок зору комунікатора та реципієнта на загальний предмет, що в свою чергу означає розширення чи звуження їхніх можливостей взаєморозуміння та співпраці. Такий погляд на комунікацію ставить у центр уваги досягнення згоди між суб'єктами комунікації, встановлення рівноваги в системі взаємних установок [1, 3].

Цей підхід, на наш погляд, можна застосувати до вивчення інтернетдокументних комунікаційних процесів вибірково, тому що не всі учасники інтернеткомунікацій є прогнозованими. Наприклад, у ланцюжку: комунікатор (створювач інтернетдокумента) – повідомлення (текст інтернетдокумента) – носій повідомлення (інтернетінструментарій) – приймач-реципієнт (користувач) – зворотний зв'язок як «приймача-реципієнта» може виступити будь-який непрогнозований користувач мережі Інтернет, що знаходиться у будь-якій точці світу. Користувач може бути випадковим і таким, у якого відсутня мотивація та спільний інтерес до предмета спілкування, і не слід очікувати від нього зворотного зв'язку та прагнення до взаєморозуміння та співпраці. Користувач може бути й дуже зацікавленим, мотивованим, який має інтерес до предмета спілкування та реалізує зворотний зв'язок через різні інтернетсервіси: чати, форуми, електронну пошту тощо. Тобто стабільно контрольованою така комунікація може бути тільки з одного боку – комунікатора (створювача інтернетдокумента).

Водночас слід зазначити особливості процесів комунікації в групах, організаціях та інших соціальних системах, які мають конкретні вимоги. У науковому напрямку – символічний інтеракціонізм (Г. Блумер; Д.Г. Мід), в якому керування – це не просто реакція, а суб'єктивна свідомість і спрямованість на інших, а взаємодії між людьми розглядаються як безперервний діалог, у процесі якого вони спостерігають, осмислюють наміри один одного і реагують на них, – можна знайти наукове обґрунтування професійних комунікацій в інтернеті. На прикладі конкретних професійних груп, які об'єднані освітніми цілями дистанційного на-

вчання або підвищення кваліфікації, інтеракційний підхід реалізується багатоаспектно, він може стати науковим підґрунтям для пояснення як окремих елементів такої комунікації, так і їхньої системної сукупності.

Зазначимо, що інтеракціонізм є теоретичною альтернативою біхевіоризму, згідно з яким соціальна комунікація найчастіше розглядалася в контексті загальнотеоретичних побудов біхевіоризму, що зводив її до прямого впливу повідомлень комунікатора на реципієнта, де останній виступав лише як об'єкт. Біхевіористський підхід, згідно з яким поведінка людей – це пасивна реакція, найімовірніше, не є прийнятним для дослідження контентних елементів інтернетдокументних комунікацій, оскільки утворювання будь-яких інтернетдокументів (у т. ч. у складі веб-сайтів) завжди спрямовано на певну аудиторію користувачів інтернету, на зворотний зв'язок із ними.

Комунікаційні переваги мережі Інтернет, на думку фахівців, полягають саме у наростаючих темпах зростання аудиторії інтернету, а також у високій швидкості передачі даних; глобальних характеристиках мережі, що не мають територіальних, державних кордонів; «свободу слова»; анонімності в інтернеті; великому географічному проникненні мережі Інтернет. Головними проблемами інтернету вважаються перенасичення інформації, доступність розміщення інформації в інтернеті тощо [4].

Технократичний підхід до вивчення комунікації, обумовлений підвищенням ролі технічних засобів комунікації в розповсюдженні знань, представлений концепцією технологічного детермінізму. Найвідомішою з концепцій цього напряму стала теорія інформаційного суспільства (Д. Белл), яка розглядала сучасні технічні засоби інформації як важливий стимул та джерела соціального розвитку. Явною ознакою такої трансформації стає підвищення значення вищої освіти та знань, які перетворюються на ключове джерело нововведень і основу соціальної організації та техноструктури (Дж. Гелбрейт) [1, 3]. Тобто досліджується вже новий тип цивілізації, який характеризується прискореною автоматизацією та комп'ютеризацією процесів виробництва й управління, новими технічними системами отримання, переробки, передачі та зберігання інформації, інтелектуалізацією виробничої діяльності, інформатизацією всіх сфер суспільного життя, зміною соціальної структури суспільства тощо. Нові системи зв'язку, здатні в мить передавати інформацію практично в необмеженому обсязі на будь-яку відстань, кардинально змінюють суспільство, ведуть до принципово нового стану культури і цивілізації.

У рамках технократичної парадигми отримала свій розвиток і математична теорія комунікації (К. Шеннона, У. Уівера), заснована на загальній теорії систем (Л. фон Берталанфі) [1]. Саме на її базі формулювалися теорії комунікації в організаціях, згідно з якими керування представлялося як діяльність, спрямована на виготовлення, передачу та збереження інформації в рамках різних організаційних структур. Зазначимо, що подолання механістичності формалізовано-технократичного підходу було пов'язано з інтеракційним підходом дослідження комунікації, який значно більшою мірою враховує роль людини як суб'єкта комунікації.

Підкреслимо, що дослідження документних інтернеткомунікацій не можна обмежувати тільки інтеракційним підходом, оскільки він не торкається особливостей технічних комунікацій, які значно впливають на сучасний комунікаційний процес (як обмін інформацією, як спілкування) за багатьма параметрами. Тому важливо звертатися й до технократичних теорій, які обмежують поняття комунікації процесами виробництва, передачі й обробки інформації, а також використовуваних при цьому технічних засобів. Це є досить впливовими факторами, які також не можна ігнорувати.

Сучасний етап інформатизації суспільства тісно пов'язаний з інтернеткомунікаціями, які ще недостатньо досліджували з точки зору наукових підходів комунікативістики з метою визначення загальних та особливих тенденцій розвитку в них документованої інформації; виявлення переваг або недоліків; перспективних напрямів удосконалення. Взагалі, інтернет є досить складним явищем (ніким не керованим); це сукупність технічних, функціональних, інформаційних, соціальних, економічних, юридичних компонентів, які забезпечують існування, формування та діяльність індивідуальних і групових користувачів, що становлять аудиторію інтернету.

Використані джерела

1. Василик М.А. Наука о коммуникации или теория коммуникации? К проблеме теоретической идентификации / М.А. Василик // Актуальные проблемы теории коммуникации : сб. науч. тр. – СПб. : Изд-во СПбГПУ, 2004. – С. 4-11.
2. Законы теории коммуникации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://its-journalist.ru/Articles/zakony_teorii_kommunikacii_chast._2.html. – Загл. с экрана.
3. Основы теории коммуникации / под ред. М.А. Василика. – М., 2003. – С. 78-97.
4. Коммуникативные практики в современном обществе : сб. статей / под ред. В.В. Васильковой, И.Д. Демидовой. – СПб. : Скифия принт, 2008. – С.180-195.
5. Социальная коммуникация в современном мире : коллект. моногр. / под ред. А.А. Деркача, Е.Б. Перелыгиной. – М. : Альтекс, 2004. – 372 с.
6. Філіпова Л.Я. Документально-електронні комунікації в умовах інформатизації освіти / Л.Я. Філіпова // Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття : матер. II Міжнар. наук.-практ. конфер. – Одеса : ОНПУ, 2009. – С. 18-20.
7. Філіпова Л.Я. Інтеракційні та технократичні підходи комунікативістики у дослідженнях Інтернет-документних комунікацій / Л.Я. Філіпова // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф, Харків, 8-9 грудня 2011 р. – Харків : ХДАК., 2011. – С. 230-232.
8. Філіпова Л.Я. Інформаційна парадигма соціальної комунікації (огляд наукових підходів і концепцій) / Л.Я. Філіпова // Вісник ХДАК : зб. наук. пр. Вип. 39/ ХДАК. – Харків : ХДАК, 2013. – С. 79-86.

УДК 316.776

Ю.І. Палеха, Н.В. Мурейко

РОЛЬ ДОКУМЕНТАЛЬНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ КОМУНІКАЦІЙ У РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Подано авторське бачення сутності документально-інформаційних комунікацій; розкрито особливості їхньої еволюції, основні складові та зміст кожної з них. Наводяться алгоритми щодо ефективного функціонування документно-комунікаційної системи й аргументована необхідність виваженого розгляду зазначених комунікацій у навчальному процесі.

Ключові слова: *документально-інформаційна комунікація, комунікативний процес, документно-комунікаційна система, соціальні інститути, інформаційні технології.*

Y.I. Paleha N.V. Mureyko

THE ROLE OF DOCUMENTARY INFORMATION COMMUNICATIONS IN SOCIAL DEVELOPMENT

The article gives the author's vision (which is used in the tution process) as for the essence of documentary and informational communications; there are revealed the features of their evolution, its basic components, analyzing the content of each of the components, given the algorithms as for the efficient documentary and communication system, and argued the need for a careful consideration of these communications in the studying manual.

Keywords: *communicative process, social institutions, information tech-nology, documentary and communication system, essence of documentary and informational communications, given the algorithms, studying manual*

© Палеха Ю.І., Мурейко Н.В.

Використані джерела

1. Василик М.А. Наука о коммуникации или теория коммуникации? К проблеме теоретической идентификации / М.А. Василик // Актуальные проблемы теории коммуникации : сб. науч. тр. – СПб. : Изд-во СПбГПУ, 2004. – С. 4-11.
2. Законы теории коммуникации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://its-journalist.ru/Articles/zakony_teorii_kommunikacii_chast._2.html. – Загл. с экрана.
3. Основы теории коммуникации / под ред. М.А. Василика. – М., 2003. – С. 78-97.
4. Коммуникативные практики в современном обществе : сб. статей / под ред. В.В. Васильковой, И.Д. Демидовой. – СПб. : Скифия принт, 2008. – С.180-195.
5. Социальная коммуникация в современном мире : коллект. моногр. / под ред. А.А. Деркача, Е.Б. Перелыгиной. – М. : Альтекс, 2004. – 372 с.
6. Філіпова Л.Я. Документально-електронні комунікації в умовах інформатизації освіти / Л.Я. Філіпова // Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття : матер. II Міжнар. наук.-практ. конфер. – Одеса : ОНПУ, 2009. – С. 18-20.
7. Філіпова Л.Я. Інтеракційні та технократичні підходи комунікативістики у дослідженнях Інтернет-документних комунікацій / Л.Я. Філіпова // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф, Харків, 8-9 грудня 2011 р. – Харків : ХДАК., 2011. – С. 230-232.
8. Філіпова Л.Я. Інформаційна парадигма соціальної комунікації (огляд наукових підходів і концепцій) / Л.Я. Філіпова // Вісник ХДАК : зб. наук. пр. Вип. 39/ ХДАК. – Харків : ХДАК, 2013. – С. 79-86.

УДК 316.776

Ю.І. Палеха, Н.В. Мурейко

РОЛЬ ДОКУМЕНТАЛЬНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ КОМУНІКАЦІЙ У РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Подано авторське бачення сутності документально-інформаційних комунікацій; розкрито особливості їхньої еволюції, основні складові та зміст кожної з них. Наводяться алгоритми щодо ефективного функціонування документно-комунікаційної системи й аргументована необхідність виваженого розгляду зазначених комунікацій у навчальному процесі.

Ключові слова: *документально-інформаційна комунікація, комунікативний процес, документно-комунікаційна система, соціальні інститути, інформаційні технології.*

Y.I. Paleha N.V. Mureyko

THE ROLE OF DOCUMENTARY INFORMATION COMMUNICATIONS IN SOCIAL DEVELOPMENT

The article gives the author's vision (which is used in the tution process) as for the essence of documentary and informational communications; there are revealed the features of their evolution, its basic components, analyzing the content of each of the components, given the algorithms as for the efficient documentary and communication system, and argued the need for a careful consideration of these communications in the studying manual.

Keywords: *communicative process, social institutions, information tech-nology, documentary and communication system, essence of documentary and informational communications, given the algorithms, studying manual*

© Палеха Ю.І., Мурейко Н.В.

Економіка XXI ст. перетворюється на систему, що функціонує на основі комунікацій, під якою розуміємо обмін інформацією, знаннями, інтелектуальною власністю. Особливої ваги комунікація набуває в суспільстві, що глобалізується. Останнє характеризується воістину революційним розвитком інформаційних технологій, які використовуються на всіх рівнях, у всіх сферах, галузях, територіальних і часових просторах соціального управління.

Сьогоднішній рівень документально-інформаційного забезпечення діяльності підприємств залежить не тільки від наявності інформаційних ресурсів, а й від можливостей упровадження інновацій, упорядкування інформаційних потоків, розбудови системи керування документаційними процесами підприємства, від вирішення проблем його ефективної інформаційної взаємодії з суб'єктами ринку.

Проблеми теорії комунікації активно розробляються в сучасній науці. Водночас до теперішнього часу особливостям документально-інформаційних комунікацій у них приділяється недостатня увага як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

Метою статті є аналіз процесів еволюції засобів передання інформації та її носіїв, дослідження процесу документально-інформаційної комунікації, його основних сфер, побудови документно-комунікаційної системи.

Загальновідомо, що для того, щоб глибоко та всебічно осягнути сутність і значення будь-якого суспільного явища та його дефініції, потрібно повернутися до витоків цього явища, зрозуміти первісне його визначення, вивчити основні етапи його розвитку й усвідомити його сьогоднішнє фахове тлумачення.

В еволюційному розвитку людини та соціуму фігурують такі взаємопов'язані поняття як сприйняття, розуміння, мова й документ. Дійсно, без сприйняття не було б розуміння, без розуміння не розвинулася би мова, без документа мова б не вдосконалювалася. Мірою того, як уявлення про навколишній світ розширювалось, а промисловий досвід збагачувався, усний спосіб передачі інформації поступово ставав недостатнім. Недоліки нефіксованого способу передачі інформації, неможливість зберігання її в просторі та часі поставили людство перед необхідністю побудови документально-інформаційних комунікацій, тобто фіксування інформації на матеріальних носіях, що здатні тривалий час зберігати її.

Процес еволюції засобів документально-інформаційних комунікації можна подати у вигляді ланцюга: предмет – його зображення – малюнок – ідеограма – силабічний знак – літера – бінарний код.

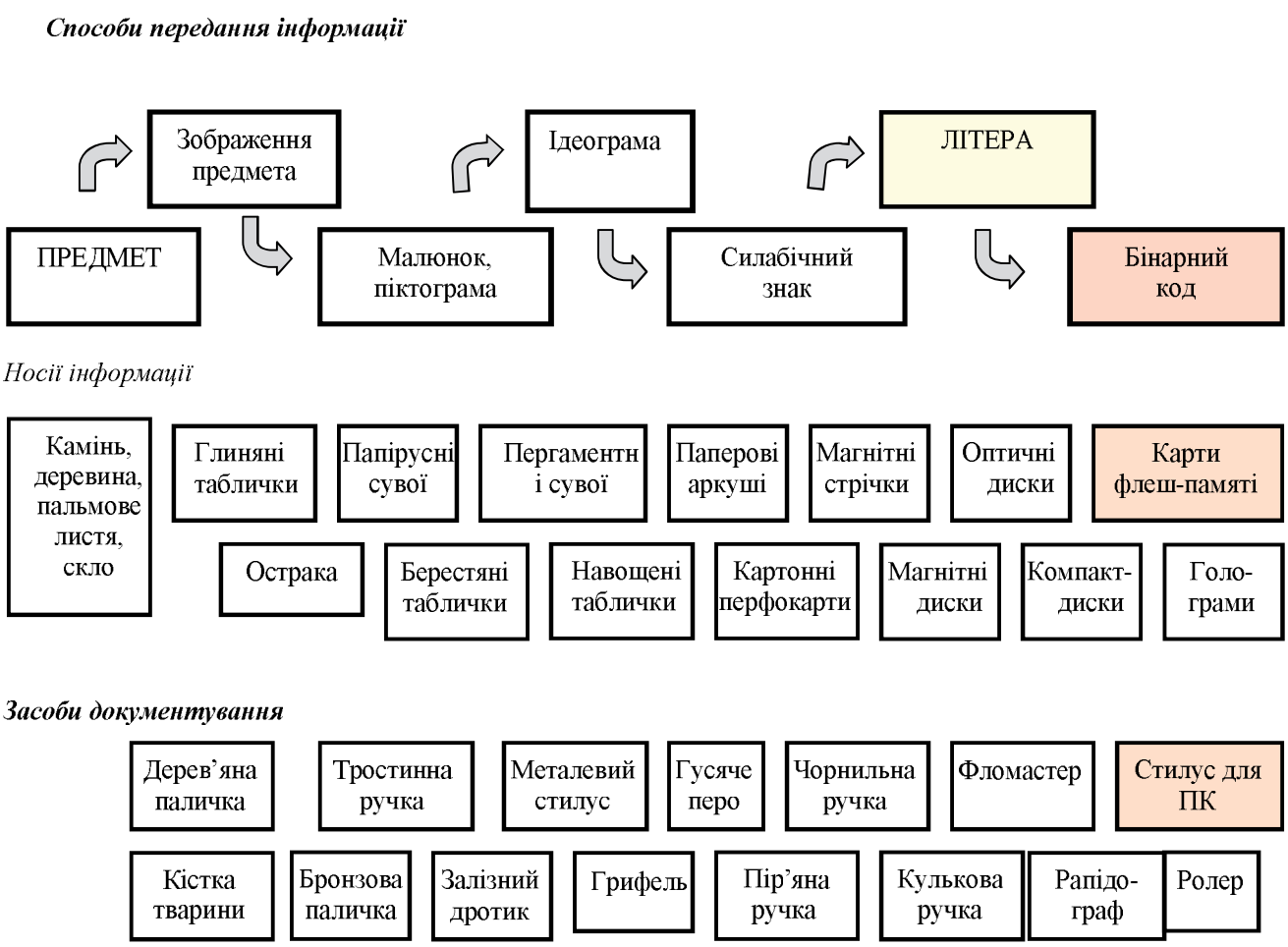

Рисунок 1. **Процес еволюції способів, носіїв і засобів передання документальної інформації *[авторська розробка]***

На *рис. 1* умовно подано розвиток способів комунікації, починаючи від періоду з досить умовною назвою – «предметне» письмо – та завершуючи буквенно-звуковим. Потяг до вдосконалення комунікації, способів і засобів передачі інформації, як наголошує знаний документознавець доктор історичних наук проф. С.Г. Кулешов, майже ніколи не порушувався, бо «кожен носій інформації перед своєю кончиною готував своїх послідовників» [1].

Документально-інформаційна комунікація, як зазначає у посібнику проф. І.М. Ломачинська, – це «комунікація, опосередкована документами в соціумі, що побудована на їхньому обміні між двома або більше споживачами інформації. У своїй основі процес документально-інформаційної комунікації становить процес руху інформації в ланцюзі комунікант – комунікат (канал) – реципієнт (одержувач)» [2].

Авторська модель документально-інформаційної комунікації подана на *рис 2.*

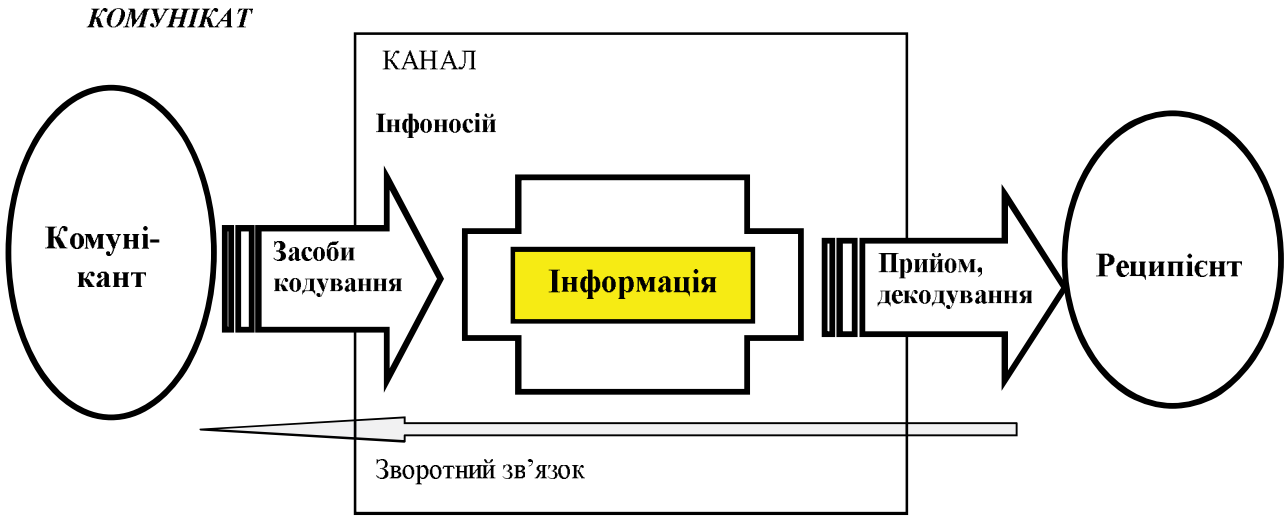

Комунікант – відправник інформації.

Інфоносій – матеріальний носій (для традиційних) чи файл (для електронних) документів.

Канал – шлях, по якому передається інформація (традиційна пошта), телекомунікаційний канал (електронні засоби зв'язку, інтернет тощо).

Комунікат – медіапростір, мережеве середовище для передавання, випромінювання та/або приймання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків чи повідомлень будь-якого роду проводовими, радіо, оптичними або іншими електромагнітними системами.

Реципієнт – одержувач інформації.

Кодування – певні мови, якими представлено зміст інформації.

Декодування – розшифрування коду, що може вимірюватися від 0 до 100%.

Рисунок 2. **Модель документально-інформаційної комунікації [авторська розробка]**

Мета комунікації, як відомо, – це передача знань, емоцій, вольових стимулів від комуніканта до реципієнта, тому умовно можна сказати, що в документах, як і в повідомленнях, містяться знання, емоції, вольові дії. Водночас у документі (як і в повідомленні), як формі існування інформації, знаходиться тільки набір сигналів, знаків, що можуть стати знанням у свідомості реципієнта. Тому правильним є твердження проф. Г.М. Швецової-Водки: у документі немає знань (емоцій, вольових дій), а є тільки інформація, яка є результатом комунікації, тобто тим, що одержує реципієнт, і поки він не одержить інформацію (не ознайомиться з документом), не можна сказати, що комунікація відбулася й що документ виконав своє призначення [3].

Документ сприймається споживачем інформації (реципієнтом) як певна річ, матеріальний об'єкт, який для нього є джерелом інформації. Не завжди в його уяві документ пов'язується з особою комуніканта, який розпочав комунікаційно-інформаційний процес. Із позиції реципієнта документ може сприйматися також як повідомлення, тобто як сукупність сигналів, знаків, що потребують декодування та мають перетворитися на знання, емоції, вольові дії в свідомості людини, яка їх сприймає.

У процесі документально-інформаційної комунікації відтворюється складний, діалектичний взаємозв'язок між поняттями *інформація* та *знання,* тобто між відомостями, які становлять зміст повідомлення, що потребує декодування та може перетворитися на знання, котрі являють собою сукупність навичок, необхідних для діяльності в будь-якій сфері. Із загалу документально-інформаційних комунікацій соціуму можна виділити комунікації, що відбуваються як у базових сферах життя суспільства, так і в господарській (економічній), фінансовій, праводіловій та природничій сферах *(рис. 3).*

Рисунок 3. **Сфери документально-інформаційних комунікацій** ***[авторська розробка]***

Кожну з зазначених сфер документально-інформаційних комунікацій комунікацій у свою чергу можна поділити на підвиди. Наприклад, до комунікацій у базових сферах належать: законодавчі, політичні, військово-оборонні, праводілові, наукові, освітянські, соціокультурні та комунікації в сфері охорони здоров'я *(рис. 4)*.

Рисунок 4. **Основоположні базові сфери документально-інформаційних комунікацій** ***[авторська розробка]***

Праводілові документально-інформаційні комунікації, як це видно з *рис. 5*, відбуваються в судовій, нотаріальній, цивільно-реєстраційній, кримінально-процесуальній, кримінально-виконавчій та сфері адміністративного права.

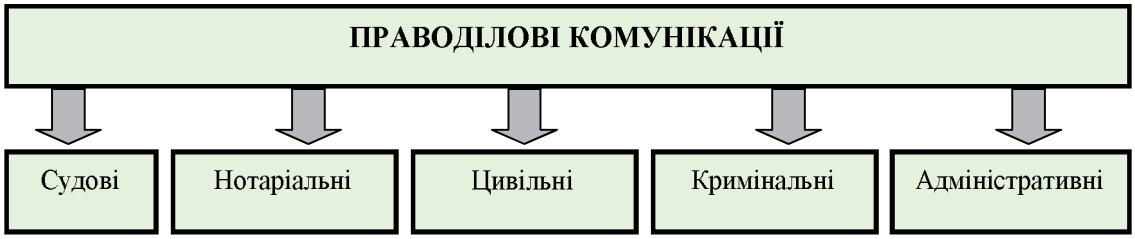

Рисунок 5. **Сфери праводілових комунікацій**

Серед комунікацій у господарській (економічній) сфері можна виділити комунікації у виробничій сфері (на будівництві, в машинобудуванні, на транспорті, в аграрному та енергетичному секторах, в житлово-експлуатаційних установах тощо). Серед документальних комунікацій у невиробничій сфері – комунікації у фінансових установах, банках, внутрішній та зовнішній торгівлі, митних установах. Фінансові комунікації також різнопланові: сюди відносяться банківські, фінансові комунікації, комунікації в страхових товариствах, ломбардах тощо.

До природничого блоку комунікації, як підсистеми більш широкої системи інформаційних комунікацій, можна віднести комунікації в екологічній, картографічній, геодезичній, гідрологічній, ґрунтознавчій, метеорологічній галузях знань, що забезпечують суспільний розвиток.

Функціонування процесу документальних комунікацій у кожній сфері життя суспільства опікує міжнародна (глобальна) та загальнонаціональна документно-комунікаційна система, яка являє собою сукупність генералізаційних, транзитних і термінальних інститутів, що сполучені між собою та суспільством відповідними документально-інформаційними каналами *(рис. 6)*.

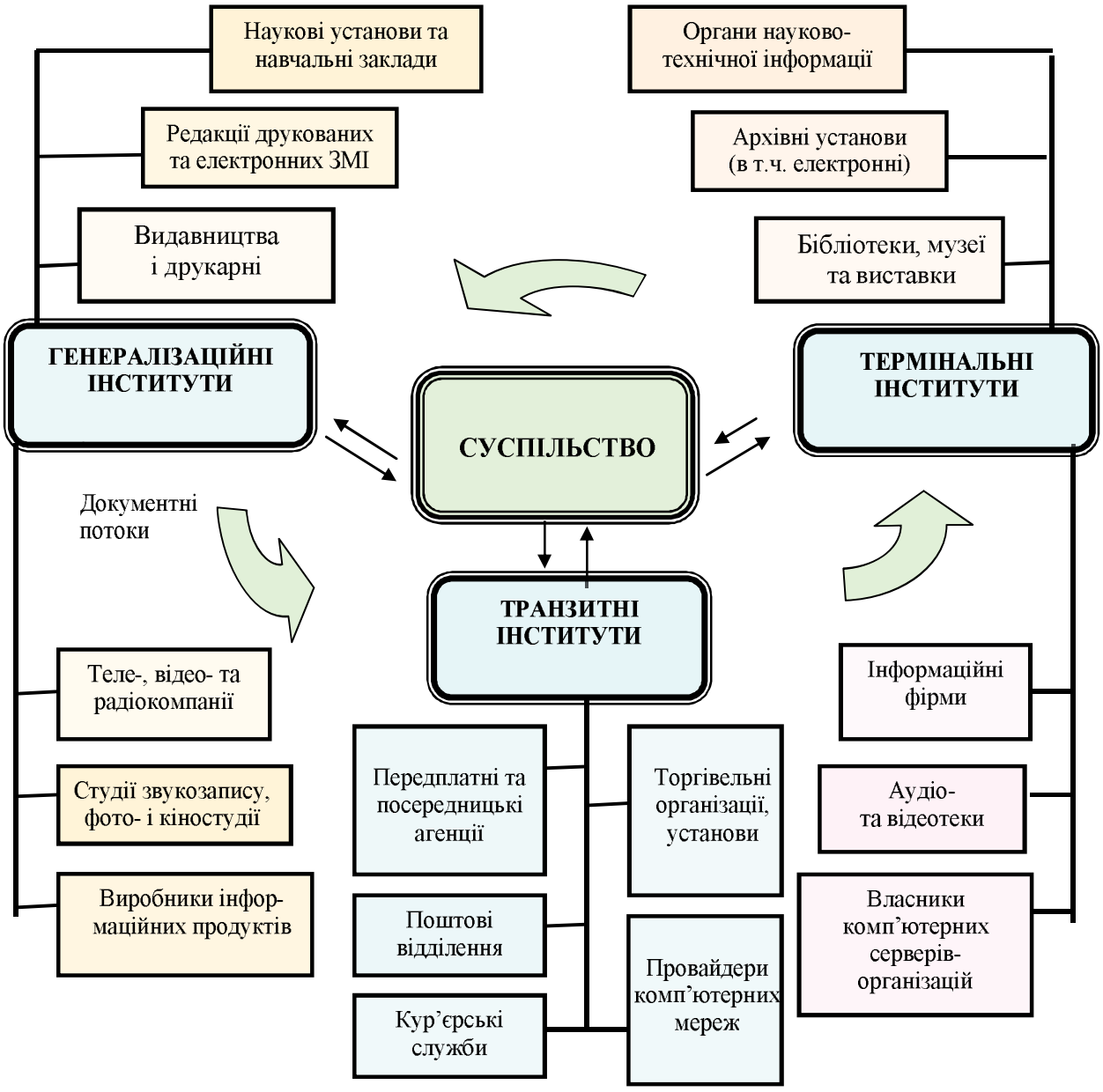

Рисунок 6. **Складові документно-комунікаційної системи**
[авторська розробка]

Зазначена схема відповідає закону документаційного супроводу соціальних комунікацій, сформульованого проф. Ю.М. Столяровим: «Кожна соціальна комунікація обов'язково опосередковується документом і всі соціальні інститути за своєю сутністю є документними, оскільки кожен з них зайнятий або виробництвом, або транспортуванням, або одержанням, обробкою та зберіганням документа, наданням його користувачам тощо» [4]. Інакше кажучи, документно-комунікаційна система є сукупністю всіх документів, усіх споживачів документально зафіксованої інформації та всіх відносин між ними, обумовлених як внутрішніми властивостями системи, так і зовнішнім середовищем та умовами її суспільного функціонування. Вона забезпечує створення, аналітико-синтетичну обробку, зберігання, розповсюдження та використання документів як носіїв соціальної інформації.

Запропонована схема наочно демонструє безперервність роботи документно-комунікаційної системи, своєрідного «вічного двигуна», виділяючи в ній складові частини, та головну системоутворюючу складову – суспільство (користувачів), яке активним чином впливає на діяльність усієї системи. Про цей взаємозв'язок говорять показані на схемі взаємоспрямовані вектори від «суспільства» до відповідних інститутів і від них до «суспільства».

Складові документно-комунікаційної системи є невідривними, що створює необхідні передумови для здійснення будь-якого моніторингу (бібліографічного, статистичного та ін.) тих процесів, що відбуваються у документально-інформаційному забезпеченні діяльності установ.

Сьогодні, як ніколи, перед науковцями стоїть завдання виваженого розгляду завдань, форм і методів документально-інформаційного забезпечення діяльності установ, яке залежить не тільки від наявності відповідних документних ресурсів, а й від можливостей упровадження інформаційних інновацій, упорядкування інформаційних потоків установ, від вирішення проблем їхньої ефективної інформаційної взаємодії з іншими суб'єктами ринку.

Використані джерела

1. Кулешов С.Г. Документознавство: Історія. Теоретичні основи / С.Г. Кулешов. – К., 2000. – С. 284.

2. Ломачинська І.М**.** Документально-інформаційні комунікації в системі соціальних комунікацій : навч. посіб. для дистанційного навчання / І.М. Ломачинська; за наук. ред. проф. Т.Г. Горбаченко. – К. : Університет «Україна», 2008. – С. 250.

3. Швецова-Водка Г.Н. Документ в свете ноокомунологии : научно-практическое пособ. / Г.Н. Швецова-Водка. – М. : Литера, 2010. – С. 284.

4. Столяров Ю.Н. Документальный ресурс : учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед. / Ю.Н. Столяров. – М. : МГУК. – 2001. – 218 с. .

5. Палеха Ю.І. Документально-інформаційні комунікації : навч. посіб. / Ю.І. Палеха, Н.В. Мурейко, О.Г. Оксіюк. – К. : Ліра-К., 2014. – 374 с.

УДК 347.78:347.77:343.53

В.М. Зуб, М.М. Дем'яненко

ПЛАГІАТ: ЙОГО РІЗНОВИДИ ТА ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ

У статті розглядаються явище плагіату, його різновиди, специфіка проявів. Аналізується вітчизняне законодавство у сфері захисту інтелектуальної власності та авторських прав, а також наявний арсенал заходів з виявлення та протидії плагіату.

Ключові слова: *плагіат, плагіатор, види плагіату, авторське право.*

V.M. Zub, M.M. Demyanenko

PLAGIARISM: TYPES AND COUNTERMEASURES

The article deals with phenomenon of plagiarism. Its types and main symptoms are regarded. Specifics of national legislation for protection of intellectual property and copyright as well as actual set of measures to detect and deter plagiarism.

Keywords: *plagiarism, plagiarist, types of plagiarism, copyright.*

Усе частіше, в повсякденному лексиконі спостерігається вживання терміна *плагіат* (від лат. *plagio – викрадати*), а в основному – звинувачення в його використанні. І справді, важко не погодитися з популярністю плагіату в сучасному суспільстві, а найбільш широкою сферою його використання є творчість: наукова, літературна, художня, музикальна та ін. Однією з основних причин його популярності є той факт, що сьогодні значною мірою розвивається творча діяльність, як засіб демонстрації власних творчих здібностей, таланту, потенціалу, проте, за умов високої конкуренції, окремі особистості воліють привласнити чужий продукт. А сам плагіат можна визначити як діяльність, що направлена на незаконне привласнення авторства іншої особи.

Перші прояви плагіату трапляються саме в літературному жанрі ще в ранньому середньовіччі, хоча існує думка, що «Проблема плагіату в літературі, тобто літературної крадіжки, існує рівно стільки, скільки і сама література» [1, 282], пізніше плагіат продовжує активно використовуватися в різних сферах творчої, в т. ч. і наукової діяльності, та навіть серед відомих науковців та державних діячів.

Попри наявність кількох визначень, поняття плагіату закріплене на законодавчому рівні в ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права», в якій плагіат як одна з форм порушення авторського права і суміжних прав визначається як «оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору» [2]. Окремі аспекти цивільно-правового захисту інтелектуальної власності, авторського права і суміжних прав та відповідальність за їхнє порушення, зокрема і за плагіат, визначено зокрема у ст. 41 та ст. 54 Конституції України, ст. 52 згаданого вище Закону, ст. 431 і 432 та інших нормах Цивільного кодексу України, ст. 512 Кодексу України про адміністративні правопорушення, ст. 69 Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р., в якій також дається визначення плагіату, щоправда академічного «оприлюднення (частково або повністю) наукових результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження та/або відтворенню опублікованих текстів інших авторів без відповідного посилання» [3]. Зауважимо, що вітчизняним законодавством передбачена також і кримінальна відповідальність за даний злочин, наприклад, у ст. 176 Кримінального кодексу України зазначено: «Незаконне відтворення, розповсюдження творів науки,

© Зуб В.М., Дем'яненко М.М.

літератури і мистецтва, комп'ютерних програм і баз даних, а так само незаконне відтворення, розповсюдження виконань, фонограм, відеограм і програм мовлення, їх незаконне тиражування та розповсюдження на аудіо- та відеокасетах, дискетах, інших носіях інформації, або інше умисне порушення авторського права і суміжних прав, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі, караються штрафом від двохсот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією та знищенням всіх примірників творів, матеріальних носіїв комп'ютерних програм, баз даних, виконань, фонограм, відеограм, програм мовлення та знарядь і матеріалів, які спеціально використовувались для їх виготовлення» [4]. Хоча в цьому випадку спостерігається юридична колізія, оскільки як Кримінальним, так і Цивільним кодексами передбачено відповідальність саме за порушення авторського права та суміжних прав, та не дається конкретного визначення плагіату, тоді як у Законі плагіат розглядається як один із видів порушення авторського права та суміжних прав. Тобто існує необхідність уточнення змісту даного поняття, оскільки плагіат має певні спільні риси, наприклад, з «піратством» або співавторством та конкретної відповідальності за його застосування. Але водночас можемо констатувати, що на сучасному етапі в Україні за плагіат навіть до кримінальної відповідальності не притягують.

Масштаби використання плагіату останнім часом породжують необхідність його постійного вивчення, з метою його виявлення та подальшого запобігання. Значна кількість праць з дослідження плагіату належить і українським науковцям. Серед яких можемо відмітити роботи авторів: Г.О. Сляднєва, А.В. Кирилюк, Г.О. Ульянова, М.О. Мінц, І.В. Порало – переважно досліджують плагіат як соціальне явище; Ю.Л. Булаховська, Ю.Ю. Симонян – літературний плагіат; Ю.Б. Михайловський, Ю.А. Коцюк, І.В. Шостак, Л.А. Лупаренко, Т.Е. Лихачова, П.І. Репешко – виявлення та протидія плагіату, зокрема в науковій діяльності, та інші дослідники, які у своїх працях приділяють увагу окремим аспектам цього явища.

Широке застосування плагіату не в останню чергу пов'язане зі стрімким розвитком інформаційних технологій, коли доступ до безлічі творів (наукових, літературних тощо) можна отримати, «зайшовши» в інтернет. Проте, найбільш вираженою суспільною групою – плагіаторами є студенти. І для цього існує низка причин: по-перше, це постійний брак часу, який змушує студентів вдаватися до певного роду «хитрощів», що допомагають виконати роботу вчасно; по-друге, вільний доступ до інтернету (де можна знайти матеріали, що відповідають їхній темі), наявність комп'ютерної техніки та добре володіння нею; по-третє, той факт, що у викладачів не має фізичної змоги перевіряти всі подані роботи на наявність у них плагіату (хоча певні позитивні зрушення в цьому аспекті все ж спостерігаються). На цьому наголошує також І.В. Порало, зазначаючи: «...акти порушень авторського права, правил професійної етики, норм вищої школи частішають щодня, і це проблема не локальна, її масштаби відчуває вся світова спільнота. Але найбільш вразливою до плагіату сферою залишається вища освіта» [9, 89]. Така ситуація характерна не лише для України, навіть у Гарвардському університеті (США) мав місце скандал у зв'язку з чисельними випадками плагіату з боку студентів. Більшість наукових робіт практично повністю ідентичні [1, 278].

Водночас, окремі ВНЗ в Україні почали робити перші кроки для протидії плагіату. Наприклад, викладачі Національного авіаційного університету розробили програму порівняльного аналізу електронних текстів, такий досвід успішно переймають і інші українські виші, наприклад, з 2010 р., після попереднього тестування, система Anti-Plagiarism використовується у Хмельницькому національному університеті для перевірки результатів дипломного проектування. Практичне застосування системи показало такі результати: в перший рік застосування було виявлено до 30% випадків плагіату, на другий рік – 2-3 %, на третій рік – поодинокі випадки, що свідчить про відчутний ефект підвищення якості результатів дипломного проектування [6, 163].

Проте, коло «плагіаторів» не обмежується лише студентами, як і не можна звинувачувати всіх студентів у використанні плагіату. Для прикладу наведемо кілька гучних випад-

ків виявлення плагіату в наукових роботах провідних державних діячів зарубіжних країн. Політик, міністр оборони ФРН Карл-Теодор цу Гуттенберг захистив 2007 р. дисертацію, але згодом виявилося, що робота містить плагіат. Скандал здійнявся після того, як професор юриспруденції Андреас Фішер-Лескано (Andreas Fischer-Lescano) знайшов у тексті вісім місць, де міністр, цитуючи інші публікації, не ставить посилання на джерела. Але після детальної перевірки виявилося, що таких місць набагато більше. Ішлося про випадки дослівного запозичення цитат із робіт інших авторів. Пізніше міністр подав у відставку з уряду [5]. Президент Угорщини Пал Шмітт 2012 р. також був звинувачений у плагіаті при написанні докторської дисертації від 1992 р., після чого оголосив про відставку. Звинувачення в плагіаті були адресовані також президенту Німеччини Крістіану Вульффу, прем'єр-міністрові Румунії Віктору Понті та ін.

Щоправда, і в Україні ситуація далеко не краща. Серед останніх гучних звинувачень у плагіаті можна згадати виступ на той момент секретаря РНБО Раїси Богатирьової, яка буквально дослівно повторила виступ керівника компанії Apple Стіва Джобса. Однак апогеєм плагіату в українському політикумі стала робота колишнього Президента Віктора Януковича «Opportunity Ukraine», видана у серпні 2011 р. За інформацією «Української правди», у книзі Януковича є цілі абзаци з текстів, які раніше виходили за підписом різних осіб, зокрема Тараса Стецьківа, Максима Михайленка, Віталія Сича, В'ячеслава Піховшека, Василя Волги та ін. Ця робота була яскравим прикладом плагіату, який має каратися не лише моральним засудженням, але і за законом, як порушення авторських прав. Але в Україні, на відміну від розвинених західних країн, плагіат перших осіб держави не спричинив поки що жодного покарання. Хоча, не можна не згадати перший вітчизняний прецедент з позбавлення наукового ступеня у судовому порядку. 16 листопада 2012 р. Шевченківський районний суд м. Києва задовольнив позов заступника декана філософського факультету Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка Сергія Руденка до спеціалізованої вченої ради КНУ ім. Т.Г. Шевченка про скасування рішення про присвоєння наукового ступеня кандидата наук Ксенії Василенко (відомої також під псевдонімом «Соня Кошкіна»), в дисертації якої було виявлено плагіат.

Беручи до уваги міжнародний досвід та вітчизняні дослідження у сфері плагіату, бачимо, що це явище сприймається як щось незаконне, а якщо воно незаконне, то має бути і належний захист від такої діяльності. Часто використання плагіату має ненавмисний характер, особливо в умовах розвиненого інформаційного суспільства, коли обмін інформацією відбувається за допомогою різних джерел, основним з яких є інтернет, який надає необмежений доступ до майже всіх можливих ресурсів, серед яких і останні напрацювання, нові ідеї розвитку тієї чи іншої галузі. Тому для встановлення належної відповідальності за плагіат постає необхідність його класифікації. На сьогоднішній день не існує єдиної класифікації видів плагіату, як і не існує єдиного загальноприйнятого його визначення. Проте, загалом, залежно від обсягу запозиченого матеріалу, можна виділити три основні види плагіату:

– копіювання чужої роботи з її подальшим оприлюдненням під своїм іменем;

– представлення сукупності власних і запозичених джерел без належного їхнього цитування;

– перефразування чужої роботи без належно оформленого посилання на оригінального автора або видавця.

Детальнішу класифікацію пропонують автори одного з найбільших англомовних ресурсів для виявлення плагіату «Turnitin»:

– видання виконаної іншим автором роботи за свою без внесення в неї жодних змін;

– копіювання значної частини чужої роботи в свою без внесення в запозичене жодних змін;

– копіювання інформації з кількох різних джерел без внесення в неї правок, «маскування плагіату» самостійним написанням перехідних речень між скопійованими частинами;

– внесення незначних правок у скопійований матеріал (переформулювання речень, зміна порядку слів у них тощо);

– повне запозичення текстів з інших джерел, але цілковите їхнє перефразування;

– видання власної колись уже написаної роботи за нову (переважно стосується студентів) [7].

А от вітчизняний дослідник плагіату Г.О. Сляднєва для більш глибокого його розуміння пропонує оперувати такими поняттями як *заборонений, запозичення, відтворення* або *репродукування,* зокрема зазначаючи, що «плагіат проявляється в багатьох формах і він може бути розділений на різновиди, залежно від обсягу привласненого матеріалу (цей принцип розподілення вже став традиційним): повний і частковий плагіат; а також згідно зі ступенем подібності – скопійований або спірний текст, копіювання якого не доведено» [10, 105]. Важко не погодитися з думкою дослідниці, яка узагальнила існуючі напрацювання та запропонувала виокремлювати такі види плагіату: *ненавмисний плагіат* – підсвідомий, а автор як наслідок є вимушеним плагіатором (виражається в «творчому впливі» на автора, його психіку та свідомість), до нього відносяться:

– наслідування – власне авторське перероблення твору;

– стилізація – намагання приблизити твір, створений за конкретним прикладом до певної епохи, стилю;

– випадковий плагіат – до одних і тих самих висновків, рішень і навіть винаходів можуть самостійно прийти різні люди (часто трапляється в науковій літературі);

– «плагіат, що тиражується» – автори найчастіше посилаються на джерело найбільш популярне (видане найбільшим тиражем), при цьому не замислюючись, чи насправді воно є першоджерелом.

Навмисний плагіат – абсолютно свідомий процес повного або часткового присвоєння авторства чужого твору, до нього входять:

– копіпаст (від англ. Copy-paste – скопіювати-вставити) – метод створення тексту, як механічного комбінування цитат одного або кількох джерел без зазначення авторства);

– рекламний та диверсійний плагіати (здебільшого трапляються в інтернеті), коли з метою залучення відвідувачів та/або покупців як заголовків та ключових слів навмисно використовують популярні імена та/або назви, що не мають нічого спільного із сайтом плагіатора.

Завуальований плагіат – використовується в різних видах творчості, коли загальновідомий твір подається як новий, під авторством плагіатора. Способами здійснення такого виду плагіату є згаданий вище копіпаст та рерайтинг. *Рерайт* – це перероблення вже існуючого тексту для того, щоб пошукові системи в інтернеті приймали його за оригінальний. Виділяють також поверхневий та глибокий рерайтинг [1, 279-281].

Така класифікація дає змогу визначити суб'єктивну сторону використання плагіату, його складову та вплив на значущість твору, а в подальшому і допоможе визначити ступінь вини плагіатора та рівень його відповідальності. Але для цього, передусім, потрібно проаналізувати творчу роботу на предмет її авторства. В цьому аспекті найбільш розвиненим є аналіз текстових творів.

На сьогодні існує кілька інтернетресусів, що надають такі послуги. Перевірити текст на плагіат можна як онлайн, так і за допомогою спеціальних програм. Серед найбільш популярних сервісів перевірки унікальності тексту можна виділити такі сайти: **copyscape.com** – дозволяє перевіряти тексти англійською та російською мовами, відображаючи список сайтів, на яких були знайдені копії цитат із тексту на інших сайтах. Серед недоліків сервісу слід відмітити, що не завжди оцінка унікальності є об'єктивною, лише перші десять текстів можливо перевірити безкоштовно – в подальшому необхідно платити, а також той факт, що ресурс є онлайновим; **AntiPlagiat.ru** – в цілому дуже схожий із першим, хоча немає необхідності заздалегідь розміщувати текст в інтернеті, проте, як показує практика, іноді сервіс визнає унікальними тексти, що були скопійовані з інших сайтів; подібні завдання виконують також **istio.com**, **miratools.ru**, **pasteit.ru**, **findcopy.ru** та ін. На окрему увагу заслуговують також такі комп'ютерні програми: **DC Finder** (Double Content Finder) – досить надійний софт, недоліком є повільність, проте саме вона дозволяє отримати об'єктивний результат; **Praide** – як і попередня програма, є досить надійною, але також повільною. Виділяється наявністю низки додаткових опцій; **Advego Plagiatus** – зручна та швидка програма, що показує відсоток унікальності, дозволяє одразу вносити зміни в текст [9].

Кожен із вищезгаданих сервісів, незважаючи на наявність певних недоліків, дозволяє знаходити плагіат, а значить – може бути ко-

рисним для тих авторів, яким не байдужа своя репутація, а отже – зобов'язані самі перевірити текст на плагіат, оскільки не можна виключити вірогідність повного збігу окремих словосполучень і виразів, що часто вживаються, в інших джерелах. Ще однією категорією потенційних користувачів є викладачі, наукові керівники, рецензенти та опоненти наукових робіт тощо.

Таким чином, можна стверджувати, що останнім часом плагіат набуває широкої популярності, причиною цього є сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, що сприяють поширенню даного явища. Сам плагіат визначається як щось негативне, протизаконне, а наявність плагіату може свідчити про поверхове знання автором обраної теми дослідження. Обов'язковими його ознаками є: неправомірне використання чужого твору; привласнення авторства, обнародування (опублікування) твору під іменем особи, яка не є його автором [11, 264]. Проте, відповідальність має бути тотожною мірі його використання, а для цього потрібно розрізняти, в т. ч. і на законодавчому рівні, які все ж таки існують види плагіату. Це дасть змогу встановити рівень вини плагіатора. Оцінити унікальність роботи допоможуть наявні сервіси, які стали все більш затребуваними в сучасних умовах, що в свою чергу сприяє появі нових та удосконаленню існуючих ресурсів. Не можна також пропусти повз увагу позитивних моментів, що існують у вітчизняному законодавстві в питанні протидії плагіату, а також останніх напрацювань, зокрема з ухваленням Закону України «Про вищу освіту», що набув чинності 6 вересня 2014 р., в якому передбачені більш жорсткі санкції за плагіат (академічний), а саме – науковець позбавляється ступеня, його науковий консультант, опоненти та голова спеціалізованої ради – права брати участь у таких радах на 2 роки, а навчальний заклад – упродовж 2 років створювати такі ради. Дієві приклади боротьби з плагіатом мають місце і в окремих вишах через застосування цілого арсеналу заходів для виявлення та протидії плагіату в навчальній і науковій діяльності. А отже, в Україні, незважаючи на всі негаразди, є чималий потенціал для боротьби з плагіатом.

Використані джерела

1. Актуальні проблеми права інтелектуальної власності: захист від контрафакції, піратства та плагіату : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф., Одеса, 9 жовтня 2012 р. / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», Півд. регіон. центр Нац. акад. прав. наук України; [упоряд.: Р.Є. Еннан, Г.О. Ульянова; за заг. ред. О.І. Харитонової]. – О. : [б. в.], 2012. – 373 с.

2. Про авторське право і суміжні права : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3792-12]. – Назва з екрана.

3. Про вищу освіту : Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page4. – Назва з екрана.

4. Кримінальний Кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page5. – Назва з екрана.

5. Любовь к знаниям. Министра обороны ФРГ уличили в списывании диссертации [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lenta.ru/articles/2011/02/18/doktorarbeit/. – Назва з екрана.

6. Михайловський Ю.Б. Система Anti-Plagiarism як інструмент запобігання плагіату в навчальній та науковій діяльності [Електронний ресурс] / Ю.Б. Михайловський, Н.А. Длугунович // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Технічні науки. – 2013. – № 3. – С. 162-168. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vchnu_tekh_2013_3_34.pdf. – Назва з екрана.

7. Плагіат: вільна енциклопедія Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://uk.wikipedia.org/wiki/Плагіат. – Назва з екрана.

8. Порало І.В. Інтелектуальний капітал України в полоні плагіату / І.В. Порало // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2009. – № 4. – С. 89-97.

9. Проверка уникальности текстов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bezlepkina.com/articles/62]. – Назва з екрана.

10. Сляднєва Г.О. Проблеми вдосконалення цивільного законодавства про боротьбу з плагіатом і піратством: матеріали круглого столу (Одеса 25 травня 2013 р.) / Г.О. Сляднєва ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Є.О. Харитонова ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2013. – 116 с.

11. Ульянова Г.О. Ознаки плагіату у сфері авторського права [Електронний ресурс] / Г.О. Ульянова // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 66. – С. 259-265. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/apdp_2012_66_38.pdf. – Назва з екрана.

УДК 004.65 (093) : 342.2 (477)

М.М. Степченко

ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ З ПИТАНЬ ІСТОРІЇ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються електронні інформаційні ресурси з питань історії державотворення в Україні, які формуються, зберігаються та вводяться у науковий і культурний обіг у провідних бібліотечних і наукових установах, зокрема увага приділяється базам даних, тематичним спискам, бібліографічним покажчикам.

Ключові слова: *інформаційні ресурси, база даних, бібліотека, історія державотворення, Україна.*

M.M. Stepchenko

ELECTRONIC INFORMATION RESOURCES OF HISTORY OF STATE OF UKRAINE

This paper deals with the electronic library and information resources for state-building in Ukraine, which are formed, stored and introduced administered in scientific and cultural circulation of the Vernadsky National Library of Ukraine, including databases, case lists, bibliographies.

Keywords: *information resources, database, Library, state-building, Ukraine.*

Із розвитком інтернеттехнологій дедалі більша частина інформаційних ресурсів переміщується у віртуальну сферу, удосконалюються способи створення електронних джерел і можливості доступу до них, і, отже, зростає загальне соціальне значення інформаційного потенціалу світової мережі. Сьогодні слід чітко осягнути залежність рівня розвитку науки й освіти від рівня впровадження інформаційно-комунікаційних технологій та формування інформаційної культури. Дійсно, наука й освіта, як ніякі інші сфери людської діяльності, потребують оперативної, своєчасної та достовірної інформації. Вченому, досліднику, викладачеві, студенту, професіоналу потрібні потужні інформаційні ресурси, як вітчизняні, так і світові: швидкий, зручний, багатоаспектний доступ до світової наукової інформації через бази даних, наукову періодику, наукову літературу. Якщо інформація ефективним чином організована, класифікована, пошук її полегшений і вона є цінністю для практичного застосування, то, безумовно, вона буде використана як ресурс. Розвиток електронних інформаційних ресурсів сприяє підвищенню якості досліджень науковців та аналітиків за рахунок більшої доступності, прискорення пошуку необхідної інформації.

Процеси швидких перетворень у соціально-економічній та політико-правовій сферах після здобуття Україною незалежності генерують великий обсяг інформації, головними видами якої є публікації в засобах масової інформації та нормативні акти. Крім того, вже накопичився великий інформаційний масив історичних джерел з державотворчих процесів на теренах України. Сьогодні, як ніколи, зростає актуальність дослідження історії українського державотворення, процесів формування української нації та самоіндентифікації українського народу. На основі історичних процесів визріває необхідність наукового обґрунтування концепції розвитку українського державотворення в умовах глобалізаційних змін.

Збереження та наукове опрацювання інформаційного масиву потребують динамічних міждисциплінарних зусиль, які ламають

© *Степченко М.М.*

традиційні підходи до систематизації знання й організації бібліотечної роботи. Активний розвиток робіт зі створення баз даних інформаційних ресурсів сприяє створенню ефективної інфраструктури для підтримки наукових досліджень у сфері державотворення. А впровадження сучасних інформаційних технологій, мультимедійних систем у цій сфері забезпечують принципово новий рівень одержання та узагальнення знань, їхнього поширення та використання.

Питання формування електронних інформаційних ресурсів та шляхи їхнього представлення у інформаційний простір сьогодні є основним напрямом науково-дослідної роботи багатьох наукових установ, які не лише зберігають документи та матеріали, а й генерують власну інформаційну продукцію для потреб користувачів різних соціальних груп. Отже, цю проблематику вивчають насамперед бібліотечні фахівці (О. Онищенко, Г. Боряк, В. Горовий, Л. Костенко, І. Павлуша, Т. Добко, О. Воскобойнікова-Гузєва, А. Соляник, В. Степанов, Г. Шемаєва, Т. Ярошенко, В. Удовик та ін.). Зокрема, у своїх працях вони досліджують питання системного підходу до формування фондів електронних бібліотек, принципи відбору електронних ресурсів, тенденції та особливості розвитку бібліотек в інформаційному суспільстві. Водночас, питанням формування електронних ресурсів з проблематики державотворення дослідники не приділили достатньо уваги.

Метою нашого дослідження є розгляд електронних інформаційних ресурсів з питань історії державотворення в Україні, які представлені в електронному інформаційному просторі України, на інтернетпорталах провідних бібліотек, архівів та наукових установ, а також їхня наповненість і забезпечення дистантного доступу.

Сьогодні фахівці по-різному визначають термінологію державотворення. Але, оскільки це не є питанням даної статті, то візьмемо універсальне визначення, згідно з юридичною енциклопедією: «Державотворення – це історичний процес будівництва держави, створення і розвитку її правових, політичних, економічних, ідеологічних, військових, фінансових та інших інститутів і забезпечення їхнього функціонування» [10]. Отже, електронні інформаційні ресурси з питань історії державотворення в Україні охоплюють великий історичний проміжок часу, починаючи від формування першої держави Київської Русі і до сьогодення, коли триває активна трансформація держави та пошук стратегії її розвитку. Ці ресурси можна розподілити на кілька груп: історичні джерела – електронні копії історичних документів; історичні та філософські розвідки та наукові праці; праці сучасників історичних подій і бібліографія наукових видань.

Державотворчі процеси в Україні стали об'єктом дослідження різних галузей науки: історії, політології, права, філософії та ін. Але джерельна база, історіографічні матеріали залишаються відомими лише фахівцям. Введення цих інформаційних ресурсів у науковий, культурний та освітній обіг можливо завдяки розвитку сучасних інформаційних технологій, тобто переведення друкованих та рукописних документів в електронну форму. Цей процес розпочався зі створенням інтернетсторінок провідних бібліотечних і наукових установ, але й досі відсутні повноцінні колекції з історії державотворення, які б включали і повнотекстові, і бібліографічні матеріали.

В Україні створено й активно наповнюються безліч спеціалізованих тематичних баз даних, які стосуються проблем державотворення та історії конституціоналізму в Україні, що суттєво допомагає дослідникам, але й становить перепони в пошуку найоптимальніших і найповніших баз даних інформаційних ресурсів [6]. Тому створення консолідованого електронного інформаційного ресурсу з питань державотворення в Україні, який би включав не лише бібліографічні записи, а й повнотекстові матеріали, зокрема й мультимедійні, а також із можливістю гіперпосилань на відповідні ресурси інших бібліотек на сьогодні – не лише вимога часу у вік бурхливого розвитку інформаційних технологій, а й актуальна потреба для дослідників, держслужбовців, політиків і політологів, які задіяні у державотворчому процесі.

Спеціалізовані бази даних із питань державотворення створені й активно наповнюються у Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського (НБУВ), зокрема у Фонді

Президентів України (бібліографічна і повнотекстова бази «Інститут президентства»). Національна юридична бібліотека (НЮБ) України НБУВ представляє через інтернетпортал як власні інформаційно-аналітичні матеріали з питань державотворення – видання НЮБ та СІАЗ НБУВ: «Громадська думка про правотворення», «Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти» та ін., так і тематичні повнотекстові колекції історичних джерел (постанови українського уряду, акти державного управління), наукової періодики та монографічної літератури, авторефератів дисертацій, перелік гіперпосилань на бази видань відкритого доступу зі світової мережі. З історії державотворення НЮБ надає доступ як до офіційних державних документів, починаючи від Руської правди 1019-1051 рр., до сучасних нормативно-правових актів, так і до наукової літератури з питань державотворення [11]. У Центрі науково-бібліографічної інформації НБУВ протягом останніх років підготовлені тематичні бібліографічні списки з проблематики держави і права, конституційного права України та зарубіжних країн, антикризового управління тощо.

Бази даних НБУВ включають електронні каталоги та тематичні бібліографічні підбірки; повнотекстові колекції електронних версій наукових праць, підручників, журналів, збірників наукових монографій, матеріалів конференцій, навчально-методичних посібників та інших наукових доробок; реферативні ресурси; повнотекстові ресурси з фонду електронних документів тощо [4].

У Національній парламентській бібліотеці України формуються кілька спеціалізованих баз даних із дистантним доступом через інтернет: «Політика і політики у дзеркалі періодичних видань України», «Каталог фонду Центру правової інформації», а також «Політематична БД статей з періодичних видань», «Статті з наукових збірників» та ін. Наприклад, бібліографічна база «Політика і політики у дзеркалі періодичних видань України», яка була започаткована 2000 р., створюється на основі моніторингу висвітлення в ЗМІ діяльності органів державної влади та провідних українських політиків. Більшість бібліографічних записів цієї бази дають посилання на електронні повні тексти за їхнім місцем розміщення. За допомогою пошукової системи можна виокремити за ключовими словами ресурси з історії державотворення, але вони охоплюють лише новітній період історії України [1].

Широкий спектр інформаційних ресурсів із питань державотворення в Україні та зарубіжних країнах пропонує Бібліотека Верховної Ради України через відкритий доступ до видань парламенту України та країн світу, наукових праць Інституту законодавства та інших науково-дослідних інституцій України та зарубіжжя. Крім того, ця Бібліотека формує електронні бібліографічні та повнотекстові бази даних: тексти виступів вищих посадовців держави за період незалежності України; моніторинг ЗМІ з проблематики державотворення та законотворчої діяльності; переклади нормативно-правових актів та аналітико-правові документи країн світу тощо. На сайті Бібліотеки Верховної Ради України представлено також низку бібліографічних покажчиків з актуальних проблем державотворчого процесу (1997-2012 рр.), підготовлених відділом інформаційно-бібліотечного забезпечення Інформаційного управління Апарату Верховної Ради України разом із Національною парламентською бібліотекою України. Інформація подана за тематичними розділами: бібліографічні покажчики до законопроектів, підготовлених до розгляду на пленарних засіданнях сесій Верховної Ради України; бібліографічні покажчики до актуальних проблем законотворчості; бібліографічні покажчики до парламентських слухань; бібліографічні покажчики до книжкових виставок тощо. Цікавим інформаційним ресурсом стають віртуальні бібліографічні виставки, які приурочені до визначних дат України. Наприклад, до Дня незалежності бібліотека представляє монографічну продукцію з історії України та еволюції державотворення. Крім того, до бібліографічних матеріалів додаються посилання на основні нормативно-правові акти з новітньої історії України [7].

Крім загальнодержавних бібліотек, інформаційні ресурси з питань державотворення представляють і наукові установи НАН України. Наприклад, інтернетпортал Інсти-

туту історії НАН України представляє чи не найбільший академічний ресурс з історії нашої держави. Це і електронні версії праць співробітників Інституту, наукова історична періодика, бібліографічні ресурси, репринтні видання джерел і т. ін. Електронні ресурси систематизовані як за тематичним принципом, за колекціями, так і за видовою ознакою (джерела, наукові праці, періодика, довідкова література). Дослідників проблематики історії державознавства в Україні можуть зацікавити ресурси з рубрики «Електронний корпус публікацій документів і пам'яток» [12].

Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України представив на своєму інтерентпорталі не лише археографічні матеріали, а й деякі джерела з історії державознавства. Наприклад, електронні копії збірників документів – джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648-1658 рр., універсали українських гетьманів, починаючи з Б. Хмельницького до І. Мазепи та ін. [8].

Джерельна база з історії державотворення представлена на порталі Державної архівної служби України. Документи згруповані за тематичним принципом, відповідно до онлайнових документальних виставок. Наприклад, до електронної колекції «Історія української юстиції в контексті державотворення», «Документальна виставка до 23-ої річниці Незалежності України. «Незалежність: глибокі коріння» увійшли документи з чотирьох центральних державних архівів (ЦДАВОУ, ЦДАГОУ, ЦДІАУ, ЦДКФФАУ) [2]. На жаль, документи представлені фрагментарно, не всі періоди однаково представлені, не до всіх колекцій є повний доступ.

Бібліографічні матеріали, присвячені окремим періодам державотворення в Україні, представлені на інтернетсайті Українського інституту національного пам'яті (http://www.memory.gov.ua). Наприклад, до 75-річчя від дня проголошення незалежності Карпатської України відділ дослідження впливів державотворчих і цивілізаційних процесів на формування національної пам'яті представив бібліографію наукових праць (понад 240 назв монографій, статей, авторефератів та електронних книг) [5].

Крім державних установ, питаннями історії державотворення займаються і громадські організації, але до наповнення електронного інформаційного простору системними ресурсами вони теж підходять з точки зору проблеми та формування окремих колекцій.

Наприклад, ще 2012 р. у Києво-Могилянській академії був створений Центр історії державотворення України XX ст., на чолі з відомим істориком В. В'ятровичем. І хоча він створений як науковий підрозділ навчального закладу, але у проголошених напрямах діяльності задекларовано «створення умов для покращення дослідницьких і навчальних напрямків з історії державотворення України шляхом створення спеціалізованих баз даних (бібліотеки, архіву тощо)» [9]. Але, на жаль, загального доступу через світову мережу до будь-яких ресурсів з питань державотворення Центр не дає.

Далі пішов його партнер – Центр досліджень визвольного руху (http://www.cdvr.org.ua), розташований у Львові. Співробітники цієї організації створили Електронний архів Українського визвольного руху (http://avr.org.ua/index.php/pro_sayt), який надав дистантний доступ користувачам до електронних копій документів з історії українського визвольного руху у XX ст. Але знову ж таки не представлені документи чи наукова література з історії українського державотворення, хоча на порталі є розділ, присвячений українській державності періоду визвольних змагань 1917-1921 рр.

Із приватних інтернетресурсів необхідно відзначити «Ізборник» (http://izbornyk.org.ua) – портал електронних інформаційних ресурсів з історії України періоду IX-XVIII ст. Тут представлені як давньоруські літописи та історичні документи заявленого періоду, так і наукові та філософські розвідки фахівців з історії, політології, мовознавства. І хоча ідея проекту полягає у вибудовуванні цілісного культурно-історичного процесу розвитку української літератури [3], але публікація історичних першоджерел дає можливість ознайомлення і з державотворчими процесами на теренах України в давні та середні віки.

Отже, в наукових, державних та бібліотечних установах України створені та активно наповнюються спеціалізовані тематичні бази

даних із питань історії державотворення в Україні (бібліографічні, реферативні, повнотекстові), які разом становлять комплекс джерел із розвитку державотворення в незалежній Україні та презентують історичну ретроспекцію державотворчих процесів. При цьому вони ще не достатньо повно відображають весь розвиток становлення державності та здобуття незалежності в Україні, не представлені всі основні історичні джерела. Крім того, ці бібліотечно-інформаційні ресурси фрагментарні, розрізнені, часто повторюються. Тому завдання майбутнього – дослідження створити систему пошуку та забезпечення доступу до консолідованого бібліотечно-інформаційного ресурсу з питань історії державотворення в Україні. Адже саме такий ресурс може стати важливою джерельною базою для вироблення наукового теоретичного підґрунтя та експертно-аналітичних висновків у процесі пошуку ефективної моделі форми правління та державного устрою, розвитку громадянського суспільства та формування національної ідентичності українців.

Використані джерела

1. Вылегжанина Т.И. Деятельность Национальной парламентской библиотеки по информационному обеспечению парламента Украины [Электронный ресурс] / Т.И. Вылегжанина. – Режим доступа: http://files.preslib.az/site/confiyun/tamarav.pdf. – Загл. с экрана.

2. Документальні виставки on-line [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.archives.gov.ua/Sections. – Назва з екрана.

3. До читача [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://izbornyk.org.ua/links/info.htm. – Назва з екрана.

4. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства / О.С. Онищенко та ін.; НАН України; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К. : НБУВ, 2011. – 248 с.

5. Карпатська Україна. Бібліографія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.memory.gov.ua/publication/bibliografiya-1. – Назва з екрана.

6. Клименко О. Електронні інформаційні ресурси України з питань держави і права / О. Клименко // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – 2012. – Вип.34.

7. Парламентаризм і державна незалежність України (до Дня незалежності України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lib.rada.gov.ua/static/excursion/nezalezshn-13.html. – Назва з екрана.

8. Універсали українських гетьманів. Матеріали до українського дипломатарію [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archeos.org.ua/?page_id=79. – Назва з екрана.

9. Центр історії державотворення України XX століття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukma.edu.ua/index.php/science/tsentri-ta-laboratoriji/874-tsentr-istorii-derzhavotvorennia-ukrainy-khkh-stolittia. – Назва з екрана.

10. Юридична енциклопедія: В 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998., Т. 2. – С. 164.

11. Устиновъ В.М. Идея національнаго государства / В.М. Устиновъ. – Харьков, 1906.

12. Українське державотворення. Акт 30 червня 1941 : збірник документів і матеріалів / упоряд. О. Дзюбан ; заг. ред.: Я. Дашкевича, В. Кука. НАН України ; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського – Львівське відділення. – Львів; К. : Літературна агенція «Піраміда», 2001. – 605 с.

УДК 004.77(477):35.075.3-028.27

В.М. Удовик

МЕРЕЖЕВІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті досліджуються питання функціонування інформаційних ресурсів електронного урядування в Україні у світовій мережі. Автор розглядає їхню видову характеристику, проблеми та перспективи в нових умовах модернізації українського суспільства.

Ключові слова: *електронне урядування, інформаційні ресурси, інтернет, Україна.*

V.M. Udovyk

ONLINE E-GOVERNMENT INFORMATION RESOURCES IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS

The paper deals with the functional aspects of online e-government information resources in Ukraine. The author considers their specific description, problems and prospects under condition of modernization of Ukrainian society.

Keywords: *e-government, information resources, Internet, Ukraine.*

Проблема впровадження технологій електронного урядування в сферу державного управління стоїть на порядку денному України вже більше 10 років. За цей період були й досягнення, і реалізація багатьох проектів, створено різноманітні державні та громадські інституції, схвалено державні програми розвитку, а ще більше було офіційних заяв про те, що ми виходимо на фінішну пряму з розбудови електронного урядування тощо. Але відчутного зрушення у взаємовідносинах влади і громадян, влади і бізнесу та електронної взаємодії між органами влади з допомогою електронного сервісу не відбулося. Навіть спостерігається негативна динаміка розвитку цього процесу. За результатами міжнародної оцінки розвитку електронного урядування «United Nations E-Government Survey2014. E-Government For The Future We Want» (проводиться раз на два роки), Україна 2014 р. посіла 87 місце серед 193 країн-членів ООН, а 2012 р. наша країна займала 68 місце, 2010 р. – 54 місце. Загальний індекс розвитку електронного урядування 2014 р. становив 0,5032, у той час як 2012 р. – 0, 5653 [2]. При цьому треба врахувати, що на сьогодні в Україні створена потужна нормативно-правова база, яка регулює сферу електронного урядування: понад 10 законів України, більше 30 постанов та 20 розпоряджень Кабінету Міністрів України. Тому, враховуючи негативні тенденції та невідповідність результатів десятирічного процесу сучасним вимогам, відбулась активізація діяльності вищого керівництва країни у підтримці реалізації програми «Електронний уряд». Наприклад, електронне урядування визначено одним із пріоритетів «Стратегії реформ – 2020» – Президентського плану широкомасштабної модернізації України. У червні 2014 р. створене Державне агентство з питань електронного урядування, яке розпочало свою діяльність з вивчення сучасного стану та проблемних питань упровадження технологій електронного урядування. У результаті було підготовлено програмний документ «Зелена книга з електронного урядування в Україні», який «передує розробці конкретних нормативно-правових актів та ухваленню рішень і передбачає попереднє ретельне вивчення та відкрите публічне обговорення ключових проблем у тій чи іншій сфері державної політики, а також способів їх вирішення» [11].

© *Удовик В.М.*

Крім того, про актуальність цієї проблематики свідчить і той факт, що більшість кандидатів на посаду Президента України та 10 політичних партій – учасниць парламентських виборів у своїх програмних положеннях заявляли про реалізацію тих чи інших елементів електронного урядування.

Велику допомогу у впровадженні електронного урядування, організацію підтримки населення та підвищення довіри до електронних сервісів надають громадські організації. Проте, їхня діяльність передусім залежить від грантового фінансування та залучення до заходів, проведених державними органами.

Одна зі складових процесу електронного урядування – це функціонування мережевих електронних ресурсів. Взагалі їхня наявність у органів державної влади стоїть на першому етапі впровадження електронного управління. І хоча більшість органів влади представили свою установу у світовій мережі, але і тут залишаються проблеми. За результатами офіційного моніторингу інформаційного наповнення сайтів 72-х центральних та 25-х місцевих органів виконавчої влади, проведеного Державним комітетом телебачення та радіомовлення України у першому півріччі 2014 р., офіційні інтернетсторінки цих органів виконавчої влади недостатньо інформативні щодо систем обліку публічної інформації, адрес електронної пошти керівників органів, їхніх заступників, керівників структурних підрозділів, основних функцій структурних підрозділів, правил внутрішнього трудового розпорядку, порядку та умов проходження конкурсу на заміщення вакантних посад тощо. Констатовано, що інформаційна структура деяких веб-сайтів не забезпечує достатню простоту та зручність пошуку інформації стосовно зазначених послуг [1].

Завдання даного дослідження – розглянути мережеві інформаційні ресурси електронного урядування, які представлені в електронному інформаційному просторі України, зокрема їхню наповненість та проблеми розвитку.

Попри велику кількість наукових публікацій з проблематики електронного урядування в Україні та вивчення кращих практик зарубіжного досвіду [4], питанням функціонування мережевих ресурсів приділено недостатньо уваги. Цієї проблематики в рамках своїх досліджень торкалися вітчизняні фахівці з державного управління, політології (Л. Галаган, І. Пивоварський, С. Кандзюба, А. Семенченко та ін.) та зарубіжні дослідники (В. Савин, Л. Сморгунов та ін.).

Мережеві інформаційні ресурси електронного урядування представлені інтернет-порталами центральних та регіональних органів виконавчої влади, інтернетсторінками місцевого самоврядування, зокрема й окремими проектами з упровадження електронних сервісів на регіональному рівні; веб-сайтами громадських організацій, які допомагають реалізації програми «Електронний уряд», та сторінками у соціальних мережах.

Згідно із згаданим моніторингом департаменту інформаційної політики Держкомтелерадіо України у першій половині 2014 р., з 72 веб-сайтів центральних органів виконавчої влади, лише 17 – мають повноту представленої інформації, передбаченою законодавством, 3 – відповідають якості інформаційного наповнення, 43 – показують позитивну динаміку представлення інформації про діяльність та впровадження електронних послуг [1].

Серед центральних органів виконавчої влади головна установа, що займається розвитком е-урядування в Україні – це Державне агентство з питань електронного урядування, сайт якого на момент написання статті ще не запрацював. Крім того, в Україні вже не один рік функціонує та постійно вдосконалюється Єдиний веб-портал органів виконавчої влади (http://www.kmu.gov.ua). Інформацією Єдиного веб-порталу користуються понад 500 тис. відвідувачів щомісяця. Забезпечується його подальший розвиток, формування документального ресурсу, інтеграція до нього вебсайтів органів виконавчої влади та ведеться робота щодо організації надання інформаційних та інших послуг населенню з використанням мережі Інтернет. Представлений на цьому порталі і спеціальний підрозділ (http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246616946&cat_id=245041804), який повинен був перенаправляти користувачів на державні мережеві ресурси з електронного урядування, але, на жаль, на сьогодні він знаходиться у стадії розробки. Слід зауважити, що нині урядовий портал виконує здебільшого презентаційну, інформаційно-аналітичну функцію, тоді

як цілісної системи надання широкого спектру адміністративних послуг у режимі онлайн достатньо не напрацьовано [3].

За останні роки в Україні були створені та презентовані державні інформаційні ресурси, які втілювали ідею електронного управління. Наприклад, 2012 р. був створений Єдиний інформаційний веб-ресурс звернень громадян до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (http://z.gov.ua). Він створювався для швидкої обробки звернень та формування відповідей в електронній формі, забезпечення оперативного контролю з боку громадян за розглядом їхніх звернень, ведення органами державної влади та місцевого самоврядування статистичного обліку звернень і контролю за вирішенням порушених у них питань. Але він так і не запрацював повним обсягом. Водночас, успішно функціонує Урядовий контактний центр (http://ukc.gov.ua), створений ще 2009 р. на базі Міністерства праці і соціальної політики України, а з 2010 р. виділений в окрему державну установу. Наприклад, за листопад 2014 р. по телефону та через інтернет на «гарячу лінію» цього Центру звернулося 126 036 заявників з усіх регіонів України, з них 116 325 було зареєстровано, а 40 139 звернень (36,1% від загальної кількості зареєстрованих) надіслано на розгляд органам виконавчої влади звернень [7]. 2013 р. створена пілотна версія Єдиного державного порталу адміністративних послуг (http://poslugy.gov.ua), функціональні можливості якої передбачають доступ до інформації про адміністративні послуги, суб'єктів надання таких послуг, центри надання адміністративних послуг та відповідні нормативно-правові акти. На сьогодні, проект знаходиться у стадії інформаційного наповнення та розширення функціональних можливостей порталу.

Для взаємодії з громадськими організаціями та намагання ввести у ці відносини елементи електронного управління стало створення урядового веб-сайту «Громадянське суспільство і влада» (http://civic.kmu.gov.ua). Він створений для проведення публічного громадського обговорення шляхом електронних консультацій з громадськістю, але і цьому веб-ресурсу не вдалося стати майданчиком інтенсивного та продуктивного діалогу між владою України, представниками бізнесу та громадських організацій, громадянами України.

Найкращими за наявністю та якістю розміщення інформації серед центральних органів виконавчої влади за моніторингом Держкомтелерадіо визначено офіційні веб-сайти Адміністрації Державної прикордонної служби України та Державного комітету телебачення і радіомовлення України, а серед місцевих органів виконавчої влади – офіційні веб-сайти Запорізької та Сумської обласних державних адміністрацій.

Взагалі регіональні органи влади мають своє представництво в інтернеті вже більше 5 років. За даними Кабінету Міністрів, на березень 2009 р. веб-сайти мали всі ОДА та лише 535 райдержадміністрацій (інтернетсторінок на сайті ОДА або власних порталів). На початок 2014 р. майже всі органи виконавчої влади були представлені в інформаційному просторі. Але, на жаль, інформаційне наповнення, не говорячи про електронні послуги, залишається, у більшості випадків, вкрай низьким. За даними громадського моніторингу Дніпропетровської обласної громадської організації «Дніпропетровський координаційно-експертний центр з питань регуляторної політики», усього лише 11 офіційних веб-сторінок райдержадміністрацій (7%) із 159 (опрацьованих) мають показник інформаційного наповнення більше 50%, при цьому межу в 60% не подолав жодний із веб-сайтів, а 46 райдержадміністрацій (29 %) мають показник менше 30% відповідності обов'язковому інформаційному наповненню офіційних вебсторніок органів виконавчої влади [6].

Зважаючи на інформаційну наповненість та перелік електронних послуг, можна дійти висновку, що більшість веб-ресурсів органів виконавчої влади перебуває на переході від першого етапу впровадження електронного урядування «Розміщення інформації» до другого етапу «Зворотний зв'язок». Здебільшого, на веб-сайтах даних органів подається загальна інформація про сам орган, його структуру, повноваження, нормативно-правову базу, інколи електронні адреси для зворотного зв'язку, гостьові книги, поштовий сервіс для зареєстрованих користувачів. Ще рідше, на цих сайтах, представлені громадські інтернетприймальні, ведуться форуми та соціологічні дослідження для відображення громадської думки про роботу сайту та ін.

Один із кращих ресурсів реалізації технологій електронного урядування на місцевому рівні – це створений на Волині портал «Адміністративні послуги органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування Волинської області» (http://www.ap.volyn.ua). На цьому веб-сайті розміщена інформація про 308 послуг, які надаються структурними підрозділами облдержадміністрації, територіальними органами центральних органів виконавчої влади; 106 послуг, які надаються райдержадміністраціями; 100 послуг, які надаються у межах делегованих повноважень виконкомами міських рад. За час функціонування веб-сайту його відвідало понад 200 тис. користувачів. У середньому щодня сайт відвідують 800 користувачів [5].

Цікаві інтерактивні проекти і в Києві. Це і «Електронний садочок», електронна система реєстрації до дошкільних навчальних закладів (http://www.dnz.kiev.ua); «Міський наземний громадський транспорт он-лайн» (http://www.eway.in.ua), який допомагає прокласти маршрути руху по місту; «Інтерактивна карта звернень громадян» (http://map.1551.gov.ua), «Київ туристичний» (http://visitkyiv.com.ua) та ін. Але вони ще не користуються достатньою популярністю серед населення.

Необхідно відмітити, що однією з проблем функціонування мережевих інформаційних ресурсів з питань розвитку електронного урядування в Україні є їхня неадаптованість до зміни політичної ситуації. Наприклад, при ліквідації Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації припинили діяльність проекти, які були пов'язані з ним. Наприклад, Національний центр електронного урядування (http://nc.da-gov.adamant.ua), створений 2010 р. на базі Державного підприємства «Державний центр інформаційних ресурсів України» за фінансуванням Міжнародного фонду «Відродження» з метою забезпечення координаційно-організаційної, дослідницької, експертної, технологічної, навчально-методичної, консультативної, просвітницької підтримки органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, бізнесу та громадських організацій із впровадження та застосування технологій електронного урядування. На його порталі представлена як нормативно-правова база, так і інформаційні матеріали різними мовами щодо розвитку електронного урядування в Україні та за кордоном. Взагалі, питанням зарубіжного досвіду Центр приділяв багато уваги.

Подібна ситуація склалася ще з одним проектом, пов'язаним із вищезазначеними установами. Наприклад, з метою сприяння системним змінам, виробленню та впровадженню державної політики, запровадження нових механізмів та стандартів взаємодії уряду, громадянського суспільства та експертного середовища, становлення діалогу в грудні 2013 р. було створено Портал управління знаннями «Ми розвиваємо електронне урядування» (www.egov.inf.ua) [9]. Він став спільним проектом урядових (Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України, Національна академія державного управління при Президентові України, Національний центр електронного урядування) та громадських організацій (Асоціація «Міста електронного врядування») за підтримки Програми розвитку ООН в Україні на виконання Плану дій ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд». Його можна вважати вдалим проектом з найбільш актуальною, оперативною інформацією, а також із представленням як нормативно-правової бази та презентації проектів з електронного урядування зі всієї України. На жаль, сьогодні він призупинив роботу, але є надія, що після інституційного становлення нового державного органу з електронного урядування, його робота продовжиться. Серед проектів цього порталу варто відмітити «Електронний кабінет міста», віртуальний простір для кожного міста (села, селища, регіону); «Біржа проектів», майданчик для нових проектів та ідей від розробників, експертів; «Оцінка електронної готовності України», оприлюднення результатів Оцінки електронної готовності України кожного місяця, включаючи методологію, опитувальник та рейтингову модель оцінки готовності до впровадження електронного урядування в Україні; «Електронна бібліотека», база даних повнотекстової та бібліографічної інформації у сфері електронного урядування та ін. На жаль, від жовтня 2014 р. припинилося інформаційне наповнення даного порталу.

Інший приклад щодо вдалої реалізації забезпечення підтримки електронного урядуван-

ня на регіональному рівні – це громадська організація «Подільська агенція регіонального розвитку», заснована в грудні 2006 р. за ініціативи 4 громадських організацій регіону. За її ініціативи та за підтримки Вінницької міської ради був створений Центр «Е-урядування», відповідно до проекту «Формування партнерства громадськості та органів місцевого самоврядування у сфері розвитку публічного е-урядування», підтриманого Міжнародним фондом «Відродження». Його метою засновники визначили посилення комунікації між громадськістю та представниками місцевого самоврядування, залучення громадян до процесів прийняття рішень, сприяння прозорості та публічності діяльності органів влади, а також для поширення кращих практик міста у сфері запровадження та розвитку електронного урядування серед органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства як м. Вінниці, так й інших населених пунктів України. Одним із проявів діяльності цього Центру стала робота інтернетпорталу (http://www.e-gov.in.ua). Він розкриває всі напрями діяльності Центру: навчально-методичний – проведення стаціонарних та дистанційних курсів для органів місцевого самоврядування та представників громадськості; консультативний – проведення стажувань для представників органів місцевого самоврядування та неурядових організацій; організаційний – забезпечення діяльності клубу експертів «Е-урядування», до складу якого входять представники ОМС та НУО зі всієї України; експертний – розробка учасниками цього клубу загальних стандартів розвитку е-урядування на місцевому рівні; дослідницький – проведення моніторингу регіонів – аналіз офіційних веб-сайтів органів місцевого самоврядування [10].

Оперативність інформації, її актуальність та поширення забезпечують соціальні мережі, а дискусійними майданчиками для експертів є блоги провідних фахівців у галузі електронного урядування. Необхідно відмітити офіційну сторінку в Facebook Державного агентства з питань електронного урядування України (https://www.facebook.com/eGovernanceUkraine), яка до появи його інтернетпорталу стала засобом зв'язку з громадськістю та популяризацію основних напрацювань установи. Публікація проектів нормативно-правових документів, прийнятих законодавчих актів з питань електронного урядування та моніторинг актуальних подій представляє блог робочої групи з розробки урядової політики у сфері розвитку електронного урядування при віце-прем'єр-міністрові України – Міністрові регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (http://etransformation.org.ua).

Блоги фахівців використовуються не лише для публікації експертних думок, а й для навчального процесу. Наприклад, блог доцента кафедри інформаційної політики та технологій Національної академії державного управління Шпиги Петра Семеновича (http://egov.at.ua) надає можливість ознайомлення з публікаціями як автора, так і провідних фахівців у галузі електронного урядування в освітній сфері.

Окремо, виділимо роль бібліотечних установ України у процесі реалізації програм електронного урядування. З ініціативи Програми сприяння парламенту України ІІ та підтримки Української бібліотечної асоціації 2009 р. було розпочато створення Мережі пунктів доступу громадян до офіційної інформації (на грудень 2014 р. приєдналися більше 950 публічних та наукових бібліотек України), яка стала одним із перших широких проектів забезпечення громадян публічною інформацією органів влади за допомогою інформаційних технологій та можливості участі у законотворчому процесі шляхом громадського обговорення проектів законодавчих актів. 2013 р. запрацював проект «Публічні бібліотеки – мости до е-урядування» з метою розповсюдження інформації про наявні електронні послуги національного та регіонального рівнів та, використовуючи ресурси сучасно обладнаних публічних бібліотек, навчання населення користуватися ними, щоб ефективно спілкуватися з урядовими структурами, участі у прийнятті рішень місцевої влади, отримання необхідних адміністративних послуг у новому форматі. Проект реалізовувався у вигляді циклу тренінгів з е-урядування, е-демократії та е-послуг для бібліотечних працівників, представників громадських організацій, громадськості, студентської молоді, підприємців, представників органів влади [8.]. За результа-

тами конкурсу з'явилися мережеві ресурси у блогосфері з популяризації інформації щодо надання електронних послуг органами державної влади, проведення заходів та навчальних тренінгів, зокрема вебінарів (наприклад, «Бібліотеки і виборчий процес» з ознайомленням про механізми реалізації конституційних прав громадян під час виборів).

А 2014 р. було оголошено конкурс «Електронні послуги для громади – конкурс проектів розвитку електронного урядування» для створення умов громадського діалогу про потреби електронних послуг і переваги їхнього використання; підтримання партнерства громадянського суспільства, місцевої влади і бібліотеки, які прагнуть об'єднати зусилля і впровадити е-послуги у своїй громаді, а також підвищення рівня використання населенням наявних е-послуг; розповсюдження інформації про наявні інструменти і ресурси е-урядування задля підвищення прозорості та відкритості урядування та залучення громад до місцевого управління; позиціонування сучасних бібліотек як комфортних тренінгових платформ і нейтральних майданчиків для обговорення важливих для громади питань.

Таким чином, в Україні функціонують велика кількість мережевих інформаційних ресурсів органів влади, громадських організацій, окремих громадян з питань розвитку електронного урядування в Україні. Інформативна насиченість цих ресурсів залишається, переважно низькою. Не вистачає координації та популяризації інформації про наявність мережевих ресурсів, які надають електронні послуги. З цієї причини, а також через недовіру багатьох громадян до електронних технологій у стосунках з владними органами, ці ресурси мало користуються попитом. Крім того, зміна державної політики у цій сфері, координаторів процесу не дає можливості розвинути попередні напрацювання з електронного урядування в Україні. Провідну роль відіграють громадські організації та бібліотечні установи, на відміну від органів державної влади, у забезпеченні офіційними інформаційними державними ресурсами громадян та залучення їх до державного управління в Україні засобами електронного урядування.

Використані джерела

1. Аналітична довідка за результатами проведеного моніторингу інформаційного наповнення офіційних веб-сайтів органів виконавчої влади у першому півріччі 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=113636&cat_id=112507. – Назва з екрана.

2. В 2014 Украина заняла 87 место в рейтинге развития электронного управления, опустившись на 9 позиций [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://proit.com.ua/news/telecom/2014/06/27/133013.html. – Назва з екрана.

3. Галаган Л. Роль документальних ресурсів електронного урядування в забезпеченні прозорості діяльності органів державної влади [Електронний ресурс] / Людмила Галаган. – Режим доступу: http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/159. – Назва з екрана.

4. Зарубіжний досвід упровадження електронного урядування / авт. кол. : Т. Камінська та ін. ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. С.А. Чукут. – К., 2008. – 200 с.

5. Звіт про реалізацію в Україні Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» (липень 2012 року – жовтень 2013 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ogp.gov.ua/sites/default/files/reports/3%D0%B2%D1%96%D1%82_OGP_2013.pdf. – Назва з екрана.

6. Інформаційне наповнення офіційних веб-сторінок органів влади: від декларування до виконання: аналітичний звіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dcecrp.ho.ua/doc/42762_INFO_2011.pdf. – Назва з екрана.

7. Інформація щодо звернень, які надійшли на урядову «гарячу лінію» у листопаді 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukc.gov.ua/about/diyalnist/316033. – Назва з екрана.

8. Конкурс для ГО «Бібліотеки – мости до е-урядування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bibliomist.org/ua/konkursy/konkurs-spivpratsi-z-mistsevimi-gromadami/697-konkurs-dlia-ho-biblioteky-mosty-do-e-uriaduvannia. – Назва з екрана.

9. Минко П.Є. Портал Знань «Ми розвиваємо електронне урядування» як ефективний інструмент для соціального діалогу / П.Є. Минко, А.О. Серенок // Публічне управління XXI століття: від соціального

діалогу до суспільного консенсусу : зб. тез до XIV Міжнар. наук. конгресу. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2014. – С. 284-285.

10. Напрямки та стратегічні цілі організації до 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.e-gov.in.ua/about. – Назва з екрана.

11. Проект до обговорення: Зелена книга з електронного урядування в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://etransformation.org.ua/2014/11/17/318. – Назва з екрана.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Апшай Марія Володимирівна – викладач Ужгородського училища культури

Вдовіна Олена Олександрівна – аспірантка ХДАК

Вєдєнєєв Дмитро Валерійович – доктор історичних наук, професор, полковник запасу

Гончаренко Інна Володимирівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та документознавства Національного авіаційного університету

Дем'яненко Михайло Миколайович – молодший науковий співробітник Національної юридичної бібліотеки НБУВ Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського НАН

Звєрєвич Віктор Вікторович – магістр бібліотекознавства (Master of Library Science, США), завідувач сектора, Державний бюджетний заклад культури міста Москви «Централізована бібліотечна система Північно-Східного адміністративного округу»

Зоряна Антоніна Михайлівна – аспірантка НАКККіМ

Зуб Володимир Михайлович – в.о. завідувача відділу довідково-консультаційної допомоги Національної юридичної бібліотеки НБУВ Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського НАН

Мурейко Н. В. – ст. викладач кафедри документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності ПВНЗ «Європейський університет»

Палеха Юрій Іванович – кандидат історичних наук, професор кафедри документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності

Пархоменко Наталія Василівна – аспірант Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

Пастушенко Олена Василівна – кандидат філологічних наук, головний спеціаліст департаменту атестації кадрів МОН України

Спрінсян Василь Георгійович – кандидат мистецтвознавства, завідувач кафедри документознавства та інформаційної діяльності Одеського національного політехнічного університету

Степченко Мирослава Миколаївна – провідний бібліотекар Фонду Президентів України, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського НАН України

Удовик Володимир Миколайович – доктор історичних наук, директор фонду Президентів України Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського

Філіпова Людмила Яківна – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету соціальних комунікацій Харківської державної академії культури

Шевченко Олена Василівна – кандидат історичних наук, доцент, докторант Харківської державної академії культури

діалогу до суспільного консенсусу : зб. тез до XIV Міжнар. наук. конгресу. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2014. – С. 284-285.

10. Напрямки та стратегічні цілі організації до 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.e-gov.in.ua/about. – Назва з екрана.

11. Проект до обговорення: Зелена книга з електронного урядування в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://etransformation.org.ua/2014/11/17/318. – Назва з екрана.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Апшай Марія Володимирівна – викладач Ужгородського училища культури

Вдовіна Олена Олександрівна – аспірантка ХДАК

Вєдєнєєв Дмитро Валерійович – доктор історичних наук, професор, полковник запасу

Гончаренко Інна Володимирівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та документознавства Національного авіаційного університету

Дем'яненко Михайло Миколайович – молодший науковий співробітник Національної юридичної бібліотеки НБУВ Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського НАН

Звєрєвич Віктор Вікторович – магістр бібліотекознавства (Master of Library Science, США), завідувач сектора, Державний бюджетний заклад культури міста Москви «Централізована бібліотечна система Північно-Східного адміністративного округу»

Зоряна Антоніна Михайлівна – аспірантка НАКККіМ

Зуб Володимир Михайлович – в.о. завідувача відділу довідково-консультаційної допомоги Національної юридичної бібліотеки НБУВ Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського НАН

Мурейко Н. В. – ст. викладач кафедри документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності ПВНЗ «Європейський університет»

Палеха Юрій Іванович – кандидат історичних наук, професор кафедри документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності

Пархоменко Наталія Василівна – аспірант Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

Пастушенко Олена Василівна – кандидат філологічних наук, головний спеціаліст департаменту атестації кадрів МОН України

Спрінсян Василь Георгійович – кандидат мистецтвознавства, завідувач кафедри документознавства та інформаційної діяльності Одеського національного політехнічного університету

Степченко Мирослава Миколаївна – провідний бібліотекар Фонду Президентів України, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського НАН України

Удовик Володимир Миколайович – доктор історичних наук, директор фонду Президентів України Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського

Філіпова Людмила Яківна – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету соціальних комунікацій Харківської державної академії культури

Шевченко Олена Василівна – кандидат історичних наук, доцент, докторант Харківської державної академії культури

ПОКАЖЧИК ЗМІСТУ ЗА 2014 РІК

1. СТОРІНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Литвтн С.Х. Нам 10 років. – № 1. – С. 4.

2. ВІТАЄМО

Вітаємо авторів та читачів журналу «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія». – № 3. – С. 4.

Вітаємо ювіляра. Загуменна Віра Вікторівна (до 60-річчя з дня народження). – № 3. – С. 4-5.

Вітаємо ювіляра. Творчий шлях науковця, педагога, наставника (до 65-річчя М.С. Слободяника). – № 4. – С. 4-7.

3. БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО

Карпов В.В. Українські комбатанські видання у дослідженні проблем військової символіки України. – № 2. – С. 4-10.

Пристай Г.І. Формування культурно-мистецького середовища в бібліотеці (на матеріалі Обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка). – № 2. – С. 10-15.

Карпов В.В. Проблеми розвитку української військової символіки у редакційній політиці військово-історичного альманаху. – № 3. – С. 6-11.

Кунанець Н.Е. Соціокомунікаційний підхід у бібліотекознавстві: інновація чи відновлення традицій. – № 3. – С. 11-18.

Казими П.Ф., Гильмиянова Р.А. Роль книг и библиотек в формировании социально-культурной среды (к проблеме достоверности современных документальных источников). – № 3. – С. 19-24.

Божук Л.В. Науково-технічна бібліотека Національного авіаційного університету в системі наукової комунікації вишу. – № 3. – С. 25-29.

Кухаренко А.Л. Гуманістичний імідж бібліотек у сучасному комунікаційному просторі. – № 3. – С. 30-36.

Апшай М.В. Регіональна тематика в бібліотекознавчих дослідженнях в Україні. – № 4. – С. 8-14.

Зверевич В.В. Библиотечное пространство: понятие, структура, функционирование, вектор развития. – № 4. – С. 15-20.

Пастушенко О.В. Преса та періодика як об'єкт історичних і соціокомунікаційних дисертацій у галузі бібліотекознавства й бібліографознавства: до розподілу предмета досліджень. – № 4. – С. 20-28.

4. ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО. АРХІВОЗНАВСТВО

Петрова Л.Г. Процесно-орієнтований підхід до підготовки документознавців як чинник реалізації якісних параметрів навчання у ВНЗ. – № 1. – С. 5-9.

Личук М.І., Парубчак Н.А. Інформативні параметри міжнародних наукометричних баз даних. – № 1. – С. 10-16.

Дроздова О.В. Особливості функціонування документних комунікацій комерційних підприємств (на прикладі первинних документів господарських операцій). – № 1. – С. 17-22.

Карпов В.В. Історіографія проблеми української військової символіки. – № 1. – С. 22-32.

Горбачова Г.Ю. Теоретичні аспекти дослідження питання доступу до архівних документів. – № 1. – С. 33-36.

Зоряна А.М. Переклад як об'єкт документознавчих досліджень: історіографічний огляд. – № 1. – С. 37-47.

Литвинська С.В. І ще раз про документологію. – № 1. – С. 47-52.

Спринсян В.Г. Управління документообігом як складовою документаційного менеджменту. – № 1. – С. 52-58.

Гордієнко Г.В. Іконічний імператив документування управлінської інформації: творення через подібність знакових дій. – № 2. – С. 16-23.

Дроздова О.В. Термінологічні проблеми торговельної документації. – № 2. – С. 2 3-28.

Зоряна А.М. Функції перекладу як об'єкта документознавчих досліджень. – № 2. – С. 29-34.

Климчук Л.В. Класифікація документів: досвід, історіографічний аналіз. – № 2. – С. 35-38.

Литвин С.Х. Міжнародна правова база захисту культурної спадщини України в умовах військового конфлікту. – № 2. – С. 3 9-41.

Литвинська С.В. Підготовка фахівців із керування документаційними процесами в органах виконавчої влади України. – № 2. – С. 4 2-47.

Свердлик З.М. Порядок проведення засідань органів міського самоврядування наприкінці XIX – на початку XX століття (на прикладі Київської міської думи). – № 2. – С. 48-53.

Спринсян В.Г. Передумови підготовки фахівців з документаційного менеджменту у вищих навчальних закладах України. – № 2. – С. 53-60.

Тур О.М. Суфіксальний спосіб творення термінів документознавства. – № 2. – С. 60-65.

Добровольська В.В. Теоретико-методологічний аналіз системи управління документацією. – № 2. – С. 65-70.

Юрченко В.О. Історія функціонування й організація діловодства ґродських установ Галичини у XV – XVIII століттях. – № 2. – С. 71-75.

Дроздова О.В. Інноваційний потенціал у документаційному середовищі комерційних підприємств. – № 3. – С. 37-45.

Сабліна О.М. Особливості документаційного забезпечення нотаріального процесу в умовах його реформування. – № 3. – С. 46-50.

Саприкін О.А. Поняття та характерні особливості електронного цифро-графічного документа. – № 3. – С. 51-56.

Філіппова Н.П. Концепція інформатизації сфери охорони здоров'я України на 2013-2018 роки у контексті вдосконалення. – № 3. – С. 57-62.

Вдовіна О.О. Нормативно-правові засади впровадження автоматизованого судового документообігу. – № 4. – С. 29-32.

Зоряна А.М. Бібліографічний покажчик ЮНЕСКО «INDEX TRANSLATIONUM» як джерело дослідження документного потоку перекладів. – № 4. – С. 33-43.

Пархоменко Н.В. Документознавчий аспект банківських операцій Державного банку Російської імперії в XIX –на початку XX століття: прийняття та повернення безстрокових вкладів. – № 4. – С. 44-50.

Шевченко О.В. Сучасні проблеми нормативного забезпечення класифікації торговельної документації. – № 4. – С. 51-56.

Спрінсян В.Г. Документаційний менеджмент як інноваційна діяльність у комунікативному середовищі підприємства. – № 4. – С. 57-61.

Вєдєнєєв Д.В. Архівно-документальні джерела з дослідження структур розвідки й безпеки руху ОУН та УПА. – № 4. – С. 62-69.

Гончаренко І.В. Аналіз фондів документів архіві з теми «Нацистська окупаційна політика у сфері освіти на теренах райхскомісаріату «Україна» (1941-1944)». – № 4. – С. 70-75.

5. СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА ІНФОРМОЛОГІЯ

Вінічук І.М. Соціально-комунікаційний аспект створення єдиної системи стандартизації у сфері інформаційних технологій. – № 1. – С. 59-65.

Моісєєва Н.І. Цільова компонента соціально-комуніційної діяльності. – № 1. – С. 66-72.

Тимошенко І.С. Сучасні інноваційні засоби інтернету в документаційному забезпеченні медичних закладів. – № 1. – С. 73-76.

Чорна І.В. Дигіталізація як одна з тенденцій розвитку медіагалузі. – № 1. – С. 76-81.

Удовик В.М. Матеріали аналітичних організацій у інформаційному супроводі функціонування Інституту Президентства в країнах світу. – № 1. – С. 81-87.

Добровольська В.В. Комунікаційний підхід до вдосконалення системи керування документацією. – № 1. – С. 88-91.

Григор'єв В.І. Деякі аспекти інформаційного забезпечення державного управління в сучасних умовах. – № 2. – С. 76-80.

Збанацька А.О. Переклад як вид документної інформації та засіб комунікації. – № 2. – С. 81-92.

Красоткін О.В. Організація електронного документообігу на прикладі операцій з депозитними та поточними рахунками фізичних осіб АТ «ОТП Банк» в автоматизованій системі «RETAIL». – № 2. – С. 92-97.

Федотова О.О. Документаційне забезпечення наукових досліджень з історії радянського ідеологічного контролю (специфічні цензурні джерела). – № 2. – С. 98-102.

Шкарлат І.В., Заєць Н.М., Йовенко С.М. Веб-сайт вищого навчального закладу як джерело інформації. – № 2. – С. 102-107.

Варенко В.М. Інформаційно-аналітичні технології прийняття ефективних управлінських рішень. – № 3. – С. 62-65.

Юрченко О.А. Реалізація програми ЮНЕСКО «Інформація для всіх» в Україні. – № 3. – С. 66-71.

Ривліна В.М. Культурна складова сучасного медіапростору. – № 3. – С. 72-78.

Філіпова Л.Я. Наукові підходи комунікативістики для досліджень інтернет документних комунікацій. – № 4. – С. 76-79.

Палеха Ю.І., Мурейко Н.В. Роль документально-інформаційних комунікацій у розвитку суспільства. – № 4. – С. 79-85.

Зуб В.М., Дем'яненко М.М. Плагіат: його різновиди та заходи протидії. – № 4. – С. 86-90.

Степченко М.М. Електронні інформаційні ресурси з питань історії державотворення в Україні. – № 4. – С. 91-95.

Удовик В.М. Мережеві інформаційні ресурси електронного урядування в Україні: проблеми та перспективи. – № 4. – С. 96-102.

6. ПОДІЇ ТА ФАКТИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ

Всеукраїнська науково-теоретична конференція «Перші наукові читання, присвячені пам'яті доктора історичних наук, професора О.І. Путра». – № 1. – С. 92-93.

ІІ Міжнародна науково-практична конференція «Документ, мова, соціум: теорія та практика». – № 1. – С. 94-95.

Всеукраїнська науково-теоретична конференція «Охорона культурної спадщини в Україні: аспекти соціокультурної взаємодії». – № 2. – С. 107- 110.

Міжнародна науково-практична конференція «Суспільні науки XXI століття: перспективні та пріоритетні напрями досліджень». – № 3. – С. 79-80.

Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції в історії, соціології, політології та філософії». – № 3. – С. 81-82.

Х Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «Документознавство та інформаційна діяльність: історія, сучасність, перспективи». – № 4. – С. 106-107.

Міністерство культури України
Міністерство освіти і науки України
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
Інститут менеджменту
Кафедра документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності

X ВСЕУКРАЇНСЬКА СТУДЕНТСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ «ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО ТА ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: ІСТОРІЯ, СУЧАСНІСТЬ, ПЕРСПЕКТИВИ»

м. Київ, 23-24 квітня 2015 р.

Загальна інформація

Мета конференції: Обговорення результатів досліджень студентів з актуальних проблем документознавства, інформаційної діяльності та суміжних галузей знань.

Місце проведення: конференц-зала Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корп. 15.

До участі в X Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції запрошуються **студенти** вищих навчальних закладів України, які активно займаються науковими проблемами у сфері документознавства, інформаційної діяльності та суміжних галузей знань.

Мова конференції: українська.

Тематика конференції охоплює такі **проблеми:**

1. Актуальні питання документознавства.
2. Дослідження у сфері документної лінгвістики.
3. Проблеми та перспективи архівознавства, бібліотекознавства, музеєзнавства.
4. Сучасні інформаційні технології в документно-інформаційній сфері.

Розклад роботи

Початок роботи конференції **23 квітня 2015 р.**:

9.30 – 10.00 Реєстрація учасників. 10.00 – 10.30 Відкриття конференції.

10.30 – 13.00 Пленарне засідання. 13.00 – 14.00 Обідня перерва. 14.00 – 17.00 Робота секцій.

Завершення роботи конференції **24 березня 2015 р.**:

10.00 – 13.00 Робота секцій. 13.00 – 14.00 Підведення підсумків.

14.00 – 15.00 Екскурсія по Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику.

Реєстрація

Для участі в роботі X Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції потрібно надіслати електронною поштою до організаційного комітету **до 23 лютого 2015 року** такі документи:

1) заповнену за зразком заявку;
2) тези доповіді (статті).

Назва файлу складається з прізвища доповідача із вказівкою для заявки – Заявка, для тез (статті) – Тези (стаття).

Наприклад: Яковенко_Заявка.doc, Яковенко_Тези.doc

Тексти рефератів доповідей і виступів необхідно зареєструвати не пізніше 23 лютого 2015 р. за адресами: **kafedra.diad@gmail.com** (з поміткою «**студентська конференція**»)

Включення доповідей у план конференції проводитиметься за рішенням організаційного комітету.

Вимоги до тез доповіді

Прізвище, ім'я, студент якого курсу, повна назва навчального закладу: шрифт Times New Roman, кегль 14.

Рядком нижче подають інформацію про наукового керівника.

Наступний рядок – назва доповіді великими літерами без крапки в кінці: шрифт Times New Roman кегль 14, грубо.

Зразок оформлення

ПЕТРЕНКО Ольга, студентка 5 курсу Видавничо-поліграфічного інституту Національного технічного університету України «КПІ»

Науковий керівник – кандидат історичних наук, доцент ***Іваненко О.К.***

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО КНИГОВИДАННЯ

Текст тез подавати через один міжрядковий інтервал після назви. Вирівнювання по ширині.

Вимоги до оформлення: формат А-4; береги: верхнє, нижнє, ліве, праве – 2 см, шрифт Times New Roman, кегль 14, міжрядковий інтервал 1,5.

Список використаних джерел (без повторів) оформлюють у кінці тексту під назвою «Список використаних джерел». У тексті покликання позначають квадратними дужками із вказівкою в них порядкового номера джерела за списком та через кому – номера сторінки (сторінок), наприклад: [4, с. 89].

Обсяг тексту:

- для тез – до 3 сторінок;
- для статті – до 5 сторінок зі списком використаних джерел.

Організаційний внесок

Організаційний внесок відсутній.

Вартість тез доповідей конференції 50 грн.

Оргкомітет сприяє розміщенню учасників у готелях м. Києва за індивідуальним запитом. Проживання і харчування за рахунок учасників.

Зразок оформлення заявки

1. Прізвище, ім'я, по батькові студента
2. Повна назва вищого навчального закладу, в якому навчається студент, курс, спеціальність, тема доповіді
3. Прізвище, ім'я, по батькові наукового керівника
4. Повна назва установи, в якій працює науковий керівник, посада, науковий ступінь, вчене звання
5. Контактний телефон
6. Електронна адреса
7. Чи плануєте особисту участь у конференції? (так або ні)
8. Чи бажаєте опублікувати тези доповіді? (так або ні)
9. Чи плануєте придбати тези доповідей конференції? (так або ні)

Координати організаційного комітету

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
вул. Лаврська, 9, корп. 7, ауд. 2, м. Київ, 01015
Телефони: (044)280-16-60, 096-222-29-16 Філіппова Наталя Павлівна
електронна адреса: **kafedra.diad@gmail.com**

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Приймаються оригінальні матеріали, що раніше не друкувалися.

Зміст статей повинен відповідати профілю журналу. Звертаємо увагу авторів на необхідність дотримуватися вимог, які висуває Міністерство освіти і науки України до фахових видань, а саме – на необхідність включення до тексту статті таких елементів:

– постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

– аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

– формулювання цілей статті (постановка завдання);

– виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

– висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Статті, що пропонуються для публікації в журналі, подаються автором у вигляді тексту, надрукованого за допомогою засобів комп'ютерної техніки (1 друкований примірник і копія в електронному вигляді). Текст статті можливо передати електронною поштою на адресу редакції **bdi-journal@ukr.net.**

Обсяг статті, враховуючи список літератури, таблиці, фотографії і малюнки, не повинен перевищувати 12 сторінок друкованого тексту (розмір шрифту – 12, інтервал – 1,5, поля стандартні).

Рукописи приймаються і публікуються українською мовою. Цитати в тексті повинні бути українською мовою. Іноземні автори можуть подавати рукописи російською і англійською мовами.

Редакція залишає за собою право на стилістичну правку рукопису. З автором узгоджуються правки, які, на думку редакції, можуть змінити зміст тексту.

До рукопису додаються:

– авторська довідка, в якій наводяться: прізвище, ім'я та по батькові (повністю) автора (авторів), науковий ступінь, учене звання, адреса і телефони, e-mail, місце роботи, посада;

– фотографії (4х6 мм) всіх авторів для публікації у заголовній частині статті. Автор може відмовитися від публікації фотографії.

Основний текст статті обов'язково має супроводжуватися анотаціями українською та англійською мовами (не менше 300 друкованих символів), з переліком ключових слів, назвою статті та прізвищем автора англійською мовою, а також шифром УДК.

Список використаної літератури складається відповідно до тексту і друкується наприкінці статті. У тексті порядковий номер джерела проставляється в квадратних дужках. Джерела подаються мовою оригіналу.

Наш передплатний індекс – 86544.

Підп. до друку 15.12.2014. Формат 60х84 1/8. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Ум.-друк. арк. Зам. ____. Тираж 1000 прим.

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 3953 від 12.01.2011.